

MEDLEMSMAGASIN FOR HUMAN-ETISK FORBUND VÅREN 2019

fr! tanke

**Mangfoldig
identitet**

Formålsparagraf

→ Fri tanke er et redaktørstyrt magasin som distribueres til medlemmer i Human-Etisk Forbund og andre interesserte, og en nettavis som er åpen for alle. Fri tanke redigeres etter redaktørplakaten.

→ Fri tanke er arbeider ut fra Human-Etisk Forbunds verdigrunnlag.

→ Fri tanke oppgave er å lage nyheter, reportasjer, bakgrunnsstoff og meningsartikler om tema som ligger innenfor Human-Etisk Forbunds interessesfære. Det vil si tema tett knyttet til det humanistiske livssynet, som for eksempel kritisk tenkning, livsmening, ytringsfrihet, menneskerettigheter generelt, etikk og menneskesyn. Fri tanke skal både ha innhold fra hele Norge og dekke internasjonale forhold.

→ Fri tanke skal være en premissleverandør for religions- og livssynsdebatten i Norge.

→ Fri tanke er ikke-kommersiell og fullfinansiert av Human-Etisk Forbund.

*Vedtatt av Human-Etisk
Forbunds hovedstyre
8. februar 2019*

fri tanke

Våren • 2019

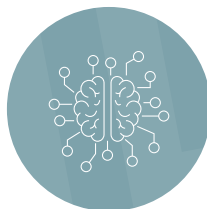
Identitet

[LIVET]

Hvordan velger vi å leve livet? Hvordan endrer individets identitet seg i takt med livets ulike faser? Og tenker vi egentlig nok på døden?

SIDE 6–31

[SAMFUNN]

Algoritmer bestemmer hva slags informasjon vi blir eksponert for. Samtidig har vi flyttet mye av privatlivet ut på nettet. Hva gjør det med oss?

SIDE 32–53

[IDÉER]

Sinne er kanskje den sterkeste følelsen – og tanken på døden den mest skremmende. Hvordan kan vi unngå hjernens mest destruktive krefter?

SIDE 54–81

[MER INNHOLD]

Same og humanist:
Minoriteten i minoriteten

SIDE 8

«Folk bør tenke mer på at
de skal dø»

SIDE 24

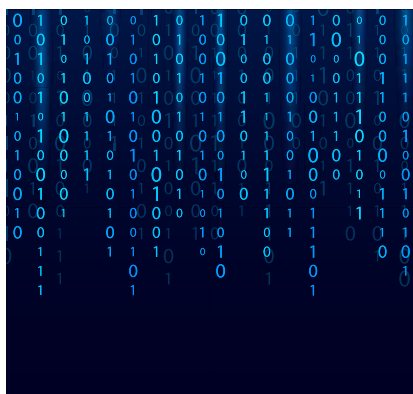

I skyggen fra selfies:
Å miste seg selv på nett

SIDE 34

SIDE 16

Algoritmene som skaper
oss

SIDE 40

Essay: Å håndtere en nær
venns død

SIDE 56

Simone de Beauvoir:
Feminismens store fornyer

SIDE 66

Et nytt Fri tanke

Det er ikke slutt for *Fri tanke* som papirmagasin, men vi endret litt på vår innretning.

For tjue år siden kom *Fri tanke* sju ganger i året. Internett var for spesielt interesserte, nettaviser knapt i bruk og det var ennå fem år til Facebook skulle bli lansert.

Medie- og organisasjonsvirkeligheten er blitt helt annerledes siden da. Den gang var *Fri tanke* – og medlemstidsskriftet *Humanist* før det igjen – både nyhetsarena og en kanal for debatt blant medlemmer og aktive i Human-Etisk Forbund.

Slik er det ikke lenger. Dagens nyheter beveger seg raskere enn papirvalsene rekker å trykke dem. Og aktive i forbundet diskuterer med hverandre, minst like friskt som før, i diverse digitale fora. Et medlemsblad på papir er ikke lenger hverken nødvendig eller funksjonelt som nyhets- og debattorgan.

Det tok vi konsekvensen av da vi la om til magasin fire ganger i året. Nå legger vi om igjen – til en vår- og en høst-utgave av *Fri tanke*, som er litt mer omfangsrik og, håper vi, har litt lengre holdbarhet.

Sakene i dette bladet skal kunne leses like godt i april som i september.

Samtidig satser vi videre på *Fri tanke*s nettutgave som stedet for nyheter, kommentarer og debattartikler. Det er en kunnskapskanal og debattarena for Human-Etisk Forbunds medlemmer og aktive, og stedet der vi kan dekke aktuelle saker og gjøre vårt til å sette dagsorden.

Målet er at *Fri tanke* på papir skal bidra til ettertanke, refleksjon og inspirasjon. Denne gang har vi valgt identitet som prisme å se en rekke store spørsmål gjennom: Hvordan endres vår identitet seg gjennom livet? Hvor viktig er livssyn for den enkeltes identitet? Hvordan påvirkes vi av digital teknologi? Hvordan påvirker vissheten om døden vår opplevelse av livet her og nå?

God lesning!

KIRSTI BERGH,
redaktør av *Fri tanke*

FØLG OSS PÅ:

facebook.com/
fritanke.no

@fritanke_no

fri tanke VÅREN 2019

Medlemsmagasin for
Human-Etisk Forbund

Fri tanke redigeres etter
redaktørplakaten.

Redaksjonelt stoff i *Fri tanke*
står ikke nødvendigvis for
Human-Etisk Forbunds
regning.

E-post:
fri.tanke@human.no

Nettsted:
fritanke.no

Ansvarlig redaktør
Kirsti Bergh
kirsti.bergh@human.no

Layout/repro
Mediamania.no

Forsideillustrasjoner
Miss Boo Illustrasjon

Trykk
Kroonpress AS

Opplag
71 900

Neste utgave
*Fri tanke*s høstutgave
kommer i begynnelsen av
september. Ta kontakt med
redaksjonen for stoff-frister.

Fri tanke gikk til trykk
22. mars.

Fagpressen

[IDENTITET]

LIVET

«Humanister anser at det ikke er noen forutbestemt mening med tilværelsen. Vi er frie til å finne mening og mål i eget liv.»

NORDISK HUMANISTMANIFEST 2016

[8]

MINORITETSIDENTITET

– For meg innebærer det å være samisk først og fremst språket, joiken og kofta. Det er en kulturarv med lange røtter, som jeg er en del av og som jeg også skal videreføre, forteller Olav Sara Nikkinen.

[16]

LIVETS ULIKE FASER

– Jeg har vanskelig for å forestille meg at den unge Toril er samme personen som jeg er nå. Jeg har opplevd så mye forskjellig og bodd så mange ulike steder, forteller Toril Swan.

[24]

TENK PÅ DØDEN

Det mener forfatterne av en ny bok om døden av vi alle bør gjøre mens vi er i live. De ønsker å avmystifisere døden.

MINORITET I MINORITETEN

Som både samisk, norsk og humanist i Karasjok,
møtes han av fordommer og nysgjerrighet.

TEKST ANN-MARI GREGERSEN

FOTO ALF OVE HANSEN

OLAV SARA NIKKINEN

Født: Hjemme i Karasjok i 1952

Foreldre: Reindriftssame Ravna Sara og småbruker Ole Johannesen Nikkinen.

Bor: Karasjok

Yrke: lærer

Sivil status: Skilt, 4 barn

Humanetiker: Medlem av Human-Etisk Forbund siden 1980-tallet. Fylkesleder i Sogn og Fjordane på 1990-tallet, lokallagsleder og landsstyremedlem. Godkjent vigslar.

KARASJOK

Innbyggere: 2700, 80 prosent samisk. Resten norsk og finsk bosetting.

Areal: 5 453 km², Norges nest største kommune.

Næringsliv: Reindrift og storfe- og sauehold er basisnæringene. Jakt, fiske, bærplukking og husflid utgjør viktige binæringer.

Samisk: Har en rekke sentrale samiske institusjoner; Sametinget, De samiske samlinger, NRK Sápmi og Samisk videregående skole.

Religion: Kommunen tilsvarer soknet Karasjok i Indre Finnmark prosti (Nord-Hålogaland bispedømme). Karasjok gamle kirke fra 1807 er den eldste bevarte kirke i Finnmark

(Kilde: snl.no)

Kom inn! Jeg vet dere vil ta bilder før lyset forsvinner, men først kaffe!

Det sorte gullet er helt klart en viktig del av identiteten til både nordmenn og samer. Det gjelder også for Olav Sara Nikkinen, som er begge deler. Den nytes enten som bålcaffe ute i naturen, eller som pulvercaffe inne på kjøkkenet.

EKSTASE PÅ MØTER

Identitet er nemlig både små og store ting. Olav har mange biter i sitt puslespill. Han ble født og døpt hjemme i Karasjok. Yngst i en søskenflokk på åtte, oppvokst med læstadianismen før han forlot Finnmark som 18-åring og var borte i 33 år. Hjem kom han med nytt syn både på religion og eget liv.

– Moren min kom fra en reindriftsfamilie og var den som tok læstadianismen mest til seg. Faren min kom fra en bondefamilie, og hadde et blandet forhold til troen. De dro ofte sammen på bedehusmøter, og vi barna var med. Øyeblikkene der de kom i ekstase, sprang vi ut for å leke. Det var et syn som gjorde et voldsomt inntrykk, forteller Olav.

TOK VARE PÅ SPRÅKET

Presten og botanikeren Lars Levi Læstadius brakte med seg en streng form for kristendom fra Sverige. Vekkelsesbevegelsen hans påvirket mange, og fremdeles har retningen iherdige tilhengere spesielt i nord. En regner med at bevegelsen i dag består av rundt 50.000. De avstår fra alkohol, kortspill, kino, teater, dans, popmusikk og uteliv. Kvinner har langt hår og går helst i skjørt. Hjem og forsamlingslokaler er enkelt innredet. De læstadianske forsamlingene ledes av menn som velges ut fra personlige egenskaper, lederevner og hvordan de lever. Kvinner kan komme med vitnesbyrd under samlingene, men de kan ikke

lede møter eller holde preken.

– Det mest positive jeg kan si om den varianten av kristendommen, er at den tok vare på det samiske språket og verdsatte det. På møtene var det alltid tolking til samisk. Språket er en viktig egenart, og betyr mye for identiteten, sier Olav og heller vann i kaffekoppene våre.

FORTRENGTE KULTUREN

Det som mindre bra, var at samenes egen sjamanistiske tro og kultur ble satt til sides.

– Runebommen skulle ikke brukes. Joik var forbudt og ansett som en synd. Det er fremdeles joikeforbud i Karasjok kirke og flere andre i dag. For meg har joiken alltid vært en viktig del av min samiske identitet. Det var den også for min mor, som der trosset sin egen tro. Hun sang salmer, men joiket også og videreførte den delen til meg, forteller Olav.

Å skulle sjonglere flere identiteter, var altså også noe hans mor gjorde. Hun måtte leve det ut i skjul. Det gjorde ikke hennes yngste sønn. For Olav har det alltid vært naturlig å være både norsk og samisk. Han flyttet fra Karasjok til Hammerfest for å gå på videregående, og som 18-åring dro han til Vestlandet. Der fikk han familie og slo rot.

– Jeg er nok blitt mer farget av en norsk kultur enn av den samiske. Men min samiske identitet er likevel sterk. Da jeg gikk på barneskolen, fikk vi ikke lov å snakke samisk. Hjemme gjorde vi det. Så for meg innebærer det å være samisk først og fremst språket, joiken og kofta. Det er en kulturarv med lange røtter, som jeg er en del av og som jeg også skal videreføre. Kulturen forteller hvem vi er, og hvor vi kommer fra og sterkt knyttet til identiteten min.

Spesielt joiken er viktig for Olav å forklare den sterke betydningen av.

– Det er noe jeg gjenkjenner fra vuggen av, og som er nedsunket i min

SAMISK: Klær er en viktig del av Olav Sara Nikinens samiske identitet. En type mannslue er stjernelua. Kofta er en arbeidskofta, og ikke like bundet av regler som de stedsbundne festkoftene.

NORSK: For Olav Sara Nikinen har det alltid vært naturlig å være både norsk og samisk, men opplever han er blitt mer farget av norsk enn samisk kultur.

forståelse av den samiske kulturen. Joiken er knyttet til mennesker, natur og dyr i naturen. I en joik presenterer du et annet menneske, karakteren det har. Det blir veldig personlig, og rører noe i følelseslivet til alle som vet hva joik handler om.

FØDT SAMISK

Han tror det er vanskelig å bli en del av den samiske kulturen uten å ha blitt født inn i den.

– For å være med i Sametingets manntall, holder det at du skal føle deg som samisk. Jeg tror at du må ha samiske foreldre, dersom du skal føle det. Det har med språk, levesett og tenkemåte å gjøre. Jeg tror det er få nordmenn som ville klart å identifisere seg som samisk.

– *Hva tenker du om folk som er vokst opp uten samisk identitet, men som kommer fra samisk slekt og får vite det sent i livet. Er det mulig for dem i voksen alder å finne tilbake til det samiske?*

– Det tror jeg, men de har mistet

«Da jeg gikk på barneskolen, fikk vi ikke lov til å snakke samisk.»

veldig mye. Fornorskningen har gjort at deres besteforeldre og oldeforeldre gjerne ikke snakket samisk. Og språket er slik jeg ser det, en nøkkel

til å knekke kodene med. I samisk er det for eksempel egne måter å knytte ord og begreper sammen på. Det å kode språket, og ikke minst forstå joikens rytme og form er viktig. Når det er sagt, er det mange

måter å vise identiteten på for de som ikke kan samisk. Jeg var på en konferanse nylig der mange unge, som hadde hatt samiske besteforeldre og ikke selv snakket språket, viste identiteten ved å bære kofte. Det er det enkleste identitetsmerket, og en fin vei å starte.

FEIRER 17.MAI OG 6.FEBRUAR

Å være både norsk og samisk har han selv aldri hatt problemer med.

– Jeg har ikke følt noe konflikt med tanke på det. Jeg feirer både 17.mai og den samiske nasjonaldagen 6.februar. Jeg er både norsk og samisk. De

eneste gangene jeg har fått negative tilbakemeldinger, er fra nordmenn i Finnmark som slenger litt med leppa.

Også da han bodde på Vestlandet, holdt han fast i sine røtter. Mange var positivt nysgjerrige på hans samiske bakgrunn. På 1970-tallet i Ulsteinvik brukte han festkofta på 17.mai og fikk bare gode tilbakemeldinger. Her begynte også hans livssynsvalg å ta form.

– Jeg var påtvunget læstadianismen, og den føltes ikke som en naturlig del av meg. At deler av den var med på å fortrenge deler av den samiske kulturen som joiking, var ikke bra. Valget om eget livssyn i voksen alder vokste seg gradvis frem, og det første standpunktet tok jeg i 1974. Abortsaken gjorde at jeg meldte meg ut av statskirken. For meg er det da som nå viktig at kvinner har retten til sin egen kropp. Det var grunnlaget for min refleksjon.

DÅRLIG SAMVITTIGHET

Olav har satt frem kjeks og småkaker, kjøpt i Finland 200 meter fra huset hans. I Karasjok møtes mange ulike kulturer, både kvensk, finsk, samisk og norsk. Humanetikere har ikke hatt

MOTSETNINGER: Sametinget fra 1989 (øverst til venstre) og Karasjok gamle kirke fra 1809 er begge viktige for identiteten til bygda, og skaper motsetninger. Det er for eksempel ikke lov å joike i den nye kirken, som ligger på andre siden av broen. Det gjelder også flere andre kirker i Finnmark.

FANT SIN EGEN VEI: I oppveksten i Karasjok var ikke livssyn et valg. Da han ble voksen, fulgte han sin egen samvittighet og brøt med familiens tro.

en sterk posisjon i bygda med sine 3000 innbyggere. Heller ikke hos Olav var det et åpenbart valg.

– Etter at jeg meldte meg ut av statskirken, levde jeg i sus og dus uten tilknytning til noe livssyn. Da jeg fikk mitt første barn, begynte jeg å reflektere mer over hva jeg hadde opplevd i barndommen og hva jeg selv tenkte. Skulle barnet døpes? Hva tenkte jeg egentlig om livssyn? Jeg så etter hvert en annonse for Human-Etisk Forbund, og tenkte at dette passet i forhold til min egen samvittighet.

– *Var du plaget av dårlig samvittighet?*

– Ja, helt siden jeg ble konfirmert og stadfestet dåpen har jeg hatt dårlig samvittighet. Jeg løy til presten, og det føltes ikke bra. Det har plaget meg i mange, mange år uten at jeg helt har

søskenflokket var veldig skuffet over at han meldte seg ut av statskirken.

– De var opptatt av at «humanister, det har vi aldri hatt i familien». Mange syntes det var trasig, og for min ene bror, som er pinsevenn, var det en voldsom belastning.

Det er blitt en distanse mellom de fem gjenlevende søsknene på grunn av Olavs livssynsvalg. At han stoler mer på vitenskap enn kirkelig handlinger, har gjort noe med forholdet.

– Hvordan de ville reagere, var en del av refleksjonen i forkant. Da jeg tok bestemmelsen, var det en befrielse. Jeg bruker det bibelske sitatet «Mennesket har det frie valget» til familien min, men får til svar at «Det gjelder å tro på Jesus». Dersom folk velger den kirkelige handlingen og å

medlemmer og aktive i Human-Etisk Forbund. Det er heller ikke vanlig å velge humanistisk konfirmasjon, kristendommen står fortsatt sterkt i deler av de samiske miljøene. Det gjør i alle fall tradisjonene, som konfirmasjon og giftemål. Det er mange ritualer forbundet med det, og å gå utenfor familiens ønske krever mot og styrke.

TRADISJONSRIKE BRYLLUP

– Når det er bryllup i Karasjok eller Kautokeino, er det blant annet en lang prosesjon til kirken. Det kan selvsagt også vi i Human-Etisk Forbund arrangere. Det er det ikke alle som vet. Jeg har hatt flere hos meg som lurte på hva det vil si å bli vigslet av meg, og flere søker mot alternativer. Til nå har det likevel alltid endt med at den andre partnere vil ha det tradisjonelt.

Olav har vigslet noen par i Finnmark og ett i Trøndelag, men ingen samiske. Han gjør heller ikke mye aktivt for å fortelle om hva han kan tilby.

– Vi skal jo ikke misjonere. Alle vet uansett hvem jeg er, og jeg merker at det er flere nå enn før som er nysgjerrige. Inntrykket mitt er at den strenge formen for læstadianisme og kristendom ikke like sterkt i Karasjok som før. Da er det annerledes i Alta og Lakselv. Noen retninger der er fremdeles veldig strikte, med egne menigheter som har hyppigere møter enn i Karasjok. For eksempel har de strengere kleskoder. Menn skal ikke ha slips. Kvinner skal ikke vise håret, og må gå med skaut eller lue.

Kaffekoppene er tømte, og vinteryset begynner å vike, det er ikke så lenge siden sola kom tilbake her nord. Gradestokken viser minus 26 grader. Olav tar på seg arbeidskjoften og vinterstjernelua. Det er på tide å hente mer ved. Flammer og bål er viktig del av samisk kultur. Å kunne tenne bål i kulde, regn og snø har reddet liv før som nå, og er en kunnskap som går i arv.

« Oppveksten i læstadianismen, å være uten livssyn for så et selvvalgt liv som humanist, har vært en lang reise»

kunnet sette fingeren på det. Jo mer jeg reflekterte over det, jo mer visste jeg at det var feil.

Da han vokste opp, var han ikke klar over at det fantes alternativer. Da han fikk se oppveksten på avstand, og så alt presset han og andre ble utsatt for, satte det i gang en prosess.

SKUFFET FAMILIE

– De humanistiske holdningene, der mennesket og relasjoner er i sentrum, fascinerte meg. For meg ble det viktig å ha et fritt valg. Derfor nektet jeg også militæret, med begrunnelsen at jeg ikke kunne skyte slekt på finsk side. For meg handlet alt om å ha en god samvittighet.

I det samiske miljøet står familien sterkt. Alt løses internt. I Karasjok er du regnet som familie til og med fjerde ledd, i Kautokeino til det 19. leddet. Foreldrene og deler av

være kristne, er det deres valg ut fra egen samvittighet. Jeg selv har det godt med å være humanist.

HÅNET SOM VIGSLER

På Vestlandet var Olav leder i Human-Etisk Forbund i Førde og fylkesleder og landsstyremedlem for Sogn og Fjordane. I 2003 flyttet han tilbake til Finnmark, og ble offentlig godkjent vigsler. Det fikk en veldig blandet mottakelse.

– Kirkelig folk i bygda lurte på om jeg nå var litt prest, det var sagt både med skepsis og humor. Noen ville også trykke meg ned og hånte meg; «Nå, så den hedningen er blitt prest også». Jeg bruker ikke tid på folk som er morsomme på min bekostning. Jeg forklarer om ekteskapslovgivningen, og så stopper det der.

For Olav er en sjelden svale. Så vidt vites er det veldig få samer som er

TRADISJON: Ingeniørutdannelsen får han bruk for både som lærer og som hobby i smia, der han lager samiske bruksgjenstander.

ALLTID NABOBRÅK

Olav er generelt lite i ro. Han sover bare fem timer. Tiden bruker han som lærer på den samiske videregående skolen, lager samisk bruksgjenstander i smia si, er engasjert i politikk og tar seg lange turer med skuteren. Det vil si, når det er mulig. For når du lever som fastboende i Karasjok kan du ikke bruke naturen fritt hele tiden. En av konfliktene lokalt er mellom reindrifta og de fastboende.

– Uansett hvor en bor i verden, er det vel alltid mest bråk mellom naboer? Vi har en lovgivning som ivaretar reindrifta. Det gjør at i deler av året kommer vi oss ikke opp på vidda i offentlige løyper på grunn av reinens beite. Hverken på ski eller skuter. Slik er det bare. Jeg kan forstå

skuter, men ski ...?

For ikke alle samer er i reindrifta. Det er den mest vanlige myten Olav må svare på. Faktisk er bare rundt 3.000 av de antatte 50.000 samene i Norge en del av den.

– Felles for alle samer i Norge er at vi har et eget språk. Kulturen vår binder oss også sammen. Jeg vil skryte av reindrifta, hvor samisk er mer utviklet enn blant oss fastboende. Språket er viktig for identiteten. Jeg synes det er bra å favne om mindretallspråkene i Norge. Selv bruker jeg derfor både samisk og nynorsk, forteller Olav. Og hans talemål har sterkt preg av de tretti år i Sogn og Fjordane.

Olav bruker ofte samiske klær. Kofta er sterk som identitetssymbol, enten den er til bruk i fest eller han

tar på seg en til hverdagsbruk.

– Arbeidskofta har andre farger enn de tradisjonelle, og den bruker jeg til hverdags. Fargene og mønstret kan en påvirke selv og være så personlig en vil. Det er en utvikling jeg synes er helt fin, og en del av valgfriheten jeg står for at vi skal ha.

Å være samisk, norsk og humanist er tre biter som alle har påvirket Olavs liv.

– Opplevelsen i læstadianismen, å være uten livssyn for så et selvvalgt liv som humanist har vært en lang reise. Det har vært sterke motsetninger og påvirkninger fra alle kanter. Men alle opplevelsene har formet meg, og jeg trives nå godt om humanist!

ER VI DET VI VAR?

Toril Swan ser tilbake på et rikt liv. Hvem har hun vært og hvem er hun? Og hva har påvirket det?

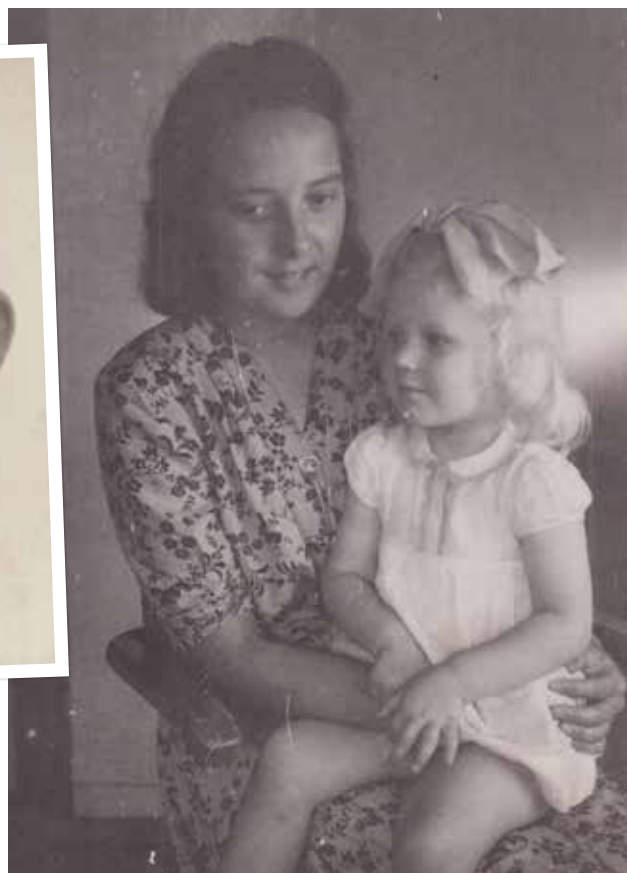
TEKST KRISTINE ASKVIK

FOTO SILJE KATRINE ROBINSON

FØRSTE STORE KJÆRLIGHET: Toril og ektemannen Don.

UNG LESEHEST: På fanget til tante Randi som fireåring.

TORIL SWAN

Født: 1945

Utdanning og karriere:

- Studier ved Bates College i Maine og USAs nest eldste universitet, College of William & Mary i Virginia (1966-1969)
- Universitetsgraden Bachelor of Philosophy, Bates College (1970)
- Universitetsgraden Cand philol (engelsk språkviten-skap), Universitetet i Oslo (1978)
- Amanuensis ved Universitetet i Tromsø fra 1980, professor fra 1990
- Universitetsgraden Dr philos, 1987
- Diverse gjesteprofessorat og kortere oppdrag, blant annet i Australia, Sveits, Østerrike
- Pensjonist fra 2016
- Diverse engasjement i Human-Etisk Forbund i Bergen
- Gift, en sønn

Hun var professor, nå er hun pensjonist og aldrende kvinne. Men hun har også vært pur ung lesehest, kreativ student og engasjert aktivist, sørgende datter og beskyttende mor, kjæreste, hustru – og enke. Hvilke opplevelser og erfaringer har avgjørende påvirkning på retningen livet tar, og hvem vi etter hvert blir? Finnes det en konstant identitet gjennom livet? Hva er sammenhengen mellom den lille jenta på landsbygda i Nordland på 1950-tallet, og den eldre kvinnen som først nå som pensjonist har begynt å pynte seg med «bling». Det gjorde hun aldri før. Hvordan har livets ulike faser påvirket henne?

Fri tanke har invitert Toril Swan til en samtale om disse temaene. Hun gikk for et par-tre år siden over i pensjonistenes rekke, etter en kvinnealder i akademien. Bak seg har hun en yrkeskarriere hovedsakelig i universitetsbransjen, der hun over 25 år var engelskprofessor ved Universitetet i Tromsø. I dag bor hun i Bergen,

og siden bøker har vært en så viktig del av hennes liv helt fra hun var en liten jente, var de ærverdige lokalene til Bergen Offentlige Bibliotek et naturlig sted for henne å møte oss.

Hun har matchende genser og ørepynt. Leppene har fått et strøk av rosa leppestift. Som 73-åring merker hun at hun er i ferd med å bli usynlig i samfunnet.

– Man kan ikke lenger slenge det blonde håret over skulderen og vise seg frem. Som eldre kvinne blir man ikke sett, mener den aktive humanisten.

– Men jeg tror mannen min ser meg på den måten fremdeles, legger hun til.

STORE OMSKIFTNINGER

Med seg til vår samtale har Toril Swan en papirmappe med en del bilder fra barndom, ungdomsår og fram til i dag. Hun blir taktsom når hun blar i dem.

– Bildene vekker til live minner om et langt liv med store omskiftninger. Jeg tror den største forskjell-

SØKTE MOT KRISTENDOMMEN: Livet gjorde at Toril søkte mot kristendommen og ble kirkelig konfirmert.

MORSKJÆRLIGHET: Sønnen Adam ble født i USA i 1972.

len ikke er utseendet til den veldig unge piken og unge moren versus den gamle damen, men at jeg tenker at jeg har mistet en del poesi og kreativitet. I stedet er jeg blitt mer prosaisk og kanskje mer fredfull på mange måter, reflekterer hun.

Nesten alle bildene viser det som virker som en seriøs og ganske alvorlig person.

– Det stemmer nok, selv om det ikke er hele bildet, sier Swan.

BRÅ OMVELTNING

Da hun var barn på Nesna på Helgeland var begge foreldrene i arbeid – mor var lærer på folkeskolen og far var lektor. Lille Toril begynte å lese allerede som 3-åring. På barneskolen fordypet hun seg i voksenbøker som Bjørnsons og Hamsuns romaner. Interessen for språk og litteratur var der tidlig. Hun likte også å organisere og å bruke kreativiteten.

– Som barn følte jeg meg beskeden, men jeg var aktiv og hadde mange venner. Jeg likte blant annet

å regissere skuespill, sier Swan.

Men en dag ble idyllen brutt – da moren ble syk og innlagt på sykehus. Toril og lillebroren fikk ikke vite hva slags syk hun var, eller hvor alvorlig det var, bare at hun måtte være borte for en periode. Barn fikk ikke vite sånt den gang. Så kom far hjem og fortalte at mor var død.

– Pappa sa til oss at nå var mamma i himmelen. Men det trodde jeg ikke på. Jeg visste jo at pappa ikke trodde på Gud, så det han sa til meg og broren min virket helt vanvittig. Om nettene lå jeg våken og fantaserte at moren min hadde rømt med en annen mann. Etter at hun døde, snakket ingen mer med oss to barna om vår mor eller sorgen vår. Noe som egentlig var ganske fryktelig, sier Swan. Hun var bare ti og lillebroren sju år da moren døde.

– Det å miste moren sin for et lite barn er antakelig noe av det verste som kan skje. Verden snus på hodet, og alt føles utrygt, forteller hun.

Borte var den varme moren, tilbake

var bare den mer kalde og formelle faren. Sett i ettertid tenker hun det var tøft for ham å oppdra to barn på egenhånd.

PREGET AV TAPET

Løsningen hennes ble å flykte delvis inn i fantasiens verden, og samtidig prøvde hun å bli flinkere på de områdene der moren hadde ønsket hun skulle være flink. Hun ble for eksempel mye flittigere til å øve på pianoleksene.

– Når et barn mister en forelder, blir man utrygg på verden og frykter tap og sorg, antakelig i noen grad resten av livet, sier Toril Swan.

Hjemme hos familien Swan hadde det aldri vært snakk om himmelen. Både far og mor var ateist, men moren hadde pleid å være med og synge og spille på konserter i kirken. Det at familien ikke var religiøs, ble det ikke gjort noe stort poeng ut av. Toril hadde kristendomsundervisning som alle andre.

– Jeg kan ikke huske at jeg brydde

TROMSØ: Størstedelen av yrkeskarrieren hadde Toril i Tromsø – her fotografert av kollega på 1980-tallet.

KJÆRLIGHET: Torill og hennes nåværende mann, Leiv Egil Breivik, på tur i

«Kampen mot krig og rasisme var mye viktigere for meg enn den feministiske bølgen, skjønt jeg leste jo også Betty Friedan og Simone de Beauvoir.»

meg så mye om verken tro eller ikke-tro. Derimot ble det veldig vanskelig for oss barna da pappa fortalte at mamma var i himmelen da hun døde. Ordene klang så merkelig at jeg begynte å le og si at han tullet.

SØKTE MOT KRISTENDOMMEN

Da de noen år etter flyttet til Drøbak, og Toril begynte på realskolen (det som i dag er ungdomsskolen), opplever hun at en elev i parallellklassen blir drept i en trafikkulykke. Det går sterkt inn på henne. Hun søker trøst hos venner og søker seg til kristne fellesskap.

– Etter at medeleven min ble drept, kjøpte jeg meg en bibel. Jeg tror pappa synes det var litt pinlig, men han sa ingenting. Samme år valgte jeg også å konfirmere meg i kirken, sier Swan.

Hun tror det «flyter» religiøse ritualer og forestillinger rundt i vår kultur i krisetider, og at det var derfor hun valgte som hun gjorde. Likevel, den kristne identiteten holdt ikke lenger enn til året etter.

FLYTTET OVER ATLANTEREN

I stedet søkte hun mot å utvide horisonten, hva gjaldt både kunnskap og reising.

– Jeg var en veldig eventyrlysten jente som slett ikke ville være i kjedelige Norge.

Som 16-åring reiste hun for første gang til USA for å ta ett år på videregående – High School – der. Hun bodde i byen Newton rett utenfor Philadelphia i Pennsylvania.

– Senere skjønte jeg også at det handlet om at jeg ville vekk fra en streng og dominerende far. Jeg ønsket uavhengighet. Etter at jeg reiste til USA ble jeg også økonomisk uavhengig, fordi jeg klarte å skaffe meg stipend, sier Swan.

Mens hun gikk på Council Rock High School møtte hun Don, som skulle bli hennes livs første store kjærlighet. Etter å ha vært hjemme ett år, hadde hun sørget for midler og studieplass ved Bates College i Maine, slik at hun kunne reise tilbake å studere.

Colombia i 2013.

MORSSTOLTHET: Toril med sønnen Adam som borgerlig konfirmant i 1987.

VIKTIG DEL AV IDENTITETEN: På jobb, med ferdigstilling av en artikkel, på selveste nyttårsaften 1988. nyttårsaften, i 1988.

Det var ved Bates College i Maine hun møtte ham som ble hennes livs første store kjærlighet.

– Vi hadde så mange planer. Vi skrev dikt hele tiden. Vi skulle leve av å være kunstnere. Målet var å bli forfatter og dikter, forteller Swan.

DRAMATISKE HENDELSER

Toril Swan var ung norsk student i USA under en dramatisk epoke i amerikansk historie. Da hun gikk på High School i 1963, ble president John F. Kennedy skutt. Fem år senere ble Martin Luther King og Robert Kennedy skutt.

– Vi sørget og var forvilet. Alle de vi beundret ble drept.

I dag ser Toril tilbake på årene i USA som totalt avgjørende for sin utvikling som menneske:

– Det var en tid med store moralske kamper. Jeg demonstrerte mot Vietnam-krigen og for like rettigheter for

svarte og kvinner. Det var mer enn bare demonstrasjoner og møter, jeg opplevde det som livsviktige saker. Det lærte meg i alle fall å prøve å ha omsorg for de svakeste i samfunnet og for mennesker generelt. Kampen mot krig og rasisme var mye viktigere for meg enn den feministiske bølgen, skjønt jeg leste jo også Betty Friedan og Simone de Beauvoir, sier Swan.

Men det mest dramatiske var da nok et dødsfall rammet henne personlig og kastet om kull på livet hennes. Toril giftet seg med sin kjære Don i 1967 – og de hadde fremtiden og alle sine planer foran seg, men så ble han skutt og drept på gaten.

– STERKERE SOM UNG ENN GAMMEL

Igen stod Toril som 23-årig enke i sjokk, men heldigvis ble hun ivarettatt av studievenner og andre voksne venner.

– Jeg tror unge mennesker er sterkere enn når en blir eldre. Jeg ville taklet tap av min nåværende mann adskillig dårligere, tror jeg. Men jeg drømte om Don veldig ofte, helt til jeg traff min nåværende mann på begynnelsen av 80-tallet. Det er klart at sorgen og tapet var overveldende. Det ble et nytt liv. Men den gamle Toril ser jo at den unge tok fatt på det nye livet med mot og energi, dro tilbake til Bates og fullførte bachelorgraden der.

Først mistet hun altså moren, så en skolevenn og så sin første ektemann. Hver gang måtte Swan finne sin egen måte å takle dødsfallene og sorgen på. Først som barn, så som tenåring, og så som voksen.

Hun tror tapene av de menneskene som sto henne så nær har vært med på å definere de ulike livsfasene.

– Det at moren min døde har preget

meg hele livet, særlig fordi jeg aldri fikk det bearbeidet som barn. Det var et stort sjokk at det forble uforklart. Jeg ville heller ikke snakke om det, og ble fra meg hvis noen slektninger sa noe om mamma. Jeg er blitt engstelig og tenker alltid katastrofe. Denne redselen ble helt klart forsterket da jeg mistet min ektemake. Da jeg senere fikk en sønn, ble jeg veldig redd for å miste ham, sier Swan.

Likevel har ikke redselen for å miste noen har styrt livet hennes fullstendig.

– Jeg tror jeg er ganske stabil og rolig psykisk, men dødsfallene har vært en underliggende grunntone i livet mitt, som jeg tror den er hos de fleste som mister foreldre som barn.

MANGFOLDIG KARRIERE

Seinere møtte hun en ny amerikansk mann, og sammen fikk de sønnen Adam på begynnelsen av 70-tallet. Men da sønnen var to år, skilte hun seg og reiste hjem til Norge sammen med ham. Hun flyttet til Oslo for å ta engelsk hovedfag, og gjennomførte hun studiet på under normert tid – som alenemor. Sin første faste jobb, og deretter størstedelen av yrkeskarrieren, fikk hun ved Universitetet i Tromsø. Der tok hun doktorgrad, ble professor og der har hun vært dekan. Hun har også undervist ved en rekke andre steder både i Norge og internasjonalt.

Jobben ble en viktig del av identiteten hennes, med gode kolleger og mye energi og aktivitet. Så kom pensjonsalderen.

– Å tømme kontoret og slutte å jobbe var helt fryktelig. Det å gå fra å være en aktiv arbeidstaker til å bli pensjonist synes jeg var tøft.

Men hun er privilegert og får fortsatt delta i prosjekter og ha oppgaver ved universitetet.

TAPT KREATIVITET

Det var møtet med sin nåværende mann, Leiv Egil, som førte henne til Bergen, hvor hun bor fast etter en mangeårig pendlertilværelse. Her har hun vært både leder og har hatt andre verv i Human-Etisk Forbund. Nå deltar hun i seniorgruppen annenhver torsdag.

– Jeg synes det har vært veldig kjekt å kunne engasjere meg. Mangelen på religion har gått igjen gjennom hele livet mitt. Jeg har aldri tenkt at det finnes «en annen side». Jeg kaller meg humanist, er opptatt av å sette mennesker i fokus. Jeg blir sint om folk tror man må ha

en gud for å se hvor fantastisk alt er, sier Swan engasjert.

At alt henger sammen, er en tanke som fascinerer henne, men at hennes eget liv henger sammen, har hun mer vanskelig for å forstå. Hun ser på bildet av den purunge Toril.

– Jeg har vanskelig for å forestille meg at den unge Toril er samme personen som jeg er nå. Jeg har opplevd så mye forskjellig og bodd så mange ulike steder.

Men to sterke trekk i seg selv kjenner hun igjen fra barndom og gjennom hele livet: Det er evnen til å løse problemer og rettferdighetsanssen.

Når hun ser seg rundt blant venner og kjente, ser hun at mange har skiftet politisk ståsted etter hvert som de ble eldre. Unge som var hippier på 60-tallet, stemmer gjerne konservativt i dag. Ikke Swan.

– Jeg er nok heller bare blitt mer radikal. Jeg blir helt kvalm av det som skjer i USA nå, sier Swan.

NÅR DET NÆRMER SEG SLUTTEN

– Mannen min og jeg tenker at alle andre er i ferd med å bli gamle, men ikke oss. Men så ser vi oss i speilet og skjønner det gjelder oss også, sier hun og ler.

– Noe av det rareste med hele livet er at det går så fort og at man ikke skjønner at man er gammel. Det er i alle fall min erfaring. Du tror du er ung hele tiden. Det er rett og slett vanskelig å fatte at man er gammel. Men nå så begynner man å skjønne at det ikke er så lenge igjen.

Blant bildene foran henne ligger bildet av mannen Leiv Egil og Toril fra en reise til Colombia i 2013. Rakrygget står de sammen og smiler mot kameraet, mens de holder hverandre i hendene.

– Mannen min og jeg har snakket om én av oss kommer til å dø først. Vi snakker litt om at nå er det bare litt av livet igjen. Jeg er ikke redd for å dø, men jeg er redd for å miste min mann og redd for å bli syk og hjelpeløs, sier Toril Swan.

– Jeg har fått reist til spennende steder via jobb. Det ser jeg på som en kjempegave. Jeg har et godt ekteskap og har hatt et kjempeinteressant liv der jeg har møtt mange spennende mennesker. Jeg har hatt masse omveltninger i livet mitt. Det er det som har gjort det interessant.

UNG PÅ INNSIDEN: – Jeg føler meg ikke gammel, men skjønner jeg er det når jeg ser meg i speilet, sier Toril Swan. Her fotografert på biblioteket i Bergen sentrum.

«FOLK BØR TENKE MER PÅ AT DE SKAL DØ»

Hvis du aksepterer døden, vil du håndtere
det bedre når det til slutt blir din tur, tror
forfatterne bak boka *Døden nær*.

TEKST EVEN GRAN

Flere av de som jobber med døden fortalte at de til stadighet møter svært syke pasienter med kort levetid igjen, som ikke vil høre snakk om at de kommer til å dø. Det kan skyldes et urealistisk håp om å bli friske. Eller at dårlig kommunikasjon med legene gjør at de ikke forstår hvor nær døden de faktisk er. Da kan det være på høy tid med en realitetsorientering.

June Marie Westerveld er til daglig journalist i Aftenposten. Sammen med kollega Miriam Knapstad og fotograf Martin Slottemo Lyngstad har hun i år gitt ut boka *Døden nær* på Humanist forlag.

– En ærlig forståelse av situasjonen er viktig for å prioritere den siste tiden godt og i tråd med egne ønsker, både for pasienter og pårørende. Men hvordan kommer man dit? Et godt og enkelt råd vi har fått, er å spørre legen din hva han eller hun selv ville gjort i din situasjon. Da får man gjerne et ærlig svar på hvordan de vurderer ting, sier Westerveld.

– Men vi påstår ikke at det finnes en «quick fix» på en

«I det moderne samfunnet har vi **flyttet døden inn på institusjoner** og bort fra resten av livet. Mange mennesker i dag har aldri sett et dødt menneske.»

god død, og vil ikke presse noen oppskrift ned over hodet på leseren. Døden er trist. Og – høyst forståelig – vanskelig for de aller fleste av oss, understreker hun.

– Vi lever i en kultur der du skal prestere, ikke sant. Du skal fikse ting – være flink. Leve livet, reise og være aktiv. Da passer ikke døden inn, og det blir kanskje lettere å fortrenge den, skyter fotograf Martin Slottemo Lyngstad inn.

– *Kanskje et urealistisk håp er med på å holde livsgnisten levende den siste tiden?*

– For noen kan det sikkert være slik, og kanskje er det da riktig å la dem leve i håpet. Men erfaringene til helsepersonell som jobber med døende mennesker, tyder tvert imot på at folk får det bedre hvis de aksepterer at de skal dø. Da får de snakket skikkelig ut med familie, venner – og ikke minst barn. Det er viktig for de som skal leve videre, og kan gi bedre livskvalitet i den siste tiden for den som skal dø også. Mange sier det er en lettelse endelig å snakke om det. Men at de kanskje ikke har våget før, fordi de ikke vil belaste sine nærmeste med mer sorg, sier Westerveld.

Gjennom boka har forfatterne vært opptatt av å bruke et nøkternt og direkte språk.

– Folk er gjerne flinke til å komme med omskrivninger og skjønnmaling når temaet kommer på banen. Man sier gjerne at folk har «gått bort» eller «sovnet stille inn». Det kan også være lett å søke etter en mening som ikke alltid er der. Flere vi har snakket med, har ment at tabloide formuleringer som «å vinne over døden», eller historier om hvor sterk man er sammen i sorgen, bare er med på å forsterke følelsen av nederlag, sier Westerveld.

Ti sider med svar på spørsmål

Boka *Døden nær* tar hovedsakelig for seg tankene og følelsene til personer som har fått beskjed om at de skal dø og menneskene rundt dem. Boka følger også et menneske, Anne Kari Eid, i hennes siste leveår.

– Hun var en veldig sosial og åpen kvinne. Hun lot oss følge henne gjennom sykdomsforløpet, også når hun var så dårlig at hun ikke orket å snakke – helt til hun døde, forteller Westerveld og Lyngstad.

I tillegg tar boka også for seg hvordan hverdagen er på hospice, og når det er riktig å gi opp medisinsk behandling, innse at pasienten vil dø av sykdommen og heller satse på å gjøre livet så bra som mulig fram til det skjer.

Westerveld håper boka vil bidra til å bryte ned tabuet rundt døden.

– I det moderne samfunnet har vi flyttet døden inn på institusjoner og bort fra resten av livet. Mange mennesker i dag har aldri sett et dødt menneske, mens skikken i gamle dager ofte var at den døde lå framme i stua på liksyning før begravelsen. Slikt

skjer ikke lenger. Derfor tror jeg døden kommer som et mye større sjokk på oss når den først rammer, sier hun.

Ett av grepene i boka for å avmystifisere den skremmende døden, er å fortelle hvordan den foregår.

– I et av kapitlene forteller vi hva som skjer i kroppen til et menneske som dør, samt at vi forteller hvordan døden håndteres rent praktisk; Hvem henter den døde og hvor blir kroppene oppbevart i dagene fram mot begravelsen, forteller Westerveld.

For å finne ut det, fikk forfatterne bli med inn i rommet på Ullevål sykehus i Oslo der de døde oppbevares – kjølerommet i kjelleren på Patologisk avdeling.

– Vi fikk ikke lov til å ta bilder, men det var likevel viktig å ha vært der. Det var et stort, flislagt rom som holdt fem grader, som et stort kjøleskap. Langs veggene stod det store stativ i aluminium med uttrekkbare metallhyller som kroppene lå på. Det var ikke slike skuffer som man gjerne ser på film. Vi så kroppene ligge der, under hvit og blå plast, og patologen som viste oss rundt viste frem hvordan en av kroppene som lå under plasten så ut, for å illustrere det som skjer etter døden, forteller Westerveld.

TETT PÅ DØDEN: Journalist Miriam Knapstad, fotograf Martin Slottemo Lyngstad og journalist June Marie Westerveld har sammen laget dokumentarboken *Døden nær*.

BRA AT FLERE BLIR OPPTATT AV DØDEN

Boka *Døden nær* kommer som del av det vi kanskje kan kalle en «dødsbølge» i norsk offentlighet. I 2017 kom boka *Per dør*, der Per Fugelli forteller om sin egen sykdom og dødsprosess. På tampen av 2018 kunne vi følge NRK-journalist Helene Sandvig da hun sjekket inn på lindrende avdeling på Lovisenberg sykehus i Oslo, hvor hun kom innom mange av de samme temaene som forfatterne av *Døden nær* tar for seg.

På begynnelsen av 2019 fikk TV2-journalist Solveig Kloppen høye seertall på sin dokumentar om morens død og søsterens selvmord, mens komiker Else Kåss Furuseth tidligere har fortalt åpenhjertig om morens og

brorens selvmord i suksessforestillingen *Kondolerer*.

Journalist June Westerveld og fotograf Martin Slottemo Lyngstad synes det er fint at flere er opptatt av døden.

– Vi startet med dette prosjektet før NRK-serien til Helene Sandvig og før Solveig Kloppen stod fram, men vi synes jo det er positivt at samtalen om dette foregår flere steder. Vi ser av interessen for disse tv-programmene, og for boken vår, at det er et ønske om å forstå mer om døden. Det gjelder ikke bare de som selv har den nært forestående, eller deres pårørende, men vi ser at friske mennesker i alle aldre opplever det som et viktig tema å ha en bevissthet rundt, sier de to.

«Jeg følte at det å jobbe så tett på andre som skal dø, gjorde meg **mer takknemlig for de små tingene**; å hente i barnehagen, lage middag, slike små hverdagslige ting.»

JUNE MARIE WESTERVELD

Bokprosjektet har gjort at forfatterne også har tenkt litt mer over eget liv, og egen død.

– Jeg tror kanskje det hadde vært vanskeligere å gjøre dette hvis jeg hadde vært eldre og døden var litt nærmere for min egen del, sier Lyngstad (29).

– Jeg følte at det å jobbe så tett på andre som skal dø, gjorde meg mer takknemlig for de små tingene; å hente i barnehagen, lage middag, slike små hverdagslige ting. Man går jo ikke rundt og er takknemlig for slikt til vanlig, men det var jeg da. Men nå som prosjektet har kommet litt mer på avstand, har jeg kanskje ikke den samme bevisstheten rundt det, sier Westerveld (37) med et smil.

Hun har ikke blitt mer redd for å dø etter å ha jobbet med boka, heller mindre.

– Min opplevelse er at kunnskap gjør trygg. Det er nok mer skummelt med det man ikke vet. Det er en klar lærdom jeg har fått av alle vi har møtt som selv er nær døden, sier hun.

Lite opptatt av religion

I boka har forfatterne hatt samtaler med mennesker som enten skal dø selv, eller som jobber med døende til daglig. Hvordan håndterer de situasjonen de står i? Hva kan vi lære av dem? Hvordan tenker de?

– *Møtte dere mye frykt for døden?*

– De fleste vi møtte var ikke redd for døden i seg selv. Men de var bekymret for hva som skulle skje rett før – veien dit. For eksempel om de ville oppleve smerter og lidelse og ikke ville være i stand til å si fra. De fryktet de skulle miste kontrollen over seg selv. Og så var de veldig triste over å måtte forlate livet og alle

menneskene de er så glade i. Det var helt klart den største sorgen for de fleste.

– *Hvilken rolle spilte religion?*

– Vi møtte mennesker med ulike tro og livssyn. De fleste var ikke religiøse, og var derfor ikke opptatt av hva som skulle skje etter døden. De var mye mer opptatt av hva som ville skje før.

– *Var det noen som ønsket aktiv dødshjelp? I hvilken grad var dette et tema?*

– Ingen av de vi møtte ønsket dette. Aktiv dødshjelp er et stort og kontroversielt tema som nok hadde krevet en egen bok for å gå inn i. For vår del valgte vi å konsentrere oss mer om den mer hverdagslige døden, sier Westerveld.

Under arbeidet med boka ble hun imponert over hvor mye mennesker faktisk tåler, og hvordan de finner mening i livet selv når det forandrer seg til det verre, litt etter litt.

– Anne Karin Eid som fyller det første kapitlet i boka var for eksempel veldig samlende og sosial. Hun levde til det fulle, reiste mye, hadde et stort sosialt nettverk. På slutten, mens hun bare lå i sengen eller satt i stolen, gledet hun seg over at sola stod opp, at katten kom inn og la seg på fanget hennes, og at hun hadde fått et nytt ullsett. Slike små ting fylte livet med innhold, for Anne Kari var det gleder hun ville leve videre for.

Denne innstillingen hadde mange av de andre også.

– Når man er 87 år, blind, ikke har noen venner igjen, men likevel ikke er «mett av dage», viser det at livet kan føles fullt, selv med mindre ting enn man har hatt tidligere, sier Westerveld.

NÅR DØDEN FØLES MISLYKKET

Finnes det en god måte å takle døden på? Kristin trodde det.

TEKST MIRIAM KNAPSTAD OG JUNE MARIE WESTERVELD

FOTO MARTIN SLOTTEMO LYNSTAD

Da ektemannen fikk den dødelige diagnosen ALS, bestemte hun seg for å være en god og omsorgsfull kjæreste. Raus og støttende når ting ble vanskelig, alltid ved hans side. Hun så for seg at de skulle leve mer intenst og komme enda nærmere hverandre. I historiene hun hadde lest i magasiner og helgebilag om hvordan andre taklet livsomveltende kriser, var det gjerne sånn det var.

Kristin og mannen var fortsatt unge og hadde vært på bølgelengde fra dag én. Hun følte at de var sterke sammen, nå hadde de til og med fått et barn. Da det gikk opp for dem at han kom til å dø – at den lille fremtiden som de hadde sammen ville gjøre ham gradvis svekket, avhengig av rullestol og til slutt sende ham ut i en språkløs og pleietrengende tilstand – forsøkte de å akseptere det.

– Vi gikk inn i en «gråte, gråte og drikke masse rødvin på kveldene»-boble sammen. Det ble nesten et adrenalin-kick, forteller Kristin, halvannet år etter at mannen døde.

Men ingenting ble som de hadde sett for seg.

Han ble raskt svakere. Etter noen måneders sykdom, begynte han stadig oftere å falle. Han måtte bytte ut rullatoren med rullestol. Trengte hjelp til å smøre en brødslice, hente mobilen og gå på do.

– Men å vaske hendene hans var kanskje det tristeste jeg gjorde, sier Kristin.

– Det er noe med hender. Å se hvordan sterke, unge mannehender gradvis ble forvandlet til hendene til en olding som ikke klarte å gjøre

noe selv. Jeg unngikk å møte blikket hans i speilet fordi jeg var redd for å bryte sammen.

Selv ble Kristin mer og mer sliten og lei seg, men reagerte med irritasjon. Leiligheten begynte å føles klaustrofobisk. Hun gruet seg til å komme hjem etter å ha hentet datteren deres i barnehagen.

– Han satt der i stolen, mer og mer ensom og deprimert etter hvert som sykdommen utviklet seg. Jeg var sliten etter jobb og prøvde å holde et slags normalt liv i gang for datteren vår, mens han trengte å snakke om døden, sier hun.

– Han ville at jeg skulle forstå hvordan han hadde det, men jeg klarte ikke alltid det. Samtidig som jeg ble mer og mer irritert og skuffet over at jeg ikke greide å være en bedre versjon av meg selv. Det var så vondt å se ham sånn, og jeg led med ham, men klarte ikke vise det slik jeg ville. Jeg har fortsatt skyldfølelse og skammer meg over det.

Etter hvert fikk de assistenter i huset. Tonen mellom dem forandret seg. Det ble mindre og mindre igjen av den sterke nærhetsfølelsen. Hun hatet synet av hjelpemidlene hans og begynte å mislike alle besøkene fra venner og assistenter.

– De kom og var hjelpsomme mot ham i to timer. Etterpå kunne de gå hjem til de vanlige livene sine. Tilbake satt jeg, den slitne, triste samboeren, som ikke lenger klarte å være hyggelig og heller ikke hadde noe annet liv å gå til.

– Jeg var midt i en stor sorg, men måtte hele tiden stå sterk. Og jeg hadde en lengsel etter at

UTSIKT FRA DØDENS FORGÅRD: Den siste utsikten du ser daglig, kan være treet utenfor hospicet.

«Det er vel noe med kulturen, og historiene vi forteller.
Jeg hater overskrifter som «vant kampen mot sykdommen».
Alt det som handler om hvor sterke og flinke vi er.»

folk skulle forstå hvordan jeg hadde det. Når vi hadde besøk, så jeg for meg at de sto ute på gata og så opp mot vinduene våre etter at de hadde gått. At de pustet lettet ut over at de ikke var oss, at vår krise ikke var deres.

Kristin gikk rundt med følelsen av at de var det eneste paret i hele verden som slet med å håndtere alvorlig sykdom i familien.

– Vi gjorde vårt beste for å stå sammen i denne kampen. Men etter hvert kjempet vi hver vår kamp – ikke en felles – for å komme oss gjennom dagene.

Den siste tiden mannen bodde hjemme, var Kristin engstelig for å være alene med ham på nettene. Hva hvis det oppsto en livstruende situasjon? Ville hun klare å gi ham nødvendig hjelp? Hun følte seg forlatt av hjelpeapparatet.

Da han flyttet til sykehjem i desember 2014, sa avdelingslederen ved sykehjemmet at han skulle ha kommet mye tidligere. For Kristin ble det en vond bekreftelse på at det hun hadde stått i hadde vært et altfor stort ansvar for en pårørende.

I ettertid har hun vært sint over at de måtte klare seg så mye alene.

Ektemannen bodde på sykehjem i 11 måneder før han døde i november 2015. At han ikke døde hjemme hos henne og datteren, er også noe hun har hatt skyldfølelse for.

– Personalet var fantastiske, han fikk all den omsorg og pleie han trengte. Men hvem lar mannen sin, og faren til sitt barn, leve sine siste dager alene på en institusjon, liksom?

I dag mener Kristin at hun hadde for høye forventninger til hvordan den siste tiden skulle bli.

– Det er vel noe med kulturen, og historiene vi forteller. Jeg hater overskrifter som «vant kampen mot sykdommen». Alt det som handler om hvor sterke og flinke vi er, sukker hun.

– For meg bidro det bare til selvforakt i en allerede forferdelig tung periode av livet.

*(Utdrag fra boka Døden nær,
Humanist forlag 2019)*

[IDENTITET]

SAMFUNN

«Humanister anser demokrati, rettsstat og menneskerettigheter for å være grunnleggende, rasjonelt begrunnede verdier ... Humanismen fremmer likeverd for alle. Humanister respekterer trosfriheten og alles rett til å velge eget livssyn.»

NORDISK HUMANISTMANIFEST 2016

I SKYGGEN AV SELFIES

Internett er en forlengelse av det fysiske livet, hvor det er fellesskap å finne. Men det er også mulig å miste seg selv av syne – alene på et sitt eget rom, sett av hele verden.

TEKST ASLAUG OLETTE KLAUSEN ILLUSTRASJON MISS BOO ILLUSTRASJON

På bare få tiår har den digitale teknologien endret våre liv radikalt. Internett har rykket inn i alle våre gjøremål – være seg brevskriving, banktjenester og kjøp av varer, planlegging av ferie, ulovligheter, nyhetsskonsum og underholdning. Og med spill og sosiale medier har også vi selv flyttet inn internettet.

De siste tallene fra meningsmålingssinstituttet Ipsos MMI viser at drøyt 80 prosent av alle nordmenn har en profil på Facebook, mens knappe 60 prosent av oss har en Snapchat-profil. Instagram kan vise til at over to millioner norske brukerkontoer, og ni av ti kvinner i aldersgruppen 18-29 år har en Instagramkonto. På Twitter og LinkedIn har rett i overkant av en million nordmenn konto.

Og nesten 70 prosent av nordmenn bruker sosiale medier hver dag.

HVA GJØR DET MED OSS?

Professor Per Einar Binder ved Institutt for klinisk psykologi ved Universitetet i Bergen karakteriser bruken av internett og sosiale medier som et eksperiment vi ikke aner konsekvensene av:

– De positive sidene er at nettet gir mulighet for søke fellesskap og få kontakt med mennesker med sammenfallende interesser, verdier og kanskje også felles livsutfordringer. Det gir kunnskap som kunne være vanskeligere tilgjengelig i det konkrete livet. Baksiden er det sosiale «sammenlikningsspillet» som kan oppstå, angsten for å falle utenfor og aggresjonen som utøves, sier Binder.

– Det å være mot nettet ville være som å være mot elektrisitet fordi man kan få støt eller det kan oppstå brann. Normalt er elektrisitet bra for oss. Men i møte med nettet har vi ikke laget ordentlig strømsikring. Vi har ikke sikret oss mot det som potensielt ikke er bra for oss.

VANSKENE MED PÅVIRKNING

Denne sårbarheten er også det som Elisabeth Staksrud trekker fram som en viktig faktor når det kommer til sosiale mediers påvirkning. Hun er professor på Institutt for medier og kommunikasjon ved Universitetet i Oslo, og hennes forskningsfelt er særlig barn og unges mediebruk.

– Påvirkning er notorisk vanskelig å undersøke. Vi forsøker nå å gjøre dette i det internasjonale prosjektet EU Kids Online, men vi er ikke i mål ennå, sier Staksrud.

Utfordringene handler blant annet om at for å måle påvirkning må man ha noe å måle dette mot; både et før og et etter.

– Man må ha noe å sammenlikne med, og man må også kontrollere for andre ting som skjer i livet slik at man isolerer effekten av medie-påvirkningen. Men når barn og unge bruker internett, vokser de samtidig. Det skjer mange andre ting i livene deres som også påvirker. Derfor er det vanskelig å si noe sikkert og forskningsbasert på dette området, men vi forsøker.

Forskningsgruppen Staksrud er en del av forsker primært på barn fra ni år og oppover. Studiene har pågått over flere år, og kan derfor blant annet si noe om utviklingen og unges forhold til internett.

– Det vi ser er at det for barn og unge er kunstig å skille internett ut som en eget isolert område i livet. Internett er bare noe resten av livet medieres gjennom, på godt og vondt. Det blir en arena som alle andre, der

det som skjer i hverdagslivet tilfeldigvis kjøres gjennom. Samtidig er internett en arena hvor man møter andre mennesker og informasjon lettere og mer samlet enn utenfor nettet.

– Det er noe voksent over å tenke på internett som noe avgrenset og spesielt. Barn og unge opplever det mer som bare et sted der de interagerer med andre, på lik linje med hvordan de gjør andre ting.

INGEN ER LIKE

Staksrud understreker imidlertid at ikke alle barn og unge er like, på samme måte som at voksne ikke er det. For noen barn vil noen typer internettbruk virke negativt, mens for andre vil det kanskje ikke påvirke eller til og med faktisk virke positivt. Dette har hun funnet at kan gjelde nesten i enhver situasjon eller form for aktivitet på nett.

– Alle typer risiko avhenger av alder og modenhet, men det avhenger også hvor mye de har brukt internett tidligere, hvor vant de er til å være på nett og hvilke digitale ferdigheter de har. Det handler om psykiske sårbarhetsfaktorer, hvordan foreldrene oppdrar dem. Man kan ikke si det er internett som teknologi som er den avgjørende faktoren alene. Det er alle disse faktorene som samvirker som bestemmer hvorvidt noe blir en mulighet eller en risiko, eller en skade.

Når det kommer til hvem de unge er eller vil være på nett er dette også noe forskerne har undersøkt. Et av spørsmålene som har blitt stilt i undersøkelsene er om de later som de er noe annet enn den de egentlig er.

– Det gjorde unge mer før. Og da handlet det mest om at foreldrene formante dem om aldri å si hva de heter eller hvor de bor. Men dette blir rart nå, og er ikke så vanlig lenger. Samtidig går man alltid inn i roller når man snakker med noen, og det vil

man selvsagt også gjøre på nett. Men det er det samme som at man som femtenåring snakker på en litt annen måte med læreren enn med venninnen sin. Det er ikke sånn at man har én nettpersonlighet.

LIV I SPILL

Endringene i hvordan folk oppdras til å være på nett har forandret seg med årene. Det har også forholdet til de potensielle farene. Medieforsker Petter Bae Brandtzæg, som jobber ved både institutt for Medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo og ved SINTEF Digital, trekker på sin side paralleller til frykten for dataspill på det tidlige 2000-tallet. Spillverdenen – altså online-spillene, der deltagere spiller mot og med hverandre på nett – er for øvrig et av de stedene på nett der det fortsatt er vanlig med kallenavn, eller spillkarakternavn, uten at forskningen har konkludert når det kommer til virkninger.

– Mye tyder på at de fleste som spiller voldsspill klarer seg bra. Det er gjerne andre faktorer som avgjør om noen blir voldelige, eller søker seg til ekkokamre. Det er et høna eller egget-spørsmål. Men at man ikke blir påvirket er naivt å tro.

Begge kjønn spiller dataspill, men i disse online-spillene er det overvekt av gutter. NRK kunne for eksempel i januar fortelle historien om muskelsvinnsyke Mats som hadde et omfattende og godt sosialt liv gjennom online-spill, som foreldrene ikke ble kjent med før etter at han ble død. Dette skiller seg i så måte fra de sosiale mediene.

Tallene fra Ipsos MMI viser at det er en nedgang i bruk av sosiale medier hos unge menn.

– Jeg intervjuer nå unge om kommunikasjon med nettpat-roboter. Mange av disse robotene er på private meldingstjenester

«**Nettet er ingen erstatning for religion,** men det gir nye former for livssyn. Gruppefellesskap er ofte underkjent når vi snakker om religiøsitet.»

**PER EINAR BINDER,
PROFESSOR I KLINISK PSYKOLOGI**

«Det er noe voksent over å tenke på internett som noe avgrenset og spesielt. Barn og unge opplever det mer som **bare et sted der de interagerer med andre.**»

**ELISABETH STAKSRUD,
PROFESSOR OG MEDIEVITER**

«**Man blir bare mer og mer synlig på internett,** selv om man kanskje ønsker å være mindre synlig. Det er en utfordring.»

**PETTER BAE BRANDTZÆG,
MEDIEFORSKER**

som Messenger, Whatsapp, Kik og liknende. Det mange unge sier er at det er stressende å være på Snapchat, fordi det fordrer at du skal svare med en gang, samt den dumme leken med å sende flest mulig. Det gjør at mange synes det er slitsomt, og derfor gidder de ikke bruke det lenger. I tillegg har det nok nådd et metningspunkt, mener Brandtzæg.

Han sier at de fleste er der, men at de som er der begynner å gå lei.

– Instagram og Snapchat er fortsatt hovedkanalen til de helt unge, ned til 13 år og enda yngre, selv om de sistnevnte ikke skal være der. De er lavterskel-sosiale-medier. Men fordi det er så visuelt, vil det nok også gjøre unge mer sårbare. Det vil bli tydelig at du ikke er visuelt på topp, om det ikke kommer mange likes. Det er som Tinder. Det er bare bilde som gjelder.

Og bildene blir sammenliknet.

Det gjorde de jo også før, men som Brandtzæg påpeker, mengden man potensielt kan sammenlikne seg med er enormt mye større. Noe som igjen kan føre til at man føler seg litt mindre kul enn en kanskje ville gjort uten Instagram.

– Man blir bare mer og mer synlig på internett, selv om man kanskje ønsker å være mindre synlig. Det er en utfordring. Det er lett å bli paranoid, og det er heller ikke rart. «Alle» vil ha dataene våre og vite hvem vi er og bruke det til å gi oss reklame og så videre

MODEN IDENTITET

Før vi går nærmere inn på hva nettet kan gjøre med den enkelte og opplevelsen av seg selv på nett, hva forstår sier psykologen om identitet og hvordan denne formes? Professor Per Einar Binder ga nylig ut boken

Hvem er jeg? Om å finne og skape identitet.

– Personlig identitet handler om måten vi forstår oss selv på, og hvordan vi ser på oss selv som forskjellige fra andre. I tillegg har vi de kollektive identitetene. Disse spiller inn i hverandre, forklarer han.

– Den personlige identiteten krever en god del modenhet å utvikle. Den er preget av de fortellingene en lager om seg selv og livet sitt. Disse fortellingene vil igjen være preget av samfunnet rundt. I vår kultur er det forventninger om at en gjør selvstendige valg av verdier. I tradisjonelle samfunn er det helt utenkelig. Og slik var det også her for hundre år siden.

Identiteten formes i sen barndom og utover i tenårene. Ifølge psykologien er det tre hovedtyper; den normative, den identitetssøkende og den diffuse. Mens den førstnevnte

gjør ofte konvensjonelle valg, vil den andre være mer søkende og sistnevnte er de som sliter med, enkelt sagt, å finne seg selv. Utfordringene med et liv på internett vil ifølge Binder særlig kunne ramme denne gruppen.

– Unge mennesker står i dag i en valgsituasjon som er unik i menneskenes historie. Det er ikke bare muligheter, men også et forventningsspress om å gjøre store livsvalg. Dette er på godt og vondt.

– De ubegrensede mulighetene kan bli overveldende for de diffuse. Mens de to andre gruppene kanskje lettere kan finne sine nisjer på nett, og finne mulighetene.

NYE LIVSSYN

Tenker man på livssyn, og tidligere tiders forventninger til at man på samme måte som man valgte yrke i samsvar med familietradisjon valgte, eller ikke hadde noe valg når det kom til religiøs tilhørighet peker han på at nettet tilbyr nye former for tilhørighet og fellesskap.

– Nettet er ingen erstatning for religion, men det gir nye former for livssyn. Gruppefellesskap er ofte underkjent når vi snakker om religiøsitet. Ofte ser vi på den kognitive siden, at mennesker tror sånn eller slik. Utfordringen for dem som går ut av et religiøst miljø er i større grad at de taper et fellesskap, og i mindre grad at de gir slipp på kognitive trosforestillinger. Disse kommer gjerne forut for det å forlate et trosfellesskap.

Han eksemplifiserer med IS og liknende radikalisererte grupper med ulike religiøse fortegn. Binder ser imidlertid ikke på dette som noen tilbakevending til arkaiske trosforestillinger eller moralforestillinger.

– Dette er noe radikalt nytt. Det

er en annen form for religiøsitet enn den man finner hos folk som har vokst opp i trosmiljøer når de bygger og utvider fellesskap på denne måten.

– *Du snakker om tilhørighet i nettsamfunn, men er man seg selv på nett i møte med andre?*

– Man er noen utgaver av seg selv på nett. Våre identiteter er alltid sammensatte. Identitet handler jo selvsagt om kropp og det levende liv, men det er altså også livsfortellingen vår. Denne fortellingen har en hovedversjon om hvem vi er, men det er alltid noen sidehistorier, som på ulikt vis går opp i helheten.

– Noen av nettsamfunnene gir muligheter for disse sidefortellingene, mer eller mindre i tråd med den identitetsfortellingen du har i hverdagen. For noen er det en forlengelse av hoved-identitetsfortellingen: De fortsetter å være seg selv slik andre også kjenner dem i nettsamfunn. Mens andre lager nye, annerledes versjoner av seg selv, som ikke er så konsistente med den de er utenfor nettet.

– *Hvis man er «en annen» på nett, gir det noen utfordringer?*

– Ja. Det man ser helt generelt er det å ha en enhetlig identitet er assosiert med psykisk velvære, fremfor det å ha en inkonsistent og usammenhengende identitet. Det å få fortellingen om deg selv til å henge sånn noenlunde sammen er en psykisk styrke.

– Den postmoderne ideen om det sammensatte selvet er litt sann. Men ideen om at det er bra å leve i ut en fragmentert identitet stemmer ikke når det kommer til psykisk velvære. Det å fragmentere verdiene våre skaper vansker for oss. Lever du ett sett verdier på nett og er en annen i den fysiske verden, blir det utfordrende.

STATUSSØKET

Den retusjerte virkeligheten som finnes på nett har, slik han ser det, likevel ikke bare negative sider. Dersom man gjør det som lek mener han det kan være livsbejaende. Om det derimot blir alvor er historien en annen.

– Er det et forsøk på en selvforestilling som gjør krav på å være virkelighet, vil det være problematisk.

Årsaken ligger i at mennesket er statussøkende vesener, ettersom status gir større tilgang på ressurser. Denne søkingen kan så lede inn i det han kaller et sammenlikningsmodus. Tidligere var mennesket vant til å sammenlikne seg i mindre grupper, mens nettvirkeligheten tilbyr uinnskrenkede sammenlikningsmuligheter.

– Vi vil alltid vise den beste siden av oss selv, men her kan selviscenesetelsen få ekstreme proporsjoner, som igjen kan stimulere følelsen av skam. Diskrepansen mellom hvem du fremstiller at du er på nett og hvem du virkelig er, kan fremme følelse av mislykkethet. Det er jo eksempler på at unge har tatt plastiske operasjoner for å likne mer på Instagramversjonen av seg selv.

– Det er jo forferdelig usunt. Det er en side ved sosiale medier som vi ennå ikke har klart å ruste oss særlig oss for å møte. Og det rammer særlig unge og jenter. Gutter og jenter har like mye aggresjon men måtene å vise det på tenderer til å være ulik. Mens gutter gjerne er mer direkte og kanskje fysiske, tyr jenter oftere til utestengelse og baksnakking.

– Men hvorfor unge? Unge har jo vokst opp med nettet?

– Har det vært noen voksne der til å hjelpe de unge å beherske nettet? Nei, i veldig liten grad. Det er klart at det alltid har vært bra for barn og

unge med ubevoktet lek, noe som det er for lite av analogt i dag, men på nettet er rommet for selviscenesetelse ubegrenset stort, og publikum er hele tiden uoversiktlig.

Å BLI SETT AV ANDRE

En annen forskjell fra tidligere er for øvrig at i såkalt gamle dager fikk unge også fri fra sine venner.

– Du fikk et pusterom før. Nå blir du sett hele tiden, og står i fare for å gå glipp av noe hele tiden. Veldig mange unge får for lite søvn fordi de er redde for å ikke få alt med seg. Det gir en tilstand av stress.

Noen likhet mellom den gang de troende forholdt seg til at Gud så alt

vil han imidlertid ikke si det er. Det handler om at dette var en trosforestilling, mens det på nettet, faktisk helt konkret er slik at den enkelte blir sett på ordentlig.

– De ser handlingene dine, om de ikke nødvendigvis ser deg. Det er et sosialt fellesskap som kan bli litt trangt, samtidig som det er stort og grenseløst. Det er så nytt og annerledes at vi ikke helt har begreper for hva dette skal kalles. Vi snakker ellers gjerne om tette og løse samfunn. Men nettetsamfunnene er begge deler på en gang.

– Fører dette at man blir sett hele tiden at man også lettere ser seg selv utenfra?

– Ja. Denne måten å være sammen på, og sosiale medier er å være sammen, kan fremme et ytre fokus. Og dette handler ikke bare om status. Det kan være så banale ting som å ta bilde av solnedgangen og poste det. Da er du ikke egentlig lenger tilstede der med solnedgangen, men over i andres blikk på denne situasjonen. Og du vil uunngåelig ha en tanke om hva vil de tenke om meg når jeg er her.

– Du risikerer å bli usynlig for deg selv. Du kan få avstand fra dine egne konkrete opplevelser og den kroppslige sansingen av å være der du er, og følelsene som er inni deg. Din spesielle måte å oppleve verden på kan bli usynlig. Dette er ikke bra.

ALGORITMENE S

Den virkeligheten du og jeg eksponeres for på internett er retusjert, og den makten som står bak er algoritmene.

– Algoritmer er dataprogrammer som bestemmer hva slags informasjon vi blir eksponert for, for eksempel på Facebook, forklarer medieforsker Petter Bae Brandtzæg ved institutt for Medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo og ved SINTEF Digital.

– Facebooks algoritmer er satt etter noen kriterier som er forhåndsbestemt. Dette kan for eksempel være antall likes eller kommentarer gjør at programmet velger å fremheve et innlegg fremfor et annet.

Algoritmene er programmert, altså laget, av mennesker, og nå finner vi dem også der vi tror det er mennesker som faktisk programmer det som synes. Brandtzæg viser til hvordan nettavisenes forsider, som mange tror er styrt direkte fra menneskehender, stadig oftere settes opp av nettopp forhåndsprogrammerte algoritmer.

– Disse programmene eller maskinene forstår ikke kontekst.

Et litt uheldig eksempel på VGs nettfor-side var en nyhetssak om at Nord-Korea ville gå til krig, mens det ved siden av annonseres for ferietur til Sør-Korea. Det at algoritmene ikke forstår kontekst gjør at det kan få

svært uheldige uttrykk som eksempelet med Sør-Korea.

Denne manglende forståelsen for kontekst kan også gi merkverdige fremstillinger av saker, som igjen kan føre til at mange får desinformasjon, ifølge Brandtzæg. Han bruker eksemplet med falske nyheter i den amerikanske valgkampen, og hvordan disse spredde seg på Facebook.

– Men algoritmer går også helt ned på individnivå. I vår egen nyhetsstrøm på Facebook eller Twitter får vi bare opp et utvalg av vennene våre. De vennene vi vanligvis liker og kommenter, men ikke alle de andre.

– Man snakker om at vi i dag lever i en informasjonsoverflod. Algoritmene skal hjelpe oss å ta valg. Problemet er at den personaliseringen som skjer, enten det er på Netflix eller Facebook, blir overpersonalisert. Det blir bare homogent og kjedelig. Det er de samme vennene som dukker opp, det er de samme anbefalingene hele tiden. Forskjelligheten og mangfoldet forsvinner.

Om dette bidrar til et økt konformitetspress er han imidlertid usikker på. I hvert fall er det vanskelig å finne entydig forskningsbelegg for at det skal være en sammenheng.

– Homogeniteten vi ser er veldig sammen-satt. Det er dels fra kommersielle aktører, og

OM SKAPER OSS

dels andre faktorer ute i samfunnet som kan lede til dette.

Når det kommer til spørsmål om ekkokamre er han derimot tydelig på at slike finnes. Men at man skal moderere frykten for dem.

– Studier av et gjennomsnitt av populasjonen greier ikke fange opp at det finnes ekkokamre. Men det finnes utrolig mange av dem, for eksempel i Facebook-grupper. Selv om den store hopen av befolkning altså ikke er fanget i slike kamre, vil de kanskje 20 000 som er i en gruppe få ensidig informasjon.

Han mener ekkokamrene derfor på mange måter var sterkere før internett.

– Da hadde du kanskje bare NRK og Aftenposten, eller Klassekampen som informasjonskilde. Vi levde i mer informasjonsfattige og propagandastyrt samfunn. Samfunn der kun noen få hadde monopol på å være informasjonsbudbringeren.

Brandtzæg forklarer at det som kjen-

netegner sosiale medier er at du får tilbakemeldinger. Og særlig i et ekkokammer. Det kan bli en spiral som fører til en sosial uheldig virkning, som kanskje ikke er så tydelig i et nettspill. Men der er man også mer anonym, mens på Facebook er man i stor grad den man faktisk er.

«Algoritmer er dataprogrammer som bestemmer hva slags informasjon vi blir eksponert for, for eksempel på Facebook.»

– Du er jo også anonym på Facebook, siden du sitter bak en skjerm. Men det er grader av anonymitet.

– Du er navnet ditt og bildet ditt?

– Ja. Og det trodde man kanskje skulle hemme en del folk fra å skrike ut det verste på nett. Men i disse Facebook-gruppene blir man hauset opp av andre. Det fører også til en slags gruppeblindhet. I en gruppe mister du

deg selv. Det er dermed også en måte å miste gangsynet på, på samme måte som om når man er anonym.

Han sammenlikner noen av disse gruppene med den mentaliteten man kan finne igjen i for eksempel hooligans som kan gå amok.

KUNSTIG INTELLIGENS

Spørsmålet er ikke om maskinene blir smartere enn oss, men heller hvor smarte de kan bli, mener forfatter og vitenskapsskribent George Zarkadakis.

TEKST Julie Kalveland

FOTO Marte Gjærde

Når kunstig intelligens gjør noe vi ikke forstår, men som vi kanskje etter hvert ser at virker, kan man spørre seg om det egentlig skiller seg fra gudetro.

GEORGE ZARKADAKIS

– Kunstig intelligens er, på mange måter, allerede mye smartere enn mennesker.

George Zarkadakis og slår ut med hendene. Viten-skapsskribenten har en doktorgrad i kunstig intelligens og er forfatteren bak boken *In Our Own Image: Savior Or Destroyer? The History and Future of Artificial Intelligence*. Spørsmålet fra Fri tanke om hvor vidt maskinene noen gang kommer til å overgå menneskene, legges dødt nesten før det har blitt stilt. Maskinene har allerede utkonkurrert oss, mener Zarkadakis.

– Spørsmålet er heller hva betyr det å være smart – og hvor smarte maskinene kan bli.

– DÅRLIG ORDVALG

George Zarkadakis lener seg tilbake i stolen. Langs veggene bak ham i Nasjonalbibliotekets slottsbibliotek troner perm på perm med tettskrevne vitnesbyrd på menneskets kunnskap. Men menneskers verk er kanskje ikke så imponerende lengre, skal vi tro Zarkadakis. Han påpeker at maskiner i flere tiår har vært flinkere enn mennesker til å regne ut kompliserte ligninger og gjøre kalkulasjoner. Men begrepet «kunstig intelligens», Artificial Intelligence eller AI, er ikke uproblematisk.

– «Kunstig intelligens» er sannsynligvis det verste begrepet som noen gang er oppfunnet for å beskrive en type teknologi, sier Zarkadakis med et skeiv smil.

– Vi mennesker fungerer sånn at når jeg sier «kunstig intelligens», lyser hjernen din opp, og du lurar på om maskinen kan bli som deg selv, som et menneske. Jeg tror dette er årsaken til mye av forvirringen knyttet til kunstig intelligens.

SØKEMOTOR, AVISREDAKTØR OG BOMSTASJON

Hva er så kunstig intelligens? Mye av det som kalles kunstig intelligens ligner lite på et menneske. Kort fortalt er det en gren av datavitenskapen som har som mål å få til

kompliserte oppgaver som å lære seg selv noe nytt eller å tilpasse seg til et ukjent miljø.

– Nordmenn bruker mye AI, sier Odd Erik Gundersen, førsteamanuensis ved Institutt for datateknologi og informatikk ved NTNU.

Mange er nok klar over at informasjonen vi legger fra oss på internett ofte brukes til å velge ut annonser vi kan komme til å like. Når vi bruker søkemotoren Google, leser det som kommer opp i nyhetsstrømmen på Facebook, eller får opp forslag til filmer vi kan se på Netflix, er kunstig intelligens i virksomhet. Men det er kanskje enda mer brukt enn vi tror. Også aviser, bomstasjoner og Arbeidstilsynet, bruker kunstig intelligens, forklarer Gundersen.

– Aftenposten har en AI som nyhetsredaktør på nettsidene sine, bomstasjoner bruker AI til å lese bilskilt og sende fakturaer og Arbeidstilsynet bruker enkel AI til å finne ut hvilke firmaer de burde sjekke for arbeidslivskriminalitet. Ikke minst har vi mange Tesla-biler i Norge. De er utstyrt med AI, sier Gundersen.

VILLE LAGE EN «MISTER SPOCK»

Mange av maskinene og funksjonene vi er vant til å bruke, bruker kunstig intelligens til klart avgrensede oppgaver. Det var få som tenkte på å lage «bevisste» maskiner i data-maskinens barndom, mener George Zarkadakis.

– Da de første datamaskinene kom på 40- og 50-tallet ville de finne en ligning som kunne løse alle problemer. De ville lage et gjennomgående logisk vesen, som Mister Spock i Star Trek, sier Zarkadakis.

Vekten lå på å sjekke om maskinene var tilsynelatende intelligente, og lenge var bevissthet et ikke-tema.

– Det var som å snakke om voodoo. Det ble ansett for å være sprøtt og uvitenskapelig, sier Zarkadakis.

Så, på 90-tallet, endret det seg. Nevrovitenskapen hadde utviklet seg, og plutselig visst man mye mer om

hvordan hjernen fungerer. Samtidig hadde datamaskinene blitt veldig mye bedre. Det gjorde at et spørsmål meldte seg, ifølge Zarkadakis:

– Hvis en hjerne, laget av biologisk materiale, kan være intelligent og forstå at det er den selv som er intelligent – da kan kanskje også noe annet, for eksempel laget av silikon – gitt at det er bygget på rett måte – kanskje også ikke bare være intelligent, men også skjønn selv at det er intelligent – og ha et «jeg».

– KAN FÅ BEVISSTHET SOM INSEKTER

Siden 90-tallet har utviklingen rast av gårde, og Zarkadakis mener altså maskinene er smartere enn oss i flere henseender. Men er datamaskiner egentlig bevisste?

– Nei, ikke ennå.

– *Kan de bli det?*

– Jeg ser ingen grunn til at de ikke skal bli det. Om hjernen er det, så er det teoretisk mulig. Da kan noe annet også gjøre det.

Men Zarkadakis tror ikke det er grunn til å frykte at maskinene blir som oss mennesker, individer som oss.

– Vi må forstå at det er ulike nivå av bevissthet, sier han.

– Kanskje får vi først en maskin som er like smart som et insekt, sier han, men legger raskt til:

– Men jeg ser ikke for meg at det kommer til å skje veldig snart, det må jeg understreke.

VIL HA FLERE MED I SAMTALEN

– *Bør vi frykte maskinenes utvikling?*

– Nei, vi må komme over frykten og bruke fornuften. Dessuten trenger ikke maskinene å være avanserte for at de skal påvirke oss.

Zarkadakis viser til at «dum» teknologi som overvåkningskameraer kan ha massiv innvirkning på samfunnet.

– Jeg er glad for at vi har begynt å snakke om kunstig intelligens og etikk – og at de som deltar i samtalen kommer fra ulike fagfelt og fra alle deler av samfunnslivet. Det har stort sett vært folk som meg, som kommer fra «denne verdenen» som har snakket om dette, men vi trenger at alle deltar.

Det finnes mange viktige temaer som bør tas opp når det gjelder kunstig intelligens i samfunnet, mener Zarkadakis. Han tror noe av det som kan virke skremmende for flere, er det som kalles «blackbox-problemet».

«JORDBOER, KAN DU FORKLARE HVA GUD ER?»

Blackbox-problemet oppstår når maskiner er programmert til å lære selv, såkalt maskinlæring. I andre maskiner gir programmererne maskinene eksakte beskjeder om hva de skal gjøre. Slik kan man ha full oversikt over hvordan maskinen jobber. Innen maskinlæring har man ikke samme oversikt. Det gjør at det kan være veldig vanskelig å vite hvorfor en maskin gjør som den gjør. Derfor mener Zarkadakis at man godt kan se på slike maskiner som en slags guder.

– Om noen kom til meg fra Mars og spurte meg «jordboer, kan du forklare meg hva gud er?», ville jeg svart «det er det vi mennesker ser for oss når vi møter noe som er smartere enn oss, så smart at vi ikke forstår det», sier Zarkadakis.

Han viser til at det er vanlig innen kristendommen å si at gud har en bredere forståelse enn mennesker og at det finnes en større plan.

– Om det er definisjonen på gud, kan maskinene være som guder. Når kunstig intelligens gjør noe vi ikke forstår, men som vi kanskje etter hvert ser at virker, kan man spørre seg om det egentlig skiller seg fra gudetro.

– BØR TA DISKUSJONEN FØR VI BLIR AI-FISERT

Også Odd Erik Gundersen ved NTNU, mener at det er viktig å koble flere på samtalen om følgene av å bruke kunstig intelligens.

– Jeg tror nordmenn tar AI litt for gitt. Vi er ganske heldige i Norge. Ofte er man redd for AI fordi de vil ta over jobbene, men Norge er allerede et høyt automatisert samfunn, sier Gundersen.

Men det er god grunn til å snakke mer om etikk, mener forskeren.

– En AI er autonom, den tar egne valg. Hvem har ansvaret for valgene den tar da? Spør Gundersen, og fortsetter:

– Hva om algoritmen som brukes gjør at Arbeidstilsynet kun sjekker firmaer med utenlandsk navn? Hva om bankene sjekker hvor du bor, og at man ikke får lån om man bor i et område hvor mange mottar trygd? Dette burde vi kanskje snakke mer om før verdenen vår blir AI-fisert.

SKAL UTVIKLE ETISKE PRINSIPPER

I regjeringsplattformen fra Granavolden står det at regjeringen vil «Utvikle retningslinjer og etiske prinsipper for bruk av kunstig intelligens». Dette punktet sto

også i Jeløya-plattformen som ble presentert da utvidet med Venstre i 2018.

– Kunstig intelligens kan få stor påvirkning på samfunnsutviklingen. Teknologien åpner for nyvinninger og økt verdiskaping i ulike deler av samfunnet og økonomien, men vil også kunne skape noen etiske dilemmaer. Det å ha en etisk og ansvarlig tilnærming til bruk av nye teknologier er også viktig for at folk skal ha tillit til løsningene, sier Paul Chaffey, statssekretær i Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD).

RETNINGSLINJER SKAL LEGGES FRAM I MARS

Chaffey framhever at Norge har et tett samarbeid med EU på dette området.

– EU-kommisjonen har satt ned en ekspertgruppe, der også Norge er representert, og denne har blant annet utarbeidet forslag til etiske retningslinjer for kunstig intelligens. Forslaget har nettopp vært på høring, og en endelig versjon skal være klar i mars, sier Chaffey.

Det er nå satt i gang et tverrsektorielt arbeid for å se på helheten i planer og tiltak innen utvikling og anvendelse av kunstig intelligens i Norge.

– Kommunal- og moderniseringsdepartementet har ansvar for samordning av IKT-politikken, og koordinerer også arbeidet med kunstig intelligens. Men dette er et arbeid som berører en rekke sektorer, og ikke minst næringsliv og akademia.

TROR PÅ STØRST BEHOV INNEN ROMFART

Men George Zarkadakis tror altså ikke at de bevisste maskinene som kan reflektere over sin egen tilstand er rett rundt hjørnet. Vitenskapsskribenten og forfatteren tror det må grunnleggende endringer til i måten man lager maskinene, og ikke minst: at noen må ville det nok.

– Teknologi utvikles fordi det er et behov for den. Jeg spør meg: hvor er behovet for en helt autonom kunstig intelligens? Skulle jeg bruke milliarder av dollar og ansette folk til å jobbe i 20 år, som er det som kreves, må jeg har en grunn. Det eneste svaret jeg kan tenke meg, er romutforskning. Du kan for eksempel skyte det opp til en asteroide og la det være der.

– *Tror du noen vil gjøre det snart?*

– Interessant nok er det mange rikfolk som bruker mye penger på romutforskning nå. Men dette krever mye penger og tiår med arbeid. Det er ikke et arbeid for en enkelt entreprenør. Det måtte bli en større agenda, og se på verden i dag – vi klarer ikke en gang å løse klimaendringene!

Zarkadakis ser også muligheten for at vi aldri kommer så langt at maskinene klarer å tenke helt på egenhånd.

– Det kan være at det aldri skjer fordi vi ikke ser meningen med å få det til. Det at det er teoretisk mulig, gjør ikke at det automatisk vil skje, konstaterer han.

KUNSTIG INTELLIGENS (AI)

- Begrepet stammer fra science fiction; hvor vi finner kunstig intelligente berømtheter som Maria fra Metropolis (1927), R2D2 fra Star Wars og HAL 9000 fra 2001 - en romdyssé.
- Virkelighetens AI betegner felt innen datateknologi, som benytter både teoretiske og eksperimentelle dataverktøy til å studere intelligent atferd. Resultatene brukes til å konstruere datasystemer/-programmer som er «intelligente» ved at de kan løse problemer og lære av egne erfaringer.
- Feltet er tverrfaglig og utviklet med bidrag fra informatikk, matematikk, statistikk, psykologi, nevrologi og lingvistikk.
- Økt datakraft, generering av «big data», internett og skylagring har akselerert utviklingen.
- AI brukes på ulike felt som talegjenkjenning, «å se», oversetting, maskinlæring, beslutningstaking i usikre situasjoner; f.eks. påvirker AI hva Google, Facebook og avisene viser oss, sender regninger og tar beslutninger i biler med autopilot.

– Det kan være at det aldri skjer fordi vi ikke ser meningen med å få det til. Det at det er teoretisk mulig, gjør ikke at det automatisk vil skje.

GEORGE ZARKADAKIS, VITENSKAPSKRIBENT

– En AI er autonom, den tar egne valg. Hvem har ansvaret for valgene den tar da?

ODD ERIK GUNDERSEN, FØRSTEAMUENSIS
VED INSTITUTT FOR DATATEKNOLOGI OG
INFORMATIKK VED NTNU

STAT OG KIRKE- SAKEN FOR NYBEGYNNERE

Veien for å få avvirket statskirkeordningen i Norge er lang og kronglete, og vi er på langt nær i mål. I år kommer antagelig viktige avklaringer. Her er kortversjonen av dagens ordning og forslagene som kommer:

TEKST EVEN GRAN

Er det riktig å holde seg med en statskirke i et stadig mer livssynsmangfoldig samfunn? Er det riktig av staten å gi et bestemt livssyn privilegier på den måten? Og er det riktig at staten skal styre religiøs tro på denne måten? Første gang et offentlig utvalg – ganske overraskende – foreslo å oppheve statskirkeordningen og innføre livssynslikestilling, var i 1975 (Sivertsen-utvalget). Det ble den gang sablet ned fra kristen-fundamentalistisk hold som «falsk toleranse» og forkastet av Stortinget.

STORTINGSFORLIK I 2008

Så gikk det enda en god del år. Livssynsmangfoldet i samfunnet økte stadig mer, og i 2006 slo nok et offentlig utvalg (Gjønnes-utvalget) fast at det var på tide å løsne båndene mellom stat og kirke. Dette satte i gang en prosess som førte til et stat-kirkeforlik mellom alle stortingspartier i 2008, og som kulminerte i grunnlovsendringene som ble endelig vedtatt i 2012. **Mange tror disse endringene betyr at stat og kirke nå er skilt i Norge. Men så enkelt er det ikke, som vi skal komme tilbake til.**

Da Stortinget endret Grunnloven i 2012 ble formuleringen «Den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion» fjernet. I tillegg fjernet Stortinget grunnlovsplikten evangelisk-lutherske foreldre tidligere hadde til å oppdra barna sine i statens religion, samt Kongens plikt til å «haandhæve og beskytte» denne, anordne gudstjenester og sørge for at prestene holder seg til boka, for å si det litt folkelig. Grunnlovskravet som innebar at minst halvparten av regjeringen måtte være medlemmer i Den norske kirke ble også fjernet.

Nå skulle kirken få lov til å utnevne sine egne ledere (biskoper og proster).

«VÅR KRISTNE OG HUMANISTISKE ARV»

I kjølvannet av kirkeforliket i 2008 og grunnlovsendringene i 2012, begynte også en prosess for å endre Kirkeloven – særloven for Den norske kirke. Denne prosessen endte foreløpig i mai 2016 da Stortinget vedtok at Den norske kirke skulle bli et eget rettssubjekt. Den 1. januar 2017 fikk drøyt 1600 statsansatte prester og andre kirkelige medarbeidere Den norske kirke som arbeidsgiver.

Men stat og kirke ble ikke helt skilt i 2012. Fortsatt står det i Grunnloven at «Verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske arv», samt at «Den norske kirke, en evangelisk-luthersk kirke, forblir Norges folkekirke». Kongen er fortsatt den eneste personen i landet som er grunnlovsforpliktet til å «bekjenne seg til den evangelisk-lutherske religion». Ingen religionsfrihet der, altså.

Statskirkeordningen ble ikke bare videreført i mer symbolske grunnlovsparagrafer. Finansieringsordningen ble det ikke gjort noe med. Den norske kirke skulle fortsatt få politisk bestemte bevilgninger over stats- og kommunebudsjettene, og så skulle de andre tros- og livssynsamfunnene få «om lag like mye» etterpå. Nyfødte barn av kirkemedlemmer skulle fortsatt automatisk regnes som tilhørige og statistisk sett medlemmer. Den norske kirke beholdt eneretten på å forvalte gravplassene i Norge, selv om disse er for alle innbyggere.

SÅ LANGT, MEN IKKE LENGRE

Samtidig med at prosessen med grunnlovsen-

100 %

90 %

80 %

70 %

60 %

50 %

40 %

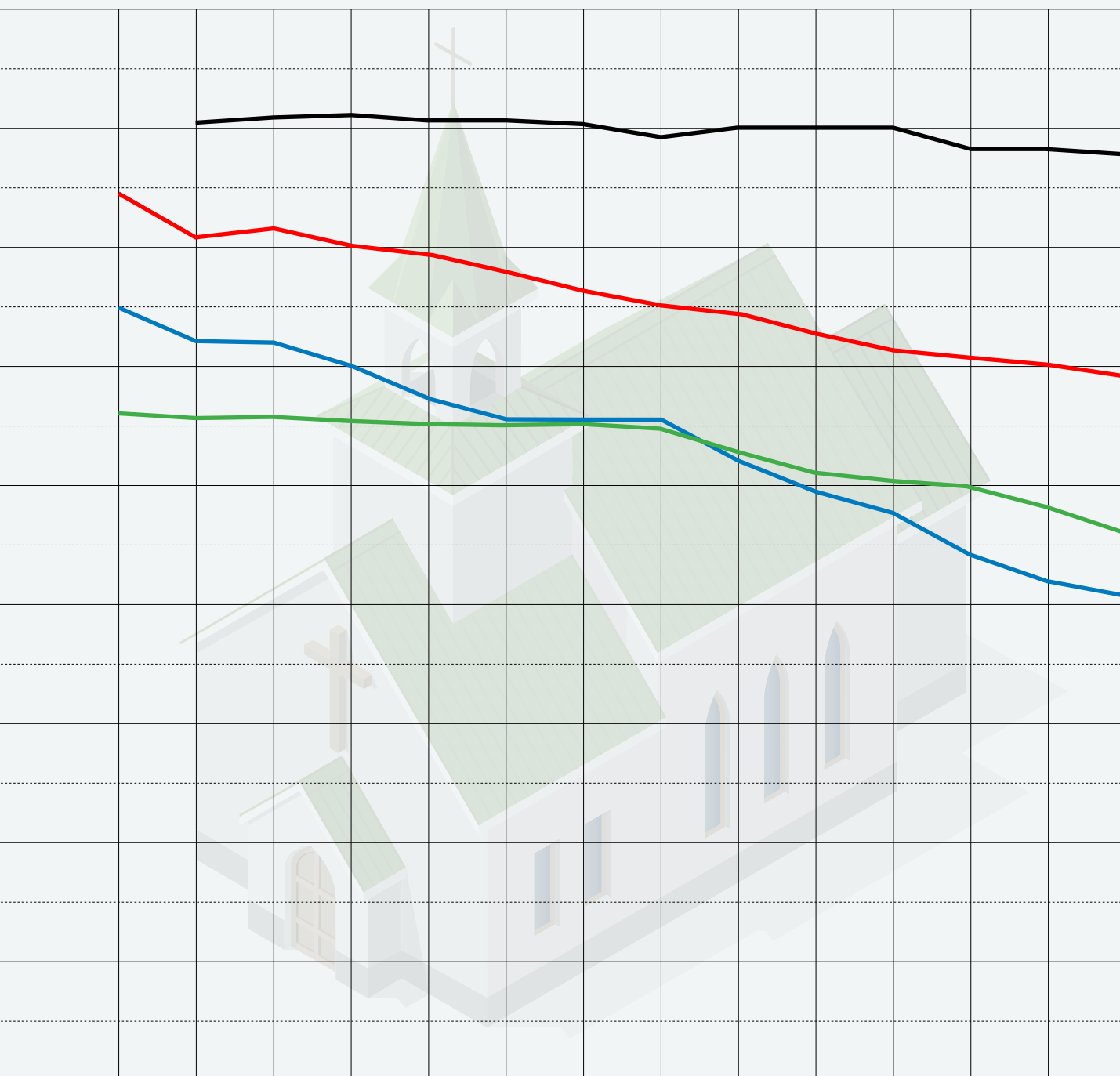
30 %

20 %

10 %

MEDLEMMER I DEN NORSKE KIRKE

2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018

Medlem og tilhørige i Den norske kirke av antall innbyggere

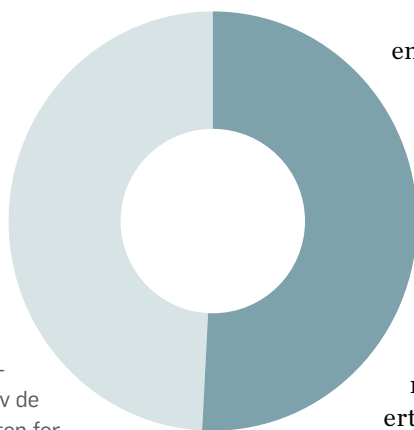
Kirkelig døpte av antall fødte

Kirkelig konfirmerte av 15-åringer

Kirkelige gravferder av antall døde

DÅP**51 %****HALVPARTEN
DØPES IKKE**

I løpet av det siste tiåret har dåpsprosenten sunket dramatisk. I 2005 ble 75,9 prosent av de fødte døpt, mens dåpsprosenten for 2018 er helt nede på 51. Lavest er andelen i Oslo, 27 prosent, mens Oppland fylke har den høyeste oppslutningen, hele 69,3 prosent.

dringer gikk sin gang, satte den rødgrønne regjeringen i 2010 ned et nytt offentlig utvalg – Stålsett-utvalget. Oppgaven deres var gjennomgå statens tros- og livssynspolitikk og fremme forslag til en mer helhetlig politikk på feltet.

Utvalget la fram sin rapport i januar 2013. De gikk inn for et fullt skille mellom stat og kirke og kom med en rekke andre forslag for å bedre livssynslikestillingen i Norge. Utvalget gikk blant annet inn for straffetiltak mot trossamfunn som ikke hadde god nok kjønnsbalanse i styrene sine, eller hvis de bifalt voldsbruk, brukte uakseptable verveteknikker osv. De sa også ja til hijab i politiet, ja til bønnerom på skoler og ja til at kommunene skulle overta ansvaret for gravplassforvaltningen fra kirken. Videre foreslo de at kirkevalg må holdes adskilt fra offentlige valg, at alle må vies borgerlig og at nasjonale markeringer må holdes livssynsnøytrale eller pluralistiske.

Stålsett-utredningen fikk blandet mottagelse. Human-Etisk Forbund var svært fornøyd med de grepene utvalget tok for å bedre livssynslikestillingen i Norge, tross uenighet på noen punkter. Fra andre var ikke tilbakemeldingene like positive. «KrF sabler ned Stålsett-utvalget», var Fri tankes overskrift da Kristelig Folkeparti (KrF) kom med sine første tilbakemeldinger. KrF mente Stålsett-rapporten «undervurderer kirkens og kristendommens betydning for Norge og Europas historiske arv».

Da Høyre-FrP-regjeringen tok over i 2013, ble Stålsett-rapporten lagt i en skuff.

OPP AV SKUFFEN

I februar 2016 tok daværende kulturminister Linda Hofstad Helleland (H) rapporten opp av skuffen igjen. Noe av årsaken var at Venstre på Stortinget hadde bedt om en bred tros- og livssynsmelding. Deretter gikk det

enda litt tid, Venstre kom inn i regjeringen, og våren 2018 varslet den nye kulturministeren Trine Skei Grande (V) at det vil komme en stortingsmelding basert på Stålsett-utvalgets utredning om tros- og livssynspolitikk i vårsesjonen 2019.

Men det er ikke det eneste som kommer, fikk vi samtidig vite.

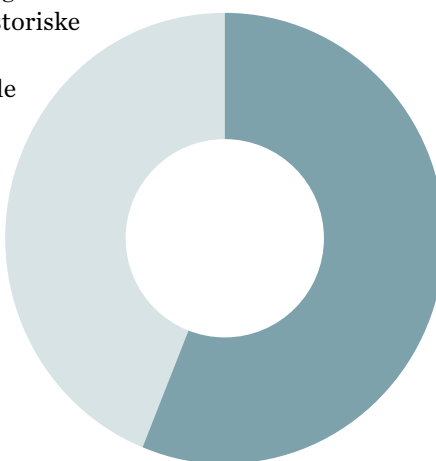
Siden Stålsett-utvalget i 2013 og prosessen med å endre Kirkeloven (som ble ferdig i 2016), har det nemlig også vært en prosess på gang med å lage en ny felles lov for alle tros- og livssynsamfunn, inkludert Den norske kirke. Dette skal inneholde en ny og samlet finansieringsordning. Den nye tros- og livssynsloven skal etter planen erstatte Kirkeloven og de to lovene som regulerer hvordan de andre tros- og livssynsamfunnene skal kompenseres for direktebevilgningene til Den norske kirke. (Dette kan du lese utfyllende om på nettutgaven av Fri tanke.) Den nye loven skal inneholde et særkapittel om Den norske kirke, men det er signalisert at dette kapitlet skal være mindre detaljstyrende overfor Den norske kirke enn dagens kirkelov.

Kulturminister Grande annonserte at både forslaget til ny felles lov og en stortingsmelding om tros- og livssynspolitikk skal legges fram samtidig. Dette løftet ble bekreftet i regjeringserklæringen som kom etter KrF inntreden i januar 2019. Det hele skal altså skje før sommeren.

FORSKJELLSBEHANDLING SATT I SYSTEM

Hva kan vi vente oss i den nye loven? Mye tyder på at den kan bli et tilbakeslag for Human-Etisk Forbund og andre som vil ha mer livssynslikestilling.

Det mest omstridte er kanskje finansiering. I dag fungerer dette ved at Den norske kirke får direktebevilgninger fra myndighetene hvert år. Deretter får de andre

KONFIRMASJON**56,2 %****JEVN NEDGANG**

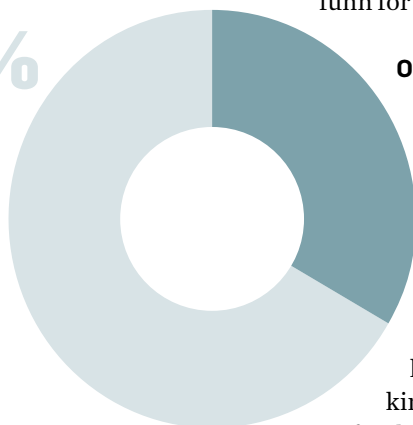
Andelen av norske 15-åringer som konfirmeres i Den norske kirke nærmer seg også jevnt og trutt halvparten: 56,2 prosent ble kirkelig konfirbert i 2018. I 2005 var det 66,3 prosent. Oslo er igjen på bunn, med 27,3 prosent, mens i Sogn og Fjordane står hele 82 prosent for presten.

BRYLLUP

33,6 %

HAPPILY EVER AFTER?

Det er flere som skiller seg årlig enn det er som gifter seg i kirken. I 1991 var det 61,3 prosent som giftet seg i Den norske kirke, mens det i 2018 bare var 33,6 prosent som avla sine løfter foran Gud, prest og forsamling.

«om lag like mye» i kompensasjon for dette. Prinsippet er at pengesummen kirken får deles på antall medlemmer i kirken ved årsskifte, og denne summen utgjør støtten andre tros- og livssynssamfunn får per medlem.

Dette har regjeringen varslet at de ønsker endret. I høringsnotatet som ble sendt ut høsten 2017 foreslås det å ta medlemstallet i Den norske kirke ut av denne formelen. Videre medlemsnedgang i Den norske kirke (ja, for det går jo ned) skal ikke føre til at kirkebevilgningen deles på færre hoder, med økte utbetalinger til de andre per medlem som resultat. Medlemstallet i kirken skal fryses på antallet ved ikrafttredelse av loven.

Human-Etisk Forbund og andre har protestert, og hevder det utfordrer likebehandlingsprinsippet i Grunnloven. Med en slik løsning kan Den norske kirke etter hvert kunne få urimelig mye mer penger enn alle de andre tros- og livssynssamfunnene per medlem. De mener det ville ha vært mer rettferdig for eksempel med en fast sats per medlem for alle, inkludert Den norske kirke, noe også Stålsett-utvalget foreslo.

BEHOLDER KIRKENS GRAVPLASSMONOPOL

Regjeringen avviser også et annet viktig Stålsett-forslag, nemlig at kommunene bør overta gravplassforvaltningen. I høringsutkastet til ny lov fra høsten 2017, og i den første regjeringserklæringen med Venstre (Jeløya-erklæringen), var forslaget at Fylkesmannen kan overføre dette hvis kommunen ønsker det selv, uten at kirken nødvendigvis er enig. Men dette ble stoppet da KrF kom inn i regjering. Det ligger med andre ord an til at kirkens gravplassmonopol opprettholdes.

En annet kontroversielt forslag regjeringen kom med i første omgang, og som Human-Etisk Forbund har støttet, er at det ikke skal utbetales støtte til tros- og livssynssamfunn som har mindre enn 500 medlemmer. Dette ble redusert til 50 medlemmer i den siste regjeringserklæringen.

Regjeringen følger imidlertid opp Stålsett-utvalgets forslag om at det bør stilles strengere krav til trossamfunn for å kunne få offentlig støtte.

OPPLYSNINGSVESENETS FOND

En tredje livssynspolitisk sak regjeringen har lovet en stortingsmelding om i løpet av våren, er hvem som skal ha verdiene som ligger i Opplysningsvesenets fond. Dette er rundt fire milliarder kroner etter siste beregning.

Opplysningsvesenets fond skal ifølge Grunnloven (§116) bare brukes «til geistlighetsens beste og opplysningens fremme». Siden 1814 har «geistligheten» (forstått som Den norske kirke) etter hvert begynt å oppfatte seg selv som fondets reelle eiere, selv om «opplysningen» (representert ved Universitetet i Oslo), fikk penger fra fondet fram til 1963 og er likestilt som formål i Grunnloven. I 1996 ble Den norske kirkes krav på fondsverdiene formalisert inn i en ny lov som ganske enkelt sier at «fondet skal komme Den norske kirke til gode».

Opplysningsvesenets fond har hele tiden vært formelt eid av staten. Den norske kirke mener som nevnt at det er kirken som «egentlig» har eid fondet hele tiden, og at staten derfor bør gi dem disse verdiene. I 2017 konkluderte Lovavdelingen i Justisdepartementet med at dette kan gjøres uten noen form for kompensasjon til de andre tros- og livssynssamfunnene, noe flere av regjeringspartiene går inn for. Men det er også sterke motkrefter. Alle opposisjonspartiene, Human-Etisk Forbund og mange andre, mener staten bør beholde verdiene, og at det vil være uansvarlig å gi bort så store verdier til et fristilt trossamfunn.

Regjeringen har lovet en avklaring i løpet av våren, kanskje blir det seinere. Følg med på Fri tanke på nett.

GRAVFERD

87,3 %

FORTSATT NÆR MONOPOL

Men kirkelig gravferd holder fortsatt stand. Riktignok har prosentandelen sunket fra 91,9 i 2006 til 87,3 i 2018, men tydeligvis er kirkegravferd et populært tilbud. Selv i Oslo gravlegges 70,4 prosent i regi av Den norske kirke. Tidsfrister og tilgjengelige sere-monilokaler kan selvsagt spille noe rolle her.

BLIKK MOT VERDEN

1. BLASFEMILOV FJERNET

Canada: I desember 2018 vedtok det canadiske parlamentet å fjerne landets «sovende» lovparagrafer som forbød blasfemi, etter påtrykk fra blant annet canadiske humanistgrupper.

2. BLASFEMILOV FJERNET

Irland: Nesten 65 prosent av velgerne stemte i en folkeavstemning i oktober 2018 for å fjerne forbudet mot blasfemi fra grunnloven (en blasfemibestemmelse som ble innført i 2009!)

3. EUROPEISK BLASFEMIDOM

Strasbourg: Menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg (EMD) stadfestet i oktober 2018 Østerrikes blasfemidom mot Elisabeth Sabaditsch Wolf. Hun ble idømt en bot 480 euro for å ha kalt profeten Muhammed pedofil. EDM anså dommen for å være et legitimt grep for å «ta vare på den religiøse freden i Østerrike».

MESLINGUTBRUDD

Vaksinemotstandere argumenterer for at meslinger er en ufarlig barnesykdom. Det er den ikke.

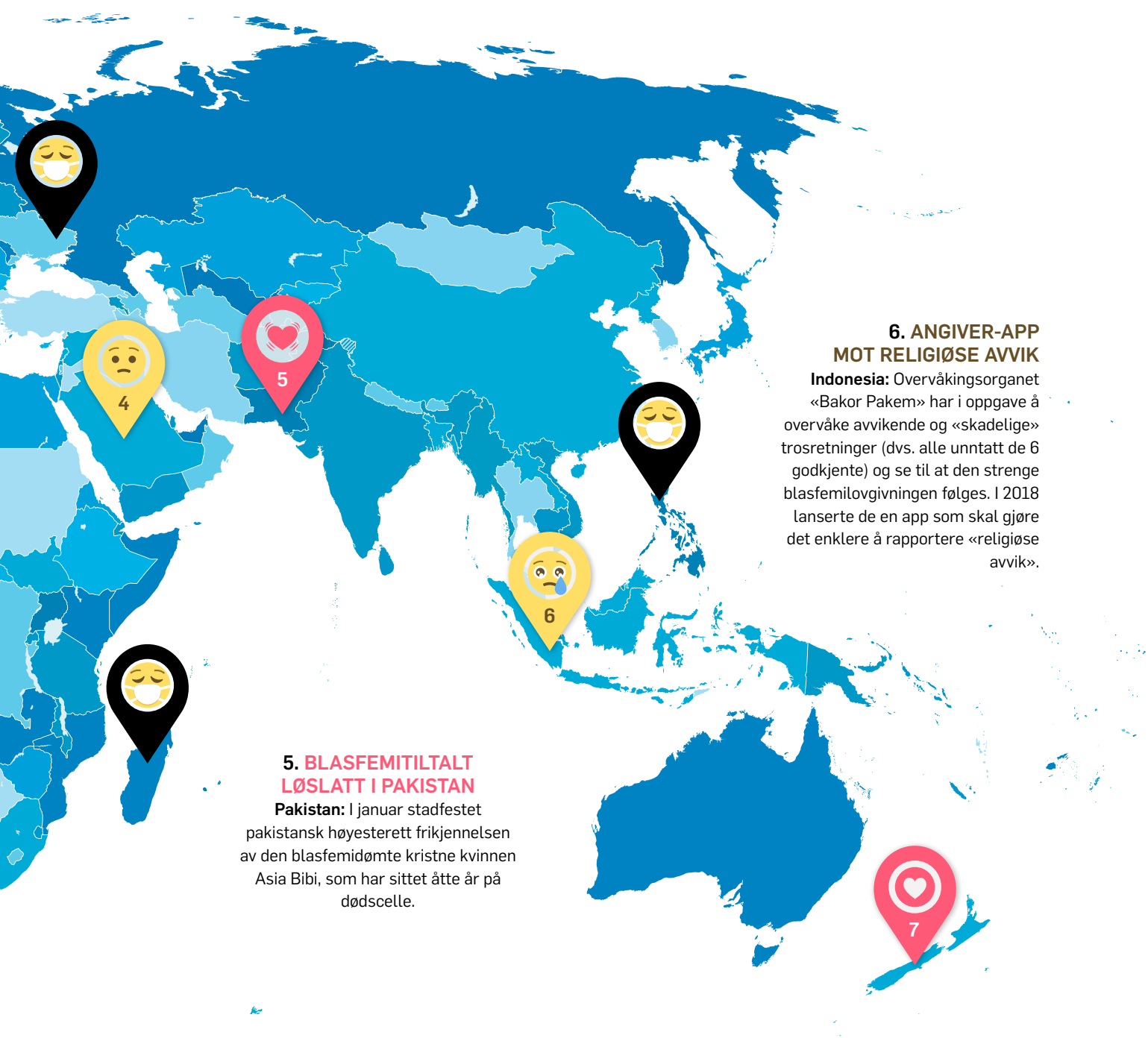
UKRAINA MARS 2019: 11 døde og 30 500, inkludert 17.000 barn, smittet.

FILIPPINENE MARS 2019: 315, inkludert minst 110 barn under 9 måneder, døde og nesten 21 400 smittet

BRASIL 2019: 12 døde og over 10 300 smittet.

MADAGASKAR: Siden oktober 2018 har meslinger krevd over 1000 dødsofre. 70 prosent av tilfellene er barn under 14 år.

4. BRUTALT REGIME

Saudi-Arabia: Ikke bare sitter Raif Badawi fengslet på sjuende året, ventende på de resterende 950 av tusen piskeslag, for å ha opprettet en liberal blogg. Nå sitter også et titalls kvinnelige menneskerettighetskjempere fengslet uten lov og dom, for å ha promotert grunnleggende rettigheter for kvinner. I midten av mars startet første rettsak mot disse kvinnene.

5. BLASFEMITILTALT LØSLATT I PAKISTAN

Pakistan: I januar stadfestet pakistansk høyesterett frikjennelsen av den blasfemidømte kristne kvinnen Asia Bibi, som har sittet åtte år på dødscele.

6. ANGIVER-APP MOT RELIGIØSE AVVIK

Indonesia: Overvåkingsorganet «Bakor Pakem» har i oppgave å overvåke avvikende og «skadelige» trosretninger (dvs. alle unntatt de 6 godkjente) og se til at den strenge blasfemilovgivningen følges. I 2018 lanserte de en app som skal gjøre det enklere å rapportere «religiøse avvik».

7. BLASFEMILOV FJERNES

New Zealand: I begynnelsen av mars gikk New Zealands parlament inn for å skrote landets forbud mot blasfemi. Det trer i kraft når dronning Elizabeth formelt har godkjent.

LES MER OM DISSE SAKENE VED Å SØKE PÅ TEMA PÅ [FRITANKE.NO](https://fritanke.no)

[IDENTITET]

IDÉER

«Humanister oppfordrer til kritisk granskning av alle ideer og oppfatninger, også våre egne. Vi bør finne frem til de beste argumentene og tilstrebe å endre våre meninger og overbevisninger når det viser seg at vi tar feil.»

NORDISK HUMANISTMANIFEST 2016

[56]

STIENE SOM ER IGJEN

ESSAY: Når døden tar en av dine beste venner, settes identiteten som ateist på prøve. For akkurat da vil du tro at noe lever videre.

[66]

DEN STORE FORNYEREN

HUMANISMENS IDEER: Eksistensialisten Simone de Beauvoir har har med sitt verk *Det annet kjønn* gitt kvinner aha-opplevelser i flere tiår.

[74]

UTEN KONTROLL

ETIKK: Sinne er kanskje den sterkeste følelsen. Og den farligste, og filosofer har i 2000 år gitt råd om hvordan unngå sinnets destruktive krefter.

– ESSAY –

Alle stiene hun har gått i hjernen min

Hvordan er det mulig for en ateist å håndtere tapet av en umistelig venn? Hilde Østby forsøker å finne et vis.

Så var hun borte. En av mine aller beste venner døde i fjor høst, etter å ha vært syk lenge. Hun som hadde ledd av de teite vitsene mine, fått meg til å skrive bøker, hun som sang i bryllupet mitt og holdt den nyfødte babyen min i armene sine. Hun var en av mine aller nærmeste i livet mitt, som jeg delte alt med, del av min selvvalgte og frivillige familie.

Det hjalp ikke at hun hadde vært syk lenge, selv om det kan virke sånn utenfra. Jeg klarer fortsatt ikke å

forstå det helt, at hun er død. Fordi forskjellen på veldig syk og død, den er enorm. Den forskjellen er elva Styx som skiller oss for alltid. Da hun var veldig syk, var hun jo fortsatt her.

For det meste er hun på en reise uten mobildekning, sånn tenker jeg på det, og skyver tanken på døden unna. Noen ganger våkner jeg fra en drøm om henne og husker at hun virkelig er død helt på ordentlig, det er et støkk gjennom kroppen om morgenene. Jeg gråter litt, og så står jeg opp.

SOM REGEL snakker jeg litt med henne, hver dag. Jeg har ting jeg må ta opp med henne og betraktninger jeg har gjort meg, morsomheter jeg gleder meg til å få henne til å le av. Særlig hvis jeg har gjort noe dumt, noe skikkelig teit vi kunne ledd av sammen. Jeg vet at hun ville satt pris på det, på den riktige måten. Jeg tenker ofte at jeg vil gi henne en klem, holde hånden hennes litt, bare sitte i samme rom og strikke sammen. Hun elsket å strikke. Hun tvang meg til å lære meg å strikke, enda jeg hatet strikking. Jeg trodde jeg hatet strikking. Nå liker jeg det, fordi hun liker det. Fordi hun likte det.

Å miste en venn på den måten, det satte min identitet som ateist på prøve. Men jeg er ingen Job og ateisme er ikke en religion for meg.

DET ER NESTEN HELT UMULIG å tenke seg at hun virkelig er borte for alltid, at jeg aldri skal få se henne igjen. At omrisset av henne er borte, at all den plassen hun tok her i verden ikke blir fylt av henne. Nok en gang kjenner jeg på hvordan kristendommen i et kort blaff fremstår skinnende og blankpolert, full av varme løfter og trygghet. Tenk om jeg bare kunne treffe alle jeg har vært glad i etter døden, i paradiset? Det hadde jo vært så fint! Tenk om jeg kunne holde rundt henne igjen, den vakre, gode vennen min, som var så umistelig?

Vi ønsker så sterkt, men døden er så

endelig og ubegripelig.

De fleste av høymiddelalderens gudsbevis er så nærme ønsketenkning som man kan komme: «Siden jeg tenker at det finnes et vesen som i sin natur er uendelig allmektig, så må det finnes». Eller ikke, Anselm, mest sannsynlig ikke. Det holder ikke at vi kan forestille oss noe, for at det skal finnes. Det er misunnelsesverdig å kunne tro på en gud, det gjør det enklere å være menneske når det onde rammer. Men hvordan kan det onde ramme, når gud liksom skal være allmektig å god? Thomas Aquinas snakker om hvordan alt henger sammen og at alt har sin velbegrunnede og gode plass i guds skaperverk. Men hvorfor døde verdens snilleste menneske med utrolige smerter? Det gir ikke mening, det, Aquinas, det burde du skjønne.

MENNESKET er et vesen som leter etter mening. Når det meningsløse skjer, da klarer vi ikke å forholde oss til det, annet enn som ... mening. «Det er en mening vi ikke kan se, guds plan er større enn det et enkelt menneske har oversikt over.» Dette er den vanlige protestantiske, ydmyke holdningen til problemet, gjerne hvisket fram over graven til et dødt barn (det mest meningsløse av alt: at et barn dør, hvordan skal man klare det!), det er holdningen som kobler ut alle kritiske spørsmål. Tanken er at det er umulig at det ikke finnes en større

«For det meste er hun på en reise uten mobildekning, sånn tenker jeg på det, og skyver tanken på døden unna.»

«Det er nesten helt umulig å tenke seg at hun virkelig er borte for alltid, at jeg aldri skal få se henne igjen.»

plan som vi alle er brikker i. I en uutholdelig verden, kan det være at det hjelper å tenke det. Jeg skjønner det så godt.

Men at kristendom, hinduisme, jødedom og islam tilbyr oss en slags lise når noen dør, det virker likevel ikke på meg. Heller ikke denne gangen når det lenger frem enn til fornuften, før det faller til bakken. Så sorgen forblir like meningsløs og vond.

«Hvordan skal vi ateister forholde oss til døden, da?» Spurte en venn av meg nylig, mens vi drøftet dette. Hva slags støtte har vi? Hvordan kan man finne trøst i sorgen, når den er så stor og sort og sender kalde gys gjennom kroppen din?

Jeg har ikke så mange redskaper som kan gjøre det lettere å leve med at hun er borte, jeg må bare ta dem jeg har. Jeg er idéhistoriker og forfatter, jeg kan en del hjernevitenskap og litteratur. Hva skal jeg gjøre med dette relativistiske nonsenset? Ingen har vel klart seg mot døden med disse fislete hjelpemidlene? Her sitter jeg og vil spille sjakk med Døden, og så har jeg ikke sjakkbrikker, bare små, gule og rosa badeender som piper når jeg klemmer på dem. Hvordan skal jeg få henne tilbake fra døden på denne måten?

Jeg kan jo ikke det. Men historikeren i meg vet at det bare var en helt mikroskopisk sjanse for at jeg skulle bli født på samme sted som henne, på samme tid. Sannsynligheten er stor for at mange av mine mulige

bestevenner er døde for lenge siden, i byer jeg aldri kommer til å besøke. Jeg hadde utrolig flaks som møtte henne og ble kjent med henne. Slik klarer historikeren i meg å trøste meg, på en i aller høyeste grad relativistisk måte. Når jeg klarer å tenke sånn, føler jeg meg et øyeblikk glad og varm, nesten like varm som trøsten religionen lokker med, men uten at jeg må gi avkall på logikken.

Men jeg har mer å klamre meg til i mørke netter. Jeg har noe mer.

JEG VET JO AT alle øyeblikkene vi har delt ligger dypt i hjernebarken min, lagret i lag på lag av kjærlighet, nesten en slags filodeig av minner, som til sammen var henne, slik hun er for meg.

Hun er ikke borte. Og dette er ikke noe jeg bare føler, jeg har hjernevitenskapen med meg. Hvis vi går inn i hjernens grunnbestanddeler, nevronene som forbindes og lager nye baner hver eneste gang et nytt minne oppstår – hvert eneste minne er nye spor i hjernen, helt fysisk! – vet jeg at hun har gått stier i hjernen min som ikke blir borte så lenge jeg lever. Hun forandret meg på så mange måter, og hvert minne om henne er en sti av skinnende nevroner, fulle av latter og undring og glede og sorg.

EN GANG FORTALTE HUN meg en historie som er blitt et lysende spor i hjernen min, og som jeg i ettertid har tenkt at kan hjelpe

«Jeg vet jo at alle øyeblikkene vi har delt ligger dypt i hjernebarken min, lagret i lag på lag av kjærlighet.»

meg gjennom sorgen: historien om da hun besøkte en hule i Sør-Frankrike, der folk etterlatt seg noe for 17 000 år siden. De hadde dyppet hendene i fargestoff og plantet dem på veggen. Merkene etter hendene er der fortsatt. I noen av hulene er det blåst fine omriss av hender, slik at det virker som om hendene nesten er der, fremdeles. Jeg satt inntil sykehussengen hennes, og hun var dødssyk og fortalte meg dette. Var det Lascaux, sa jeg, for det er den eneste jeg har hørt om, men hun sa nei, det var en annen, ikke så kjent, og de fikk gå der inne uforstyrret, hun og mannen og barna hennes. Da gjorde hun det: Hun gikk bort til veggen, der noen hadde lagt hånda si med farge for tusenvis av år siden, og la sin hånd helt over merket etter hånden til noen som levde for mange tusen generasjoner siden. «Og da tenkte jeg at det er utrolig at vi er her, det er en ubrutt linje fra det mennesket og til meg her i dag, helt ubrutt, for alle har levd og fått barn og så videre, til jeg er her, vi er her, og kan legge hånda oppå den hånda fra så mange generasjoner siden», sa hun, og øynene hennes lyste da hun fortalte dette.

Og dette gir meg mening fordi jeg kan lage mening av det som skjedde, jeg kan konstruere fortellinger for meg selv, fortellinger som den du nettopp har lest om henne og om meg, om hendene i hulen og strikkin-

gen og om døden. Når jeg forteller dette, gir det mening. Det å holde rundt henne sånn, i en fortelling jeg deler med deg som leser dette, det trøster meg litt, slik hendene i hulen kanskje trøstet dem litt, de som satte igjen avtrykkene en gang for 17 000 år siden.

Slik kan jeg holde ut døden som ateist. Jeg holdt henne i hånda, og det var utrolig at vi var der, på samme sted, på samme tid, og kunne være venner. Det forandret meg for alltid, og på den måten er hun her fortsatt, i alle sporene hun har satt i meg, i den varme genseren hun strikket til meg rett før hun døde, i alle sporene som ligger gjemt i alle andre som elsket henne og i minnene til alle hun påvirket. For de minnene er spor, de er stier i hjernene til oss som elsket henne. Og når vi blir borte, er hun uavvendelig borte.

Men nye vil komme, nye utrolige mennesker, som legger hendene sine mot våre i én, lang, ubrutt linje. Mer uendelighet enn det trenger vi ikke.

ESSAY

HILDE ØSTBY,

Forfatter, skribent og
litteraturkritiker.

SOMMERLEIR

29. JULI - 3. AUG

**Frihet. Rettferdighet. Bading. Foredrag.
Dans. Strikking. Volleyball. Musikk. Venner
for livet. Sol. Regn. Tegning. Humanisme.
Latter. Vannkrig. Is. Minner. Fotball.
Tilhørighet.**

[humanistiskungdom.no/
sommerleir](http://humanistiskungdom.no/sommerleir)

[facebook.com/
humanistiskungdom](https://facebook.com/humanistiskungdom)

SYNDIGE DRIFTER OG SUNNE BEHOV

Bibelens dødssynder er bilder på menneskets sterke indre drivkrefter. Det å utforske og akseptere dem kan gjøre at vi får en tryggere selvfølelse.

TEKST MARIANNE MELGÅRD

– Det kristendommen formulerer som dødssyndene er egentlig bilder på de sterke, indre kreftene som kjennetegner oss mennesker, mener psykolog Per Erik Arnesen. Han har skrevet boka Å skape seg selv. Et psykologisk perspektiv på de syv dødssynder.

– Disse kreftene kan være konstruktive eller destruktive, avhengig av hvordan de kommer til uttrykk, og denne dragkampen påvirker menneskets selvfølelse.

SELVFØLELSE OG SAMHANDLING

Han påpeker verdien i å utforske og akseptere disse drivkreftene i seg selv og andre, nettopp for å få en tryggere selvfølelse. En selvfølelse som går dypere enn selvtiliten, som handler mest om tiltro til ferdigheter og egenskaper. Selvfølelsen er fundamentalt sett hvordan vi opplever vår verdi som menneske, og er avgjørende for all samhandling med andre, forklarer psykologen, som har vært terapeut i 40 år.

– Vi trenger ikke fordømme oss selv så hardt, som kristendommen la opp til, for

disse menneskelige tilbøyelighetene. De syv dødssyndene legger opp til at mennesket skal fordømmes for å ha disse sidene, og du må be til Gud for tilgivelse eller hjelp til å håndtere drivkreftene i deg; at det er noe annet, utenfor deg selv, som er det eneste som kan føre til frelse, sier Arnesen.

De syv dødssynder, slik de etter hvert ble formulert, er stolthet, misunnelse, sinne, likegyldighet, grådighet, fråtseri og lyst (eller begjær). Hans holdning er at disse kreftene kan være destruktive i våre liv, og skape avstand til andre, men at de i moderasjon kan hjelpe oss. Det fordrer i så fall selvrefleksjon og innsikt.

– I motsetning til ukritisk fordømmelse, i kristelig ånd, maner jeg til forsoning med og aksept av disse kreftene som bor i deg. Her kan i blant terapi være nyttig. For en forutsetning for personlig endring er å akseptere hvem du er her og nå. Men det paradoksale er at i det øyeblikket du evner å akseptere hele deg, med alle dine sider, vil du være endret. Da har du skapt grunnlaget for vekst, forklarer psykologen.

ILLUSTRASJON: EDVARD MUNCH/NASJONALMUSEETS DIGITALE KUNSTSAMLING

LEVEREGLER FOR FORNEKTELSE

I boka beskrives hvordan dødssyndenes opphav var hos kristne munk, som noen århundrer etter Kristus levde i sterk fornektelse av kroppen.

– Disse «Guds atleter» levde i klostre ute i ørkenen i Egypt. De trodde at himmelriket var nært forestående og mente at askese og undertrykking av kroppen førte dem nærmere Gud. I utgangspunktet var dødssyndene leveregler bare for munkene, som skulle hjelpe dem med sitt religiøse fornektelsesprosjekt. Gjerne midt i ørkenen, i 45 varmegrader. Det må ha vært svært krevende å unngå oppmerksomhet mot kroppens behov, og da var det nyttig med sterke trusselbilder for å opprettholde åndelig askese. I begynnelsen kaltes de kardinalsnyder, og det var først i senmiddelalderen at de ble mer allmenngyldige og ble til dødssnyder som også folk flest måtte unngå, sier Arnesen.

Selv er han ikke veldig opptatt av tro eller synd, men av hva handlinger

da endres folks perspektiv på hva som er normen. Det blir skadelig, sier han.

Dødssynbegrepet undertrykker

Arnesen påpeker at siden dødssyndene først ble formulert av munkene, brukte kirken dødssyndene som pressmiddel og helvetestrusler for å holde menneskene under kontroll, og på sin plass. En skulle ikke våge å bryte ut av den guddommelige orden. Fromt skulle en finne seg i hva enn som foregikk, belønningen kom i neste liv.

– Fra å være en forsamling av likesilt, fattige og forfulgte kristne, ble kirken på få århundre en enorm makt. Kirken har alltid vært på det beståendes side, med noen få hederlige unntak. De syv dødssnyder bidrar til å holde folk nede, ved å skade folks selvfølelse og evne til å handle selvstendig. Derfor synes jeg disse såkalte syndene er svært interessante, sier psykologen.

Selv kaller han seg agnostiker, for han synes en ateistisk posisjon er vanskelig å ta, den framstår for ham

ulike overgangsriter, som markerer bevegelse fra ett stadium til et annet. All overgang og endring er vanskelig, og trygge ritualer blir en slags beskrivelse av endringen, en trygghet i struktur som jeg tror vi mennesker trenger. Kirken har alltid vært god på bruk av metaforer, bilder som taler direkte til oss. Ritualer blir dessuten en integrasjon av fortid og fremtid, en anledning der fellesskapet kommer sammen, familien samles og får bekreftet sin tilhørighet, sin tilknytning. Det bryter med hverdagen og løfter livet til noe opphøyd, påpeker Arnesen.

KONSUM SOM SUBSTITUTT

For i et samfunn der så mye handler om det ytre, om prestasjoner eller det materielle, savner terapeuten en bedre balanse med det som foregår i vårt indre. Arnesen mener det legges enorm vekt på en gjørekraft, og han ønsker at vi også snakker om værekraft.

– Det kan bli utfordrende å oppleve at «jeg har verdi, uavhengig av hva jeg gjør». Vi blir forferdelig sårbare for de som vil utnytte oss i det kapitalistiske samfunnet, om vi ikke har kontakt med noen trygg selvfølelse. Da kan høyt forbruk, avhengighetssatferd eller for noen, sosiale medier, bli substitutter for den reelle, dype tilknytningen vi kanskje savner. Tilknytning til oss selv og til andre, sier Arnesen.

I dagens sekulære, norske samfunn, har psykologene blitt de nye prestene? Til det smiler Arnesen skjevt.

– Selv om det kan være besnærende å bli spurt, synes jeg ikke psykologer skal inn på alle arenaer. Ikke alt skal behandles psykologisk. Dessuten har enkelte fått inntrykk av at vi psykologer er ganske omnipotente, når mennesker kommer i terapi og forventer at jeg skal løse problemene

«De syv dødssnyder bidrar til å holde folk nede, ved å skade folks selvfølelse og evne til å handle selvstendig.»

knyttet til dødssyndene gjør med oss. For hvordan balanserer og regulerer vi disse menneskelige instinktene, som kan være nyttige ved moderasjon, men som blir destruktive om vi overdriver?

– I vår tid utfordres vi hele tiden på selvfølelsen, for i vårt samfunn er perfektjonisme fremtredende. Du skal være ganske trygg på deg selv for å si at «dette var godt nok». I sosiale medier viser vi frem redigerte varianter av våre beste sider, og

som for sikker og lite ydmyk overfor det uvisse.

Han anser ritualer som viktige og vakre, også med en funksjon for vår selvfølelse. Han har selv sunget i kor under humanistisk konfirmasjons-seremoni.

– Det er i ritualene jeg synes Human-Etisk Forbund er aller best, og det var noen vakre innslag for konfirmantene, da satt jeg der på sidelinjen og felte en tåre. Alle kulturer har historisk sett hatt

PERSPEKTIV: Psykolog Per Erik Arnesen har vært terapeut i over 40 år og har skrevet boka *Å skape seg selv. Et psykologisk perspektiv på de syv dødssynder.*

deres for dem. En psykolog kan ikke være annet enn en katalysator, og en samtalepartner som kan bidra med verktøy så du kan hjelpe deg selv. Og det å endre seg selv er en svær jobb, det finnes ingen «quick fix» eller enkel kur. Vi hjelper mange, men fagfeltet psykologi har jo helt klare begrensninger, understreker han.

BEARBEIDING AV ARVESYND

Men med disse dødssyndene, mørke drivkrefter, negativt selvbilde og destruktive handlingsmønstre ... Hva er det med pattedyret mennesket, som gjør oss så lite konstruktive i blant?

– Det som fremstår destruktivt kan oppleves konstruktivt for vedkommende, der og da. Ta selvskaderene, de påfører seg selv fysisk smerte for å oppleve at de kan ta kontroll, fjerne fokus fra den psykiske smerten – og dermed vil situasjonen føles som mer håndterbar. Det handler ofte om et ønske om flukt, det er ikke negative følelser i seg selv som blir farlige,

men hva vi gjør for å unngå den vonde følelsen. Eller at vi endrer retning på raseriet; det som egentlig peker ut mot noe annet eller noen andre, vendes inn mot en selv. Jeg tror på arvesynden, i den forstand at negative hendelser og tendenser i familier følger generasjonene nedover. Og skal denne negativiteten stanses, må den bearbeides på et vis. Da håper jeg folk ber om hjelp.

DE SJU DØDSSYNDER

hovmod/stolthet
misunnelse
vrede/sinne
latskap/likegyldighet
gjerrighet
fråtseri
utukt/lyst/begjær

[**RASERI – LES MER PÅ SIDE 74**]

SYNDS- BEGREPET

Synsdbegrepet er sentralt i kristendommen. Gud skapte en fullkommen verden, men menneskene ødela det fullkomne ved å være ulydige og forholdet til Gud ble ødelagt – gjennom at synden kom inn i verden. Gjennom «arvesynden» ble synd en fundamental egenskap alle mennesker besitter. Men hva er egentlig synd? Religionshistorikeren oppsummerer det som «en tilstand av urenhet, mangel eller feil», og noe som i mange religioner, ikke minst i kristendommen, er årsaken til menneskets lidelsesfulle og dødelige tilværelse. Den norske kirke beskriver det slik «Jeg begår synd når jeg ikke er lydig mot Guds vilje og når jeg bryter hans lover».

Ifølge kristendommen er synden er noe vi bare kan bli kvitt gjennom dåp og det å motta Jesus Kristus som vår frelser. For som Guds sønn har han sonet våre synder og dermed opphevet vår kollektive skyld. Den som overgir seg slik og bekjentgjør sine synder, frigjøres fra synden.

Den katolske kirkes dødssynder kan man bare få tilgivelse fra Gud for gjennom å omvende seg og angre overfor en prest.

En annen ikke-troende som nylig har tatt i bruk synsdbegrepet, er Bjørn Stærk, som i 2016 ga ut boken *Å sette verden i brann* (Humanist forlag). Han synes synd er et nyttig begrep og bruker det som et begrep for når vi vet at det finnes en riktig måte å leve på og det ikke å leve opp til idealet, fører til lidelse (gjørne for andre enn oss selv). – Synd er (mer) en måte å se verden på, sa han i et intervju med *Fri tanke*.

**SIMONE DE
BEAUVOIR
(1908–1986)**

Fransk filosof og forfatter, og den første kvinnelige tenker som fikk stor innflytelse på sin samtid. Simone de Beauvoir var eksistent-sialist og Jean-Paul Sartres livsledsager, og ble et feminismens ikon med sitt hoved- verk *Det annet kjønn*.

FEMINISMENS STORE FORNYER

Simone de Beauvoir så at kvinneundertrykking ikke bare handler om juridisk forskjellsbehandling og nedvurdering. Det handler også om hvordan kvinner betraktes og behandles av det mannsbaserte samfunn i det store og hele.

TEKST: MORTEN FASTVOLD ILLUSTRASJONER: SVEN TVEDT

Helt fram til 1950-tallet var filosofi og vitenskapelig forskning svært så mannsdominert. Med noen ytterst få unntak, som abbedissen Hildegard von Bingen (hun levde i høymiddelalderen), må vi helt fram til 1949 før en kvinnelig tenker for alvor gjorde seg gjeldende. Da utga den franske eksistensialisten og forfatteren Simone de Beauvoir sitt tobindsverk *Det annet kjønn*.

Dette verket ble livsendrende lesning for tusenvis av kvinner, også i USA, der en (riktignok mangelfull)

tiden nevneverdig rom for kvinnelige tenkere? Oghvorfor ga man heller ikke på attenhundretallet, da både vitenskapelig og politisk tenkning var i rivende utvikling, kvinnene noe særlig større armslag enn det de hadde i førmoderne tid?

Forklaringen på dette er at ideologien om kjønnenes adskilte sfærer var så hevdvunnen og sementert at den gikk for å være et biologisk faktum. Den ble derfor ikke utfordret, men snarere befestet, av sytten- og attenhundretallets tenkere og vitenskapsmenn, deriblant både

deres adgang til høyere utdanning. Mill fant dette ikke bare urettferdig, men også lite rasjonelt, fordi samfunnet da avskar seg fra å gjøre bruk av kvinners intellekt og andre evner. Og det var noe alle i lengden tapte på.

Når Harriet Taylor ikke står oppført som medforfatter på *Kvinneundertrykkelsen* (samt Mills viktigste bok, *Om frihet*), er det fordi noe slikt ikke sømmet seg for en anstendig kvinne. Vel våget noen modige kvinner, som Jane Austen og Emily Brontë samt norske Camilla Collett, å bryte denne regelen for god etikette. Men andre store kvinnelige forfattere valgte å skjule seg bak et mannlig pseudonym – som George Sand og George Eliot – for å bli tatt alvorlig.

«Bare når vi fritt anerkjenner hverandre uten å bli tvunget til det, får friheten mening, og dermed sin fulle verdi.»

engelsk oversettelse ble lansert noen få år senere. Det ga støtet til en bølge av feministisk litteratur som preget så vel sekstiåttgenerasjonen som dens mødre. At det å være kvinne er blitt noe ganske annet i dag enn hva det var på femti- og sekstitallet, har Simone de Beauvoir hatt merkbar innflytelse på.

IDEOLOGIEN OM KJØNNENES ADSKILTE SFÆRER

Selv om det er et stykke igjen til full likestilling, tviler stadig færre på at kvinner kan tenke like rasjonelt som menn, slik historiens første feminist, Mary Wollstonecraft, påpekte for mer enn to hundre år siden – uten å bli hørt. Det samme påpekte for øvrig stoikeren Musonius Rufus for to tusen år siden, så denne innsikten kan knapt kalles ny. Men det har vært en uønsket innsikt som helt fram til vår tid ble fornektet og fortrengt.

Nettopp dette er det verdt å dvele litt ved. Hvorfor ga ikke den ellers så liberale og progressive opplysnings-

Auguste Comte og Charles Darwin: Mens det lå i mannens natur å utfolde seg i yrkeslivet samt i det offentlige og intellektuelle liv, var hjemmet kvinnens naturlige domene. Hennes livsoppgave var derfor å bli en god og lydig hustru, og å føde og oppdra barn. Hun skulle dessuten, som den ellers så radikalt frittenkende opplysningsfilosofen Jean-Jacques Rousseau fremholdt, oppdras til å være sin mann til behag.

FEMINISMEN I SIN FØRSTE TAPNING

Man måtte være usedvanlig lite fordomsfull for å gjennomskue ideologien om kjønnenes adskilte sfærer som nettopp ideologi. Men det klarte den engelske filosofen John Stuart Mill, som levde i en intellektuell symbiose med kvinnen i sitt liv, Harriet Taylor. Mills (og antagelig Taylors) bok *Kvinneundertrykkelsen* (1869) ble en feminismens bibel, som kritiserer det eksisterende lovverket for å begrense kvinners myndighet og råderett over egne penger, samt

IKKE BARE VEDHENG

I Frankrike fikk kvinner først på 1920-tallet adgang til å ta høyere utdanning, deriblant en som sikret dem en lektorjobb. Simone de Beauvoir var blant de første som grep denne sjansen. Hun ble født i Paris i 1908, og vokste opp i en borgerlig, men ikke særlig velstående familie. Moren var dypt katolsk troende, mens faren hadde fritenkerske tendenser, og dette ansporet den svært oppvakte Simone til å danne seg sine egne meninger. For hvem hadde rett av mor eller far?

På det prestisjetunge Sorbonne-universitetet i Paris ble Simone de Beauvoir kjæreste med en medstudent ved navn Jean-Paul Sartre. De inngikk en etter hvert så berømt pakt om at de også kunne ha kjærlighetsforhold til andre, samt at de skulle være ærlige om dette og alltid støtte hverandre. Denne pakten overholdt de helt fram til Sartres død i 1980, og manifesterte dermed den sterke hangen til frihet som kjennetegner deres eksistensialistiske filosofi.

Ikke ulikt John Stuart Mill og Harriet Taylor var Sartre og Beauvoir sjelevenner og intellektuelle parhes-ter i tillegg til å være kjærestes. Med unntak av noen år på 1930-tallet, da Beauvoir jobbet som gymnaslærer

I SERIEN

10 MODERNE TENKERE

SOM ER VIKTIGE
FOR HUMANISMEN

Selv om sekulær humanisme er en ung «isme» historisk sett, har den en intellektuell arv som går tilbake til antikken. I denne artikkelserien presenterer filosof Morten Fastvold ti tenkere fra attenhundretallet og fram til i dag som har fremmet sentrale humanistiske ideer.

i Marseille og Rouen, hadde hun og Sartre nesten daglig filosofiske diskusjoner, også i de årene da han skrev sitt hovedverk *Væren og intet* og hun skrev *Det annet kjønn*.

Dermed har vi all grunn til å anse henne som en viktig bidragsyter til det som kalles Sartres filosofi. De to influerte hverandre sterkt, og derfor blir det høyst urettferdig å avskrive Beauvoirs tenkning som et vedheng til Sartres filosofi, uten særlig mye originalitet, slik det ofte har vært gjort.

INNFLYTELSEN FRA TYSK FILOSOFI

På slutten av 1930-tallet kastet Beauvoir og Sartre seg over den tyske filosofen Martin Heideggers verk *Væren og tid* (1927), som da var blitt oversatt til fransk. Her lanserte Heidegger en ny form for eksistensialisme som vakte stor oppsikt i filosofkretser. Denne var influert av Edmund Husserls fenomenologi, som var en ny filosofisk retning der man mest mulig fordomsfritt beskriver hvordan verdens ulike fenomener fremstår for vår subjektive bevissthet. Både Heideggers og Husserls verker ble

skjellsettende lesning for Sartre og Beauvoir, og innvirket på deres egen tenkning.

Da andre verdenskrig brøt ut og tyskerne okkuperte Frankrike, var også attenhundretallets store tyske filosof, G.W.F. Hegel, blitt oversatt til fransk. Mens Sartre avtjente sin verneplikt og satt i et kortvarig krigsfangenskap, kastet Beauvoir seg over Hegels ytterst vanskelige tekster. På sitt iherdige vis ga hun seg ikke før hun fikk et visst grep om dem. Dette bidro ytterligere til at hun (og Sartre) fikk et mer presist og nyanserikt vokabular enn det en mer hverdagslig språkbruk gir rom for.

Ulempen er at Sartres og Beauvoirs filosofi da blir mindre tilgjengelig for uskolerte lesere. Uttrykk som *væren-i-verden*, *i-seg-væren* og *for-seg-væren*, samt *situert*het, *faktisitet*, *transcendens*, *immanens* og *autentisitet* er sentrale i deres eksistensialisme. Det gjelder fremfor alt i *Væren og intet* (1943), der Sartre nok ville vise at samtidens franske filosofi ikke sto noe tilbake for den tyske.

TIDLIGERE I DENNE SERIEN:

1.
August Comte
(Fri tanke nr. 1-2018)
2.
Charles Darwin
(bare på nett)
3.
John Stuart Mill
(bare på nett)
4.
Henri Dunant
(bare på nett)
5.
John Dewey
(Fri tanke nr.2-2018)
6.
Karl Popper
(bare på nett)
7.
Albert Camus
(bare på nett)

EN KREVENDE FILOSOFI

Etter frigjøringen i 1944 fikk franske kvinner omsider stemmerett. Dermed var kampen for kvinners stemmerett vunnet i de aller fleste vestlige land. Og da trengte man vel ikke å beskjeftige seg noe særlig mer med «kvinnesak»?

Det gjorde da Beauvoir heller ikke til å begynne med. Ved krigens slutt var hun blitt en beinhard eksistent-sialist som anså frihet, uavhengig av kjønn og sosiale forhold, som den sentrale verdi og målsetting for oss mennesker. Vi kan omfavne friheten ved bevisst å velge våre livsprosjekter, eller prøve å flykte fra friheten, slik mange gjør (uten å lykkes). For med frihet følger ansvar, og ansvar er noe som tynger og som vi gjerne vil unnsnippe. Da kan vi bli uærlige overfor oss selv ved å tviholde på meninger og handlingsmønstre som vi innerst inne vet er uholdbare (Sartre og Beauvoir kaller dette for «dårlig tro»).

En slik eksistensialisme er unektelig streng og krevende å etterleve. Men i en gudløs verden uten noen objektiv mening er det nå engang slik at vi mennesker er dømt til frihet. Eksistensielt sett er vi grunnleggende frie, uansett hvilke ytre forhold vi lever under. Selv i en fengselscelle kan vi velge, for eksempel å smiske med fangevokteren eller ikke gjøre det. Intet – verken ytre omstendigheter, en uheldig barndom, sosial klasse eller kjønn – kan sette vår eksistensielle frihet ut av spill.

FRIHET ER AV FLERE SLAG

Men er det nå så enkelt som dette? I sitt filosofiske essay *Tvetydighetens etikk* (1947) kom Beauvoir fram til at vår frihet ikke bare er av grunnleggende, eksistensiell art. Vi har også en konkret eller situasjonsbestemt frihet som er avgrenset av hva vi rent faktisk har mulighet til å gjøre. En fange har således langt mindre konkret frihet i sin celle enn det en vanlig samfunnsborger har.

I tillegg har vi en moralsk frihet som handler om hva vi bør bruke vår eksistensielle og konkrete frihet til. Dette gir ansatsen til en eksistensiell etikk, noe Sartre mente var umulig. Men Beauvoir fremholdt at vi må velge prosjekter som ikke bare fremmer vår egen frihet, men også alle andres frihet. Min frihet er til syvende og sist avhengig av din frihet for å gi mening. Bare når vi fritt anerkjenner hverandre uten å bli tvunget til det, får friheten mening, og dermed sin fulle verdi. Vi må derfor ville både vår egen frihet og alle andres frihet, og arbeide for å øke andres konkrete frihet.

DET HANDLER OM MER ENN JUS

I 1947 dro Beauvoir på en fire måneder lang rundreise i USA, der hun på oppdrag fra det franske kulturdepartementet holdt en rekke forelesninger. Inntrykkene fra reisen, og de refleksjoner hun der gjorde seg, skrev hun ned i en dagbok som ble utgitt i bokform.

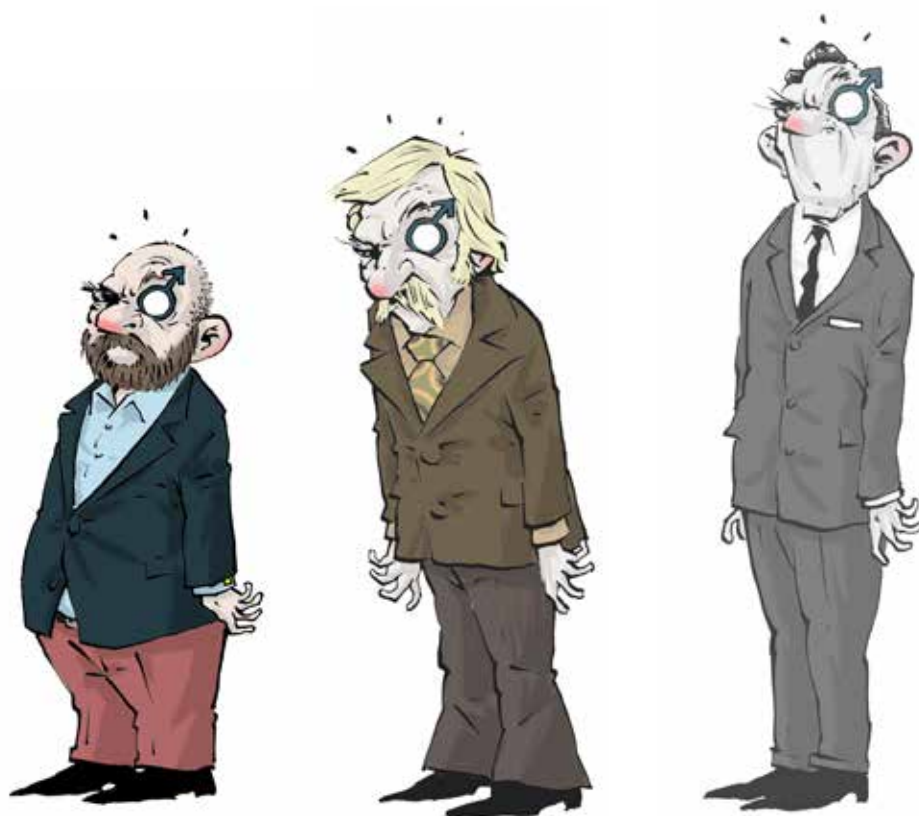
Så fikk hun et anfall av skrivesperre.

I mangel av et mer vesentlig tema begynte hun å nedtegne noen barn-domserindringer. Sartre oppmuntret henne til å gå videre med dette. Hvor stor betydning kunne det tross alt ha at hun var kvinne, og ikke mann?

Beauvoir tok oppfordringen, og innså da hvor skjellsettende hennes tradisjonelle oppdragelse og sosiale oppvekstmiljø hadde vært. Klarere og klarere så hun hvilken betydning det hadde hatt å være født som jente, og hun innså at hun måtte utforske dette nærmere. Det måtte skje i form av en «anvendt eksistensialisme», der det personlige og konkrete smeltet sammen med det allment filosofiske.

Ved hjelp av denne tilnærming-småten forsto hun at kvinneundertrykking ikke bare handler om juridisk forskjellsbehandling og om å nedvurdere kvinners evne til rasjonell tenkning. Kvinneundertrykking handler også om hvordan kvinner betraktes og behandles av menn, og av et mannsbasert samfunn, i det store og hele.

Først når vi innser den fulle

rekkevidden av dette, forstår vi hvorfor ideologien om kjønnes adskilte sfærer har vært så slitesterk. Samt at kvinneundertrykking er av et annet slag enn undertrykking av bestemte sosiale grupper, for eksempel indus-

ingen naturlige møteplasser for å opparbeide en egen gruppeidentitet og et eget samhold, slik arbeidere og fargede og andre avgrensbare grupper har mulighet til.

hjemmeværende kvinnen fastlåst i rollen som hustru og mor. Hun blir det annet kjønn, mens mannen blir det første kjønn ved å gjøres til normalen for hva et menneske er, både fysisk og mentalt. Kvinnen blir bare et avvik fra disse mannlige standarder og normer.

Kvinnen blir også til det annet kjønn ved å betrakte seg selv med mannens blikk. I dette ligner hun en slave som begynner å betrakte seg selv som mindreverdige på samme vis som det hans herre gjør, og dermed blir fremmedgjort ved kun å se verden fra herrens, og ikke fra sitt eget, ståsted. Når kvinnen betrakter seg selv som et passivt objekt, som ikke skal realisere seg selv på noe annet vis enn som hustru og mor, er hun blitt fremmedgjort på et tilsvarende vis.

Å gjennomskue og komme seg ut av denne falske og fremmedgjorte selvforståelsen er vanskelig. Men når mannens mer eller mindre subtile måter å objektivere kvinnen på blir avslørt og offentlig ekspon-

«Kvinnen blir det annet kjønn, mens mannen blir det første kjønn ved å gjøres til normalen for hva et menneske er, både fysisk og mentalt.»

triarbeidere, eller av etniske grupper som fargede i USA. Kvinner har nemlig ingen egen historie, slik de ulike sosiale og etniske grupper gjerne har skapt seg. Kvinner finnes jo spredt i alle sosiale og etniske grupper, og identifiserer seg mer med sin ektemann og sosiale gruppe enn med alle andre kvinner. Kvinner er også isolert i de tusen hjem, og har derfor

KVINNEN – DET ANNET KJØNN

I tillegg gjøres kvinnen til et objekt, snarere enn til et subjekt, ved å oppdras til passivitet og til barnlig å akseptere tingenes tilstand slik de nå engang er. Mens mannen stadig bekrefter seg selv som et handlende subjekt, og dermed overskrider – transcenderer – seg selv i yrkeslivet og på den offentlige arena, forblir den

«Selv om Beauvoir ikke ville at kvinner skulle bli som menn, slik noen kritikere har hevdet, er det ikke til å komme bort fra at kvinner som ikke er likestilt med menn, heller ikke blir betraktet som likeverdige med menn.»

ert, er det som om et slør tas vekk fra våre øyne. Så vel menn som kvinner kan da innse hva som faktisk foregår, og gjøre noe med det. Nettopp dette skjedde da tusenvis av kvinner hadde pløyd seg igjennom de mer enn åtte hundre sidene som de to bindene av *Det annet kjønn* er på.

Verkets mest kjente påstand er at: Man fødes ikke som kvinne, det er noe man blir gjennom oppdragelsen og de sosiale konvensjoner man formes inn i. Denne innsikten er som en torpedo i siden på ideologien om kjønnes adskilte sfærer. Som da også har vært et synkende skip de siste femti årene.

BÅDE LIKEVERD OG LIKESTILLING

Det annet kjønn er et imponerende pionérverk, både ved å formulere en fenomenologisk så vel som sosiologisk fundert feministisk filosofi, og ved å skissere en kvinnes historie samt gi eksempler på ulike kvinne-

roller og skildringer av kvinner opp gjennom tidene. Med denne sin feminisme versjon 2.0 (mens Wollstonecrafts og Mills feminisme da blir versjon 1.0) fikk Beauvoir parkert alle hyklerske forsøk på å predike likeverd, men ikke likestilling, mellom kjønnene. For selv om Beauvoir ikke ville at kvinner skulle bli som menn, slik noen kritikere har hevdet, er det ikke til å komme bort fra at kvinner som ikke er likestilt med menn, heller ikke blir betraktet som likeverdige med menn.

Dette handler ikke bare om å ha like politiske rettigheter og lik adgang til utdanning og arbeidsliv. Det handler også om å kunne se på seg selv som et fritt og handlende subjekt som velger sine egne livsprosjekter. At ikke bare menn, men også kvinner, gis anledning til å overskride og utvikle seg selv på dette viset, er helt klart et humanistisk anliggende.

LESETIPS

Ethvert møblert humanistisk hjem bør ha *Det annet kjønn* i bokhylla. Verket foreligger i en god norsk oversettelse, utgitt på Pax forlag i 2000, med et innledende essay av Toril Moi som iallfall bør leses.

Toril Moi har også skrevet boka *Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske* (Pax 2001), der hun analyserer Beauvoirs filosofiske stil.

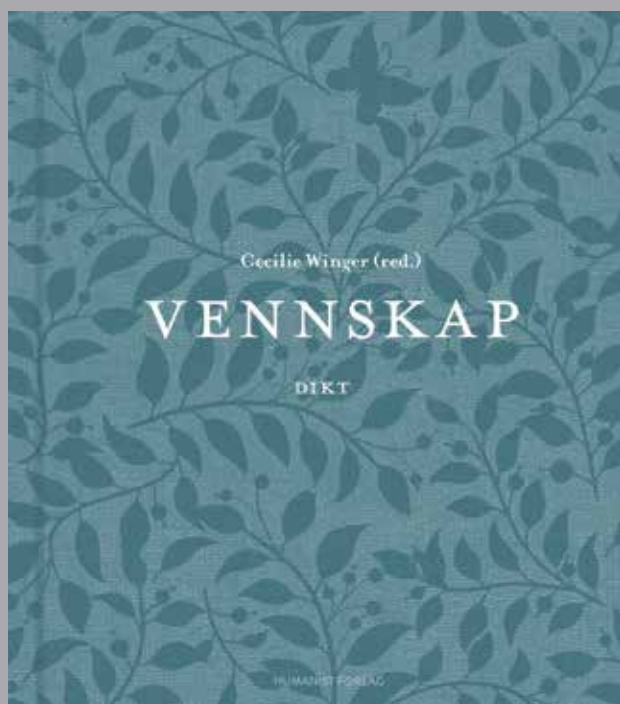
Beauvoirs selvbiografiske bøker *En veloppdragen ung pikes erindringer* (Pax 1998) og *Moden alder* (Pax 2005), samt romanene *Gjesten* (Pax 2009) og *En lett og rolig død* (Solum 2000), er lesverdige og finnes på norsk. Det gjør også dagboka *Amerika dag for dag* (Pax 2006), samt de filosofiske essayene *Pyrrhos* og *Cineas* og *Tvetydighetens etikk* (Pax 2009) og verket *Alderdommen* (Vidarforlaget 2016).

FLERE HUMANISTISKE IDEER

Har du lyst til å lese mer om røttene til humanismen? Du finner alle tidligere artikler i våre to serier Humanismens ideer på nettutgaven av Fri tanke. Der kan du lese om ulike tenkere (religiøse og ikke-religiøse) hvis ideer har påvirket det humanistiske livssynet – både oldtidsfilosofer som Sokrates og Aristoteles, middelaldertenkere, opplysningsfilosofer som Voltaire, Diderot, Hume og Kant, samt moderne tenkere som John Stuart Mill, Charles Darwin, Karl Popper og John Dewey.

fritanke.no/19.10570

Ny diktantologi i samme serie som
Til ungdommen og Kjærlighet.

Inneholder dikt av Lina Undrum
Mariussen, Bjørnstjerne Bjørnson,
Tove Ditlevsen, Stein Mehren m.fl.

Cecilie Winger

VENNSKAP

Dikt

Kr 224 for HEF-medlemmer (ord. pris 299)

Å balansere mellom jobb og familie oppleves av mange mødre som vanskelig, selv i likestilte Norge. Ikke sjelden må valgene om å være hjemmевærende eller karrierекvinne forsvares overfor mennesker som velger annerledes.

Ved hjelp av oppdatert statistikk og forskning, samt intervjuer med kvinner som har valgt ulikt for å få arbeids- og familiekabalen til å gå opp, gir *Mamma i balanse* et innblikk i livet i moderne norske hjem. Hvor mye jobber kvinner? Hvordan står det til med likestillingen ved kjøkkenbenken? Lever vi annerledes enn våre mødre gjorde? Og hvorfor velger vi egentlig som vi gjør?

Thea Storøy Elnan og Silje Bringsrud Fekjær

MAMMA I BALANSE

Fortellinger og fakta om norske mødre og arbeidslivet

Kr 284 for HEF-medlemmer (ord. pris 379)

www.humanistforlag.no

LIK HUMANIST FORLAG PÅ

facebook

OG FØLG OSS PÅ

twitter

Jeg ønsker å bestille stk DØDEN NÆR á kr 299 for HEF-medlemmer (fullpris kr 399)

Jeg ønsker å bestille stk VENNSKAP á kr 224 for HEF-medlemmer (fullpris kr 299)

Jeg ønsker å bestille stk MAMMA I BALANSE á kr 284 for HEF-medlemmer (fullpris kr 379)

NAVN:

ADRESSE:

POSTNR./STED:

E-POST:

UNDERSKRIFT:

ADRESSATEN
BETALER
FOR SENDING
I NORGE

UTSTYK BEMERK AV
POSTEN NORGE

Humanist forlag AS
Svarsending 1039
0090 Oslo

KAN DET VÆRE
NØDVENDIG Å VÆRE SÅ

SINT?

Filosofer har til alle tider vært opptatt av hvordan vi kan
unngå sinne. De mener sinne både kan være farlig og
kan få oss til å handle umoralsk.

HUMAN ETIKK

NORUNN KOSBERG,
filosof og forfatter

Hvem har vel ikke opplevd både å ha gjort og sagt noe i sinne, og senere angret? Vi ser ut til å miste kontrollen i mer eller mindre grad. God oppførsel og evne til selvregulering, forsvinner «åt skogen» når vi er sånn «adrenalin-sint» (et begrep mange hørte første gang da Kronprins Haakon brukte det i sin bryllupstale). Handlinger utført i sinne er ofte destruktive og irrasjonelle. Sinne er derfor en følelse som skaper mange problemer. Når vi er sinte kan vi finne på å være slemme, mobbe, ødelegge, utøve hærverk, og ting tyder på at de fleste tilfeller av drap og vold foregår i affekt.

IKKE HELT OSS SELV

Vi har også derfor noe større forståelse for urett som begås når noen er sinte. For eksempel får mennesker som begår kriminelle handlinger i affekt – som sjalusidrap – som regel en lavere straff enn de som begår tilsvarende handlinger overlatt, «med kaldt blod». Dette viser at vi i noe mindre grad regnes som ansvarlige for våre handlinger når vi er i våre følelsers vold. Vi er ikke helt oss selv når vi handler i sinne. Det erkjenner domstolene også.

Selv om sinne som regel er negativt, både for den som blir sint og for omgivelsene, er det ikke bare lett å følge rådet «ikke bli sint». Men det finnes tiltak som kan hjelpe. Allerede for rundt to tusen år siden, ga den stoiske filosofen Seneca (4 fvt–65) noen gode råd. Han hadde tips til hvordan vi kan *unngå* å bli sint, hvordan *komme oss ut av det* hvis vi har blitt sint, og hvordan *forholde oss* til andres sinne. Vi kan passe oss for å omgås folk som trigger sinnet i oss, og passe på at vi ikke er for sulten eller tørst, er noen av rådene. Dette er nyttige tips også for oss som lever to tusen år senere.

Den tyske filosofen Immanuel Kant (1724–1804) argumenterer for at vi er ufrie når vi lar oss styre av sterke følelser. Vi kan tenke oss en situasjon der vi føler sterkt sinne mot en person og at vi handler ut fra denne sterke følelsen, slik at vi for eksempel slår vedkommende. I slike tilfeller er vi *slaver av følelsene våre*, mener Kant, og vi ville ikke kunne kalles *frie*. Derimot mener Kant at vi er *forpliktet* til å gjøre det som *fornuften* vår forteller oss er riktig. Når vi er utstyrt med en fornuft som kan fortelle oss hva som er rett å gjøre, er vi også forpliktet til å følge denne fornuftens påbud, mener han. Det er altså ikke akseptabelt å «logge av» fra fornuften og la følelsene ta kontroll over oss.

VELBEGRUNNET REAKSJON?

Men sinne er ofte en velbegrunnet reaksjon på urettferdighet – kan det være en adekvat reaksjon på urett som får oss til å handle? Den amerikanske filosofen Martha Nussbaum (f. 1947) er skeptisk. I en ny bok om sinne og tilgivelse – *Anger and Forgiveness: Resentment, Generosity, Justice* – argumenterer hun for at sinne verken er rasjonelt, produktivt eller moralsk nødvendig.

Nussbaum mener tvert om at sinne ikke er en positiv drivkraft i dag, selv om det i tidligere tider var nyttig for å overleve. Det gjorde at vi kunne beskytte oss mot angrep og reagere raskt ved fare. Fordi sinne er så naturlig for oss, og antageligvis også var en evolusjonsmessig fordel, gjør det denne følelsen spesielt vanskelig å avlære, tror hun. Men selv om sinne er en forståelig og naturlig reaksjon på urett begått mot en selv eller andre, er det ikke den eneste muligheten. Det er andre, mer adekvate måter å reagere på urett på, enn å bli sint, mener hun.

AKTIV BEARBEIDING AV SINNE

Nussbaum understreker at ønsket om hevn eller gjengjeldelse alltid er et element i sinne, og det er med på å gjøre det farlig. Dette ikke fremtids-

«Vi er ufrie når vi lar oss styre av sterke følelser.»

rettet eller konstruktivt, og dermed heller ikke rasjonelt. Hun trekker fram frihetsforkjempere som Mahatma Gandhi, Martin Luther King jr. og Nelson Mandela som eksempler på mennesker som har jobbet aktivt med å bearbeide egne reaksjoner på urett. De omskapte sitt sinne til ikkevold og fredelig arbeid for endring.

Nelson Mandela, som satt 28 år i fengsel i Sør-Afrika som politisk fange, skulle ha all grunn til å være rasende på den uretten som ble begått mot han og resten av den svarte befolkningen. Med de daglige nedverdigselsene han ble utsatt for, år etter år, kunne han ha dyrket et ønske om hevn. I stedet jobbet han for å kontrollere sinnet sitt ved å meditere. Han skal ha vært inspirert av et innsmuglet eksemplar av boka *Meditasjoner* av den romerske keiser og stoiker Marcus Aurelius (121–180).

Meditasjoner, som har fått tittelen *Til meg selv på norsk*, er en samling tekster skrevet i perioden 161–180 (etter vår tidsregning). Tekstene er refleksjoner og øvelser beregnet til bruk for Aurelius selv, og var ikke egentlig ment å offentliggjøres. De daglige meditasjonene skulle dyrke frem ydmykhet, empati og generøsitet overfor andre, og forberede statslederen på å være sterk i møte med motgang.

Buddhister praktiserer tilsvarende øvelser for å unngå de vonde følelsene og problemene som sinne skaper. Ved hjelp av meditasjonsteknikker – som ikke nødvendigvis har noe religiøst innhold – skal tankene roes ned, og man skal oppnå økt bevissthet og kontroll over egne reaksjoner.

KONSTRUKTIV HÅNDTERING AV SINNE

Å jobbe med sinnet sitt, er ikke det samme som å undertrykke det. Undertrykket sinne settes i sammenheng med en rekke fysiske lidelser og sykdommer, men det betyr ikke at det er nødvendig å ha utblåsninger for «å få det ut». I stedet kan man anerkjenne og registrere at man blir sint, og så praktisere teknikker for å håndtere det, for eksempel puste- eller avledningsteknikker (syng en sang, tenk på noe annet). Blir man utsatt for provoserende idioter, kan man også øve seg på å tenke: «dette handler ikke

om meg – det er vedkommende som har en dårlig dag».

Slike mindfulness-teknikker skal hjelpe oss til å skille mellom det vi kan gjøre noe med og det vi ikke har makt over. Det siste kan vi øve oss på ikke å frustreres over. Ingen grunn til å ergre seg over at bussen er for sein altså – med mindre du bestemmer deg for å sende en klage til busselskapet.

Det er ikke vanskelig å finne grunner til å føle seg forurettet og dyrke sinte tanker om hevn – vi er nærmest programmert til det. Det som er vanskelig er å aktivt motvirke disse naturlige impulsene.

Selv om han ikke reagerte med sinne, stod Nelson Mandela opp mot urettferdighet og klarte å skape endring. Mandela, som fikk Nobels fredspris i 1993, sa at han valgte å ikke dvele ved fortidens urett som ble begått mot den svarte befolkningen i Sør-Afrika, men heller konsentrerte seg om hva som skulle til for å skape en rettferdig fremtid.

LESELISTE:

Martha Nussbaum: *Anger and Forgiveness: Resentment, Generosity, Justice* (2017)

Marcus Aurelius: *Meditations* (På norsk heter boka *Til meg selv*, utgitt på Cappelens upopulære skrifter, 2007)

Nelson Mandela: *Veien til frihet* (1994)

DEN KULTURELLE EVOLUSJONEN SKAPTE MENNESKET

Hva gjorde mennesket som art i stand til å leve i komplekse samfunn sammen med hverandre?

TEKST: VIBEKE RIISER-LARSEN

Kultur. Evolusjon. Den evige diskusjonen mellom samfunnsvitere på den ene siden og naturvitere på den andre. To fagtradisjoner som står og haler og drar i hver sin ende av hver sin forklaringsmodell for hvordan virkelighet, samfunn og individer skal forstås, defineres og forklares. Er det ikke slik det som regel er?

Neida. Joda.

HVA ER KULTURELL EVOLUSJON?

Kort sagt handler teorien, som har bred støtte i fagmiljøene, om hvordan vi mennesker utveksler og bygger på informasjon og erfaringer fra hverandre, og gjennom dette utvikler oss fysiologisk og kognitivt, på lik linje med Darwins idé om biologisk evolusjon.

Det ligger riktignok en del forskjeller i disse to evolusjonsbegrepene, men overordnet kan man si at de har samme utgangspunkt, nemlig at det selekteres for fordelaktige egenskaper.

Et nærliggende eksempel er hypotesen om hvorfor vi mennesker har en så lang barndomsperiode. Tanken er at informasjonsoverføringen og læringen som kreves for at et menneske skal bli selvstendig og uavhengig, er så omfattende at vi som art rett og slett har lagt til rette for en slik type saktegående utvikling, både kulturelt og genetisk.

Våre avkom har genetisk sett lengre barndom enn andre arter, og har derfor rukket å lære mer og overlever i større grad. Vi må ikke opp og stå og forsvare oss mot rovdyr minutter etter fødsel-

len. Ei heller lære å jakte maten vår så fort som mulig.

Vi har derimot tid til å lære og forstå oss selv og de komplekse omgivelsene vi inngår i.

KULTURELL EVOLUSJON

Dermed har vi fått et seleksjonspress i retning av lenger barndom, drevet både av de genetiske og kulturelle fordelene som denne forlengede barndommen har.

Ideen om kulturell evolusjon har, mot alle odds vil kanskje noen si, blitt et felt hvor ulike fagtradisjoner møtes. Her finner man blant annet biologer, antropologer og psykologer med samme interesse og intensjon, nemlig å forstå på hvilken måte vi og våre kulturelle og sosiale omgivelser, som kunnskap, vaner, språk og holdninger, kan skrives inn i en evolusjonær prosess med både kultur og genetikk som drivkrefter.

Man ser først og fremst på hvordan utvikling og fremdrift skjer i en sosial sammenheng, med de kulturelle omgivelsene som pådrivere. Dette viser seg i praksis ved at sosiale endringer ikke bare kommer som en følge av biologiske tilpasninger, men som en følge av både sosiale evolusjonære og biologiske faktorer.

DARWIN

Så la oss starte med Darwin. Det er mye som begynner med Darwin, også begrepet om kulturell evolusjon.

Nå skal det sies at det er mange trekk ved

kulturell evolusjon som skiller seg fra biologisk evolusjon. For eksempel er variasjonene i kulturell evolusjon ofte produsert med den hensikt å nå spesifikke mål, og er dermed mye mindre tilfeldig enn den biologiske evolusjonen er. Dette tas det dog høyde for i diskusjonen rundt denne typen evolusjonshypoteser.

Eksempelvis ser vi at egenskaper som har viktige funksjoner på gruppenivå, for eksempel språk, læring og intelligens, gir seg utslag i genetiske endringer hos individet. Vi har rett og slett med en evolusjonær kulturell feedback-loop å gjøre, som er helt unik for vår art, menneskeslekten.

Men hva i all verden innebærer det?

98,5 PROSENT MENNESKE?

Hvordan har det seg egentlig at det er akkurat vi mennesker som har klart å tenke ut og skape den fantastiske bindersens, eller forbrenningsmotoren for den del, eller ostehøvelen, og ikke en sjimpanse eller en makak? Kevin Laland, professor i atferds- og evolusjonærbiologi, konstaterer i sin bok *Darwins Unfinished Symphony. How Culture made The Human Mind* at det er en kjensgjerning at vi er genetisk veldig like sjimpansene. Statistisk sett 98,5 prosent like, sånn cirka. Da kan det fort være nærliggende å spørre seg hvorfor de ikke likner mer på oss, når det kommer til for eksempel språk og læring.

Problemet med å stille spørsmålet på den

måten, mener han, er at premisset i utgangspunktet er upresist.

Det er ikke slik at 98,5 prosent av sjimpansenes gener virker på samme måte som våre. Sjimpanser er ikke 98,5 prosent mennesker. Det disse prosentene henviser til er likheter i DNA-sekvensene langs genomene til henholdsvis sjimpansene og oss.

Det innebærer at den siste halvannen prosenten representerer rundt 35 millioner nukleotide forskjeller mellom sjimpanser og mennesker. Som igjen betyr at selv om vi har nærmest identiske gener, kan disse genene uttrykkes og operere svært forskjellig. Dette handler om alt fra hvor mange kopier det finnes av hvert gen og hvordan disse genene brukes, til, ikke minst, hvilke gener som slås av og på når og hvor.

FINSLEPNE GENER

En stor del av genene som gjør oss forskjellige fra sjimpansene, er uttrykt i hjernen og nervesystemet, og dette er en sterk evolusjonær seleksjon som først og fremst har foregått hos menneskearten.

Professor i evolusjonsbiologi, Glenn-Peter Sætre, oppsummerer det hele slik: «... tusenvis av gener har blitt finslepet gjennom hundrevis av millioner av år og trenger ofte minimalt av finjustering i arter som divergerer på enkelte nøkkeltrekk, som kognisjon hos mennesket relativt til sjimpanse. Veldig mange tenker feil

«Det ikke var vår store hjerne, intelligensen eller språket vårt som gav oss kultur, men snarere kulturen som gav oss hjerne, intelligens og språk.»

når de «føler» at 1,5 prosent forskjell i nukleotidesevens er lite ...»

Så selv om det dermed kan virke som om statistikken vil det slik, er vi altså likevel grunnleggende forskjellige fra sjimpansene.

Men akkurat hvor ligger forskjellen? Hvorfor er det vi og ikke sjimpansene som utvikler teorier i kvantemekanikk?

IMITASJON OG ETTERLIKNING

Jo, vil de fleste innenfor feltet si, fordi dyr ikke lærer i noen særlig grad.

Det kan i utgangspunktet virke som en kontroversiell påstand, all den tid vi ser spekhoggere og delfiner som svømmer i formasjon og gjøre imponerende manøvrer i Seaworld, eller sjimpanser som lager redskaper, eller kråker som kan knekke nøtter.

Det finnes tusenvis av eksempler på dyr som kan og gjør ting som virker styrt av en form for intelligens og/eller som en følge av læring.

Poenget er at det vi ser konsekvensen av, er imitasjon og etterlikning. I sjeldne tilfeller fører dette til læring hos dyr, men i svært begrenset form. Mange dyr kopierer atferd og lærer seg dermed hvordan de for eksempel skal unngå byttedyr, hva de bør spise, og hvordan å bruke enkle redskaper. Det finnes til og med lokale tradisjoner for sang og kallerop blant bonoboapene og tendenser til kreativitet og innovasjon hos fisk.

Og er det noe mange av oss liker, er det romantiske ideer om at dyr er intelligente, empatiske og har evnen til å forstå og lære.

Men dette skjer altså i svært begrenset utstrekning. Og læringen hos dyr er ikke kumulativ, det vil si at den ikke samles opp

som en erfaring. Dyr bygger sjelden videre på det de allerede har lært. Læringen er basal og handler ofte kun om overlevelse og formering.

TÅRER OG PRESISJON

Men hvorfor er det sånn?

Jeg vil nemlig gjerne tro at katten min og jeg har et spesielt bånd, at hun vet hva jeg tenker, at hun savner meg når jeg ikke er hjemme og at hun blir glad når jeg blir glad.

Men hva sier forskningen, og hva er det jeg projiserer?

Når det kommer til forskjellen på hvordan dyr og mennesker lærer, er professor Laland opptatt av hvordan informasjonsoverføring skjer fra ett individ av en art til et annet av samme art, og nøyaktigheten dette gjøres med. Uten nøyaktig gjengivelse av det som skal læres, er videre utvikling av kultur umulig, er påstanden hans.

En arts kulturelle repertoar, og hvor lenge slike kulturelle egenskaper overlever, øker eksponentielt med det Laland kaller «transmission fidelity», litt klønete oversatt til «overføringsgjengivelse».

Når denne overføringsgjengivelsen, altså presisjonen i læring hos individene, når en viss terskel, blir kulturen disse individene lever i som en direkte konsekvens nødvendigvis mer komplisert og diversifisert. Og så langt er det bare menneskene som har nådd denne «terskelen».

DEN UNIKE MENNESKEARTEN

I en artikkel Laland skrev for et spesialnummer av *Scientific American* om menneskearten (som

«Teoretiske, antropologiske og genetiske analyser viser at sosialt overført læring genererer naturlig seleksjon.»

er vel verdt å lese), viser han til menneskets evne til å tilegne seg kunnskap og ferdigheter, og derigjennom hvordan vi bygger på slike reservoarer av kunnskap over tid, som det som skiller oss fra andre arter. Og i dette er kreativitet og innovasjonsevne helt grunnleggende komponenter.

Det er disse erfaringene som gir oss mer effektive og mangslungne løsningsmuligheter på livets utfordringer.

Og i denne sammenhengen lanserer han hovedpoenget sitt; nemlig at det ikke var vår store hjerne, intelligensen eller språket vårt som gav oss kultur, men snarere kulturen som gav oss hjerne, intelligens og språk. Kulturen har transformert den evolusjonære prosessen.

Professor i psykologi, Thomas Suddendorf, påpeker i artikkelen «Two key features created the human mind» at dyr og menneskers kognisjon skiller seg på to vesentlige punkter. Det ene er at vi mennesker har evnen til det han kaller «nested scenario building», altså at vi lager oss indre bilder av en rekke forskjellige situasjoner, reflekterer over dem, setter dem inn i større sammenhenger og gjennom det gjør antakelser om ulike utfall.

Det gjør at vi kan sette oss inn i andre menneskers situasjon, se fremover og se for oss mulige scenarier, noe som igjen gir oss muligheten til å planlegge og forberede oss på muligheter og trusler før de manifesterer seg.

Det andre punktet er behovet vårt for å utveksle tanker, informasjon og erfaringer med andre, og som en konsekvens av det bygge på hverandres erfaringer.

Suddendorf mener at det er syntetiseringen

av disse to egenskapene som har transformert menneskesinnet og muliggjort menneskeslektenes genuine utvikling.

EN KULTURELL FEEDBACKLOOP

Professor Laland argumenterer for at språk begynte som en håndfull symboler. Så snart disse symbolene ble delt og tatt i bruk, satte bruken av dette protospråket i gang et seleksjonspress i menneskehjernen for språklæringssevner, men også i språket som sådan, for å utvikle enkle strukturer som var lette å tilegne seg.

Det er bred enighet innenfor feltet at språk, som en av mange kulturelle aktiviteter, satte i gang en seleksjon både i kropp og hjerne, også kalt genetisk/kulturell ko-evolusjon.

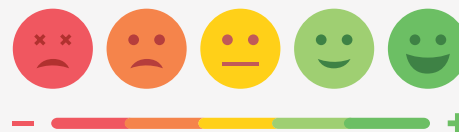
Teoretiske, antropologiske og genetiske analyser viser at sosialt overført læring genererer naturlig seleksjon, som har transformert den menneskelige utviklingen. Denne evolusjonære feedbacken formet fremveksten av det moderne menneskesinnet og genererte på den måten motivasjonen for å lære, snakke, imitere og dele mål og intensjoner med andre.

Læring og språk var «gamechangers» for menneskeslekten, sier Laland. Det satte oss i stand til å samarbeide og la til rette for innovasjon og utvikling, som for eksempel matproduksjon gjennom landbruk og domestisering av dyr.

Og slik har vi fortsatt å gjøre bruk av hverandres ideer, tanker og erfaringer. Det har satt oss i stand til å legge til rette for oss selv og de forutsetninger vi har som art på uendelig mange vis.

Vi er med andre ord med på å skape oss selv.

RIS, ROS, RESPONS Noe du likte godt? Noe du mislikte sterkt?
Vi tar gjerne imot korte tilbakemeldinger fra våre lesere på
e-post fri.tanke@human.no. Se også fritanke.no/debatt/29.3

LESERINNLEGG:

INGEN TREFFENDE BIOGRAFI

I Fri tanke nummer 2-2018 er det en omtale av vår onkel Kjell Horns bok om Kristian Horn, Human-Etisk Forbunds første formann.

Boka utgir seg for å være en biografi, men er dessverre skjemet av faktafeil, spekulasjoner og misforståelser. Særlig problematisk mener vi det er at Kjell Horn gjennomgående legger sin far motiver som er tatt ut av løse luften, som ikke er dokumentert gjennom muntlige eller skriftlige kilder, og som det er umulig å forsvare ham mot. Vår onkel har ikke rådført seg med søsken eller andre familiemedlemmer i arbeidet med boka. Det kunne gitt et større refleksjonsrom og en mer nyansert fortelling dersom forfatteren ønsket dette.

Forfatteren har gitt ut boka på eget forlag – og har dermed gått glipp av den kritiske motstanden fra en forlagsredaktør som en forfatter som står så nært sitt materiale hadde trengt. Resultatet er en bok som etter vårt syn ikke møter de faglige kravene til en biografi, og som er helt uegnet til å gi en dypere forståelse av hvem Kristian Horn var.

Det er per i dag ikke skrevet andre biografier om vår bestefar enn det festskriftet som ble skrevet til Kristian Horns 75-årsdag 12. mai 1978. Vi

hadde med stor interesse imøtesett en slik biografi, og ville selvsagt etter beste evne ha bidratt med de opplysninger vi sitter på. Inntil videre må vi likevel erkjenne at en sannferdig biografi om Kristian Horn ikke finnes, og at de som er interessert i å vite mer om hans liv må søke til andre kilder.

Ragnhild Noer, Inger Noer, Gunnar Noer, Sigrid Noer, Morten Andreas Horn, Anders Horn, Kristian Horn.

SVAR:

Hvem forvalter sannheten?

Jeg ser at mine nieser og nevøer kritiserer at jeg har skrevet bok om minnene jeg har om mitt liv med min far Kristian Horn gjennom mer enn 40 år. Det er greit, men jeg kan ikke beklage at jeg ikke har konsultert dem under arbeidet. For det jeg har skrevet, er mine inntrykk og opplevelser med en uhyre sammensatt person. En forsker som dropet karrieren, en samfunnsrefser og systembygger med visjoner – og en far som i lange perioder var temmelig fjern, men som også stilte opp for meg som sønn når jeg mest trengte det. At disse barnebarna har et annet forhold til bestefaren, regner jeg som selvsagt.

Formen jeg har valgt, blir også kritisert. Ja, jeg gir ut bøkene mine på eget forlag og benytter ekstern redaktør. En ikke uvanlig prosedyre i dag. Jeg registrerer at mine slektninger oppkaster

seg til faglige dommere over min måte å skrive biografi på.

Manglende bruk av kilder blir også kritisert. I boka viser jeg til skriftlige kilder – trykte og upubliserte. Men sentralt står mine egne minner om samtaler og møter med min far. Blant annet var forarbeidene til stiftelsen av Human-Etisk Forbund 9. april 1956, der jeg var aktivt med, viktig for meg. (Seinere, etter fars død, hadde jeg sentrale verv i forbundet på stort sett hele 1980-tallet.)

Til slutt beklager mine kritikere at en «sannferdig» biografi ikke er skrevet. Mitt motspørsmål er: Hvem forvalter Sannheten? Jeg har min, og har gitt uttrykk for den. Så er det opp til hvemsomhelst andre å komme med sitt alternative bilde av Kristian Horn.

Kjell Horn

Utdrag fra nettdebatten:

RELIGIONSFAGET:

Grunnleggende sett så tror jeg nok at den norske modellen er veien å gå, i dette tilfellet den norske religionsfagsmodellen, men det er viktig at vi forbedrer den. Vi må bevege oss bort i fra monolittiske fremstillinger av religionene som bare styrker de mest konservative retningene av hver religion og hvert livssyn. Vi må se på fenomener på tvers av religionene og vi må i større grad sammenligne forskjellige livssyn, religioner og religiøse fenomener enn dagens læreplaner legger opp til. (Christian Lomsdalen - fritanke.no/19.11074)

ABORTDEBATTEN:

Vi lever i et demokrati, hvor vi nettopp etter diskusjon, kommer fram til omforente løsninger, eller til at flertallet bestemmer. Abortloven er blitt til på denne måten, og det er det udemokratiske i at et lite mindretall kan tilsidesette dette, som får folk til å ta til gatene og demonstrere. (Bente Sandvig - fritanke.no/19.11035)

[84]

TRONDS TALE

Generalsekretæren ønsker
satsning på livssynsbetjening.

[86]

LEVI 80

Humanismens Grand Old
man er fortsatt aktiv.

[92]

MANGE HATTER

Mona Annegretesdatter
er en veldig aktiv frivillig.

[94]

HU'EREN

Marte holder liv i Humanistisk
Ungdom i Trondheim.

[ORGANISASJON]

NYTT FRA FORBUNDET

«Humanister anser demokrati, rettsstat og
menneskerettigheter for å være grunnleggende, rasjonelt
begrunnede verdier. Vi er del av et fellesskap og har ansvar for
våre medmennesker og for miljøet, både lokalt og globalt.»

Livssynsbetjening i st

Min visjon er at vi styrker oss som livssynssamfunn gjennom å bygge gode fellesskap. Derfor ønsker jeg flere samtalebaserte livssynstjenester og møteplasser i Human-Etisk Forbund.

Human-Etisk Forbund (HEF) har brukt de første seksti årene til å bygge seg opp som seremonileverandør for humanistiske seremonier. Dette har vært en riktig prioritering. Seremonier for de store begivenhetene i livet er viktig for mange mennesker. De bidrar til å ramme inn vårt livsløp. De kan hjelpe oss til å se livet som et hele, fra fødsel til død.

Seremoniene har en eksistensiell funksjon som strekker seg ut over den enkelte seremoni. Dette har de religiøse samfunnene forstått. Vi humanister har derfor mye å lære av dem. Som forvaltere av allmen-

tilnærminger til grunnleggende spørsmål i menneskenes liv. Ser vi til samfunnsfagene, og da særlig religionssosiologien, har den historisk vært opptatt av religionens funksjon: Hvordan religion fyller et behov for individet og for fellesskapet.

Vi lever i en tid der religion er på vikende front i Norge, men behovet for å være en del av noe større blir ikke borte av den grunn.

For mange mennesker er en slik tilhørighet grunnleggende for et meningsfullt liv. Derfor er et humanistisk livssyn, livsløpsseremonier og Human-Etisk Forbund viktigere enn noen gang.

Den eksistensielle utfordringen for mange livssynshumanister er å stå i det åpne og uavklarte, men samtidig ha en opplevelse av at vi er på «sikker grunn».

Et seriøst livssyn bør på ulike måter hjelpe folk til i å skape (og gjenskape) mening i livet. Ikke ved å ha universelle og absolutte svar på livets store spørsmål, men ved å tilby møteplasser og aktiviteter der folk kan undre

«Vi blir stadig flere som er fremmede for religion, og når livet røyner på, har også vi behov for en «sjelesørger» eller livsveileder.»

nmenneskelige behov har de store religionene gitt mennesker hjelp til å se sitt liv i en større sammenheng.

Man trenger ikke å tilhøre en religion for å ville se sitt eget liv i en større sammenheng. Vi humanister har ingen forestillinger om en meningsgiver som står bak verden. Derfor må vi skape oss en annen type en «fast grunn» i tilværelsen. Det er en livsoppgave hver og en av oss må løse etter beste evne, men for de stadig flere som ønsker våre tilbud, er det vår jobb å stå klar.

Trossamfunn og livssynssamfunn har litt ulike

seg, filosofere, prøve seg frem i egen tenkning, og delta i undersøkende fellesskap sammen med andre mennesker.

Denne typen fellesskap er annerledes enn debatter og fellesskap basert på vennskap eller familieband. Denne typen livsfilosofiske fellesskap hjelper oss til å stoppe opp og tenke etter. Der det å vinne ny innsikt er viktigere enn å vinne debatten. Dette er en type fellesskap som helt klart hører hjemme i en humanistisk livssynsorganisasjon.

Min visjon som generalsekretær i Human-Etisk Forbund er at vi styrker oss som livssynssamfunn

Øpeskjeen

gjennom å bygge gode fellesskap. Derfor ønsker jeg at vi satser på å utvikle flere samtalebaserte livssynstjenester og møteplasser.

Samtidig er en av de viktigste oppgavene å bryte prestemonopolet i offentlige institusjoner som sykehus, fengsel, sykehjem, utdanningsinstitusjoner og forsvaret.

Felthumanisten i forsvaret er i så måte en pioner. Hun kan fortelle at etterspørselen etter hennes tjenester er stor. Hun har etter kort tid i tjeneste møtt mange mennesker som har gitt uttrykk for stor takknemlighet over å endelig få en samtalepartner de føler seg «hjemme» hos.

Det er per i dag omkring 250 institusjonssprester i Norge. De gjør en viktig og god jobb – for dem som ønsker en kristen sjelesørger. Problemet er at vi blir stadig flere som er fremmede for religion, og når livet røyner på, har også vi behov for en «sjelesørger» eller livsveileder. Da ønsker man gjerne å møte en person som deler ens eget livssyn, og som har de beste forutsetningene for å forstå akkurat ens egen situasjon.

En humanistisk livsveileder skal være et supplement til den offentlige helsetjenesten. Det er mange som opplever vanskeligheter i livet, men som ikke er syke av den grunn. Tvert imot. Død, sorg, meningsløshet, ensomhet og vanskelige valg hører livet til. Dette er tilstander som ikke bør sykliggjøres, men som mange mennesker sliter med i løpet av livet.

Derfor må Human-Etisk Forbund satse på humanistisk livsveiledning, og fullt ut ta spranget fra seremonileverandør til livssynssamfunn.

TROND ENGER,
generalsekretær
i Human-Etisk Forbund

FELTHUMANIST

Feltprestkorpsset er den første institusjonen som har tatt på alvor en virkelighet hvor presten ikke lenger kan være «one size fits all». Etter et prøveprosjekt mellom 2014–2016, ansatte Forsvaret en feltimam og en felthumanist, Ida Henriksen, som i utgangspunktet er filosofisk praktiker. Hun måtte gå befalsutdanning og innehar nå graden orlogskaptein. – For mange ikke-troende er det vanskelig å snakke med en prest, og det er viktig for dem at jeg har et humanistisk livssyn, sier hun til Klassekampen i mars 2019.

Human-Etisk Forbund er såkalt «sendeorganisasjon» for felthumanisten, har ansvar for sertifisering og å føre tilsyn.

CHAPLAINCY FOR IKKE-TROENDE

Chaplaincy – «sjelesørger» – er det (faktisk) livssynsnøytrale begrepet som brukes på engelsk. I andre land er utviklingen kommet mye lengre: I Nederland er det soldatenes egenrapporterte tros- og livssynstilhørighet som avgjør. I dag har samtaletjenesten i det nederlandske forsvaret 53 protestantiske og 55 katolske prester, 38 livssynshumanister, to muslimske, to jødiske og to hinduistiske samtalepartnere. I Storbritannia har 25 prosent av sykehusene ansatt en eller flere ikke-religiøse samtalepartnere, og ved et sykehus er lederen for hele det «pastorale» teamet en humanist.

NY UTDANNING

I mars ble den nye masterutdanningen i «Lederskap, etikk og samtalepraksis» lansert ved Teologisk fakultet på Universitet i Oslo. Målet er å utdanne flere profesjonelle samtalepartnere fra ulike tros- og livssynssamfunn som også kan virke inne helsesektoren, forsvaret og kriminalomsorgen. I programmet inngår emnet «Filosofiske, etiske og eksistensielle dialoger», og Human-Etisk forbund (HEF) utlyste i høst stipend internt for sine folk som ville ta emnet. Disse er Gunn J. Bringsli, Knut V. Engeland, Lone Ellingvåg Knutsen og Emil Faugli, som er frivillige i HEF, i tillegg til to ansatte, Inger Marie Helle fra Region Øst og generalsekretær Trond Enger.

PRØVEPROSJEKT

To av Human-Etisk Forbunds fylkeslag ønsker å teste ut ulike livssynstjenester profesjonelt. I Møre og Romsdal ligger det an til oppstart allerede fra høsten 2019, og initiativtaker er Lone Ellingvåg Knutsen, en av studentene som tar et fagemne i masterutdanningen. Hun har fra før en master i rådgivning og har arbeidet som mestringsveileder ved NTNU i Trondheim. Det vil være snakk om en «studenthumanist» – en samtalepartner for studenter, på lik linje med studentpresten – med plass hos NTNU Ålesund.

Mer om dette og enda mer til, kan du lese på fritanke.no/19.11095

DEN PRAGMATISKE KRIGEREN

Levi Fragell fyller 80 år. Men til tross for at helsen sender ham halve året til Spanias solkyst, er han fortsatt daglig aktiv i kampen mot all religiøs undertrykkelse.

TEKST: ASLAUG OLETTE KLAUSEN FOTO: ARNFINN PETTERSEN

Jeg har satt meg i hodet at jeg skal legge ut en sak hver dag. Og da dreier det seg bare om livssynskampen. Det å skrive om koselige middager og solnedganger, det er ikke noe for meg, sier Levi Fragell, som fortsatt er det navnet flest forbinder med Human-Etisk Forbund.

Morgener er derimot noe annet. Og da snakker vi i otta, klokka er null seks når den tidligere lederen og generalsekretæren for Human-Etisk Forbund og stadig aktive humanisten starter dagen, på et av sine to arbeidsværelser. Her sitter han frem til ni, og lenger om det trengs. Først leser han dagens aviser, deretter gårdagens presseklipp på Retriever, i tillegg holder han kontakt med nettverket sitt i den internasjonale humanistbevegelsen.

– Det blir mye lokalt stillesittende liv for en mann i min alder, med dårlig rygg. Men det er viktig å kunne røre på seg, sier han.

I LIVSSYNSKAMPENS TJENESTE

Det er derfor han halve året holder hus i Spania, for å kunne bevege seg og gå turer. Det blir det nemlig færre av på holkeføret, eller i sørpa som dekker veiene denne formiddagen Fri tanke besøker ham i leiligheten på Holmlia på Oslos sørlige ytre-østkant.

Veggene er prydet med bøker. En hel vegg med litteratur- og religionshistorie på stua. Flere vegger med verk tilknyttet hans mangeårige virksomhet i livssynskamp-

ens tjeneste på de nevnte kontorrommene. I gangen henger en karikaturtegning gitt i gave av Vårt Land. Levi er tegnet som rasende ulv i fåreklær, glefsende mot gjeterne og deres hord ute på marken.

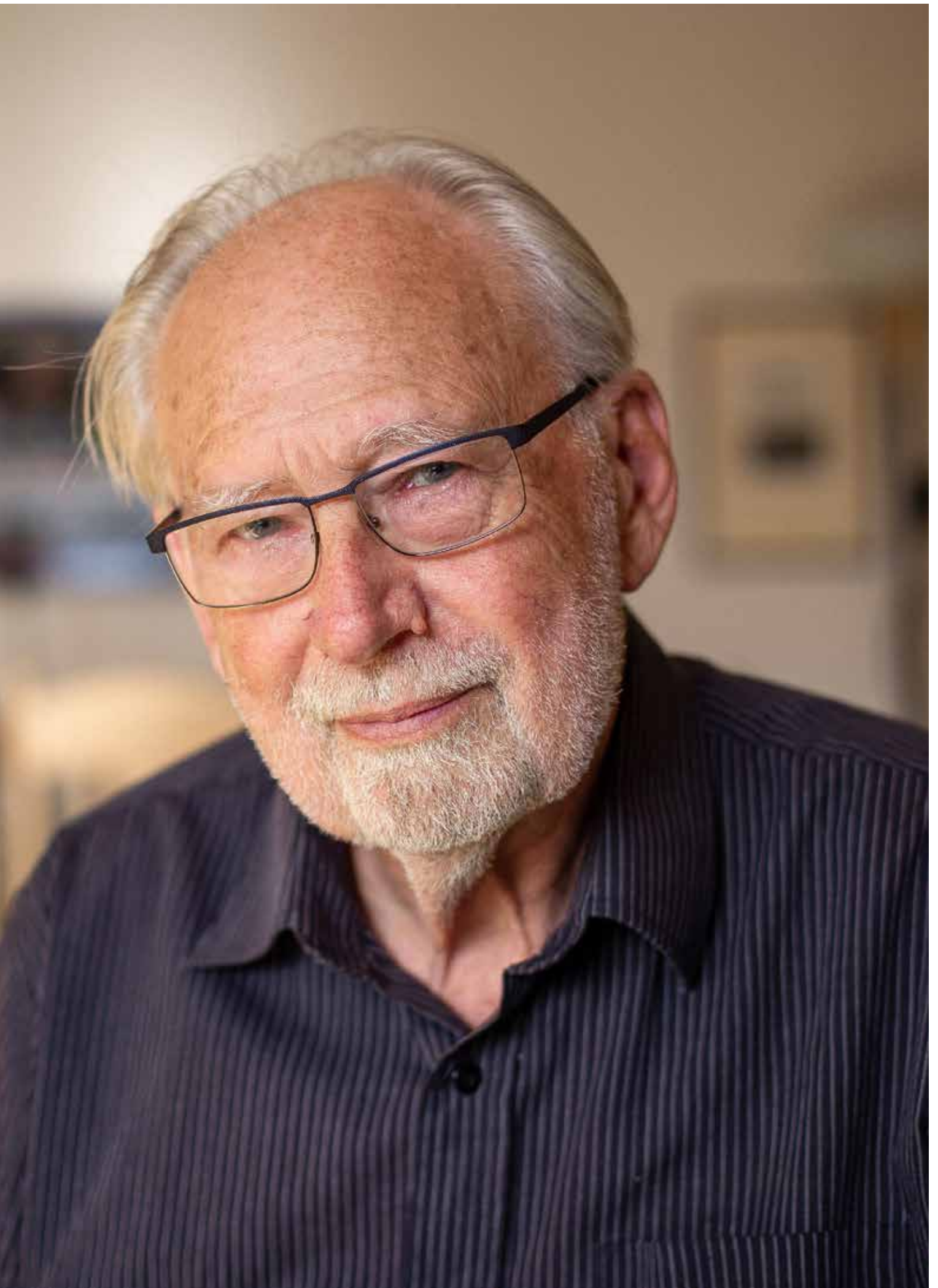
Det var da Levi Fragell overtok som styreleder etter initiativtaker til forbundet, Kristian Horn, i 1976 at organisasjonen virkelig fikk markert seg i offentligheten, godt hjulpet av tidsånden. På få år økte medlemstallet eksponensielt, fra omkring 1500 da han ble styreleder (1976–81) til over 40 000 da han trådte av som generalsekretær (1982–90). Som tidligere reklame- og pressemann visste han å profilere kampen for livssynslikestilling og mot religiøs undertrykking.

KAMPEN FORTSETTER

Men tilbake til dagen i dag og sosiale medier, som for Levi er en måte å kompensere for den rørselen som ellers ikke blir. Og som altså både holder aktivismen og kontakten ved like, både med mennesker og det som skjer av betydning for humanistbevegelsen.

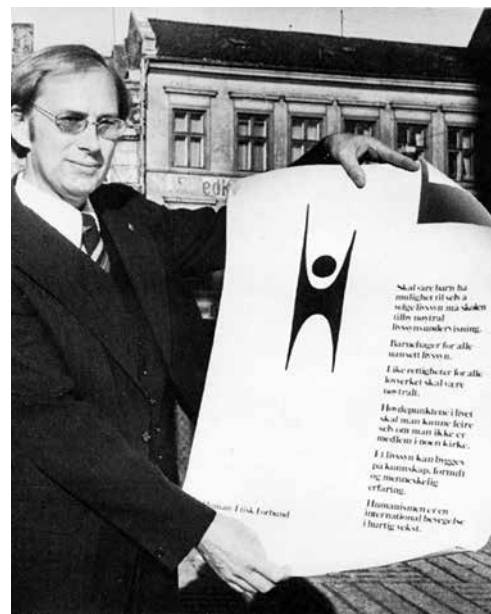
Bare i løpet av den siste uka før Fri tanke møter ham har han latt seg engasjere i saker om seksualitet som kommersielt virkemiddel for mediene, sekterisk kristendoms fremvoksende inntog, inkludert arrangementet Oslo Symposium som han er svært kritisk til, samt aktiv dødshjelp og ikke minst; kvinnesak. Det siste er til og med kanskje grunnlaget for det meste av

UT AV STATSKIRKEN: I 1970 startet Levi Fragell en utmeldingsaksjon. Her får han underskriften til en offentlig tjenestemann. Foto: Grete Sandberg, Adresseavisen

PR-MANNEN: Mer kampanjevirkosomhet ble det da Levi Fragell overtok ledertrøya i Human-Etisk Forbund i 1976. Arkivfoto

hans engasjement de siste årene.

– Da Human-Etisk Forbund ble formet stilte vi oss spørsmålet: Hva skal vi kjempe for? For oss, den gang, ble svaret våre verdier. Vi ville kjempe mot religiøs undertrykkelse. Dette er et minst like relevant tema

seg. I vår egen religion har det vært et kulturfenomen basert på bestemte hellige tekster i bibelen.

De samme forestillingene mener han finnes i alle religioner. Han møtte dem i hinduismen i India, i katolske land og altså i islam.

«Det er nesten merkelig hvordan det har vært gjennomgående i **religiøs begrunnelse og undertrykkelse** at det er menn som har rettighetene, og kvinnene som må tilpasse seg.»

i dag, og det er noe vi må ta inn over oss, som en humanistisk kampsak, ikke minst i forbindelse med den islamske ekspansjonen.

– *Da tenker du på?*

– Kvinnespørsmålet!

– Det er nesten merkelig hvordan det har vært gjennomgående i religiøs begrunnelse og undertrykkelse at det er menn som har rettighetene, og kvinnene som må tilpasse

Et av hans sterkeste øyeblikk som aktiv leder i det som nå er Humanists International var nettopp den gang han møtte tidligere «tempelprostituerte», kvinner som hadde levd som sex-slaver i religiøs sammenheng og som var blitt frigitt til utdanning og annet yrkesliv. Han omtaler det som humanisme i praksis.

– Det var i India jeg virkelig våknet, og fikk øynene opp for kvinneunder-

trykkelsen.

– *Mener du at Human-Etisk Forbund ikke har hatt godt nok blikk for dette?*

– Jeg har sett pragmatisk på at det i Norge har vært nødvendig å bygge en organisasjon som gjør det naturlig for ikke-troende å knytte seg til, som et alternativ til det religiøse. Vi trenger verdige alternativer til tusenårige tradisjoner. Jeg har aldri bebreidet HEF for å ha satset på det. Men skulle jeg tenke strategisk for fremtiden ville jeg nok foreslått å etablere en tankesmie.

BEHOV FOR KUNNSKAP

Tenketanken han har i tankene kunne rommet mye, men målet mener han må være å finne ut hvilke saker det er nødvendig for en organisasjon som Human-Etisk Forbund, og humanister, å engasjere seg i og bidra med ut i storsamfunnet.

– Jeg beklager å si det, men det kan være at vi må rette blikket delvis mot det kristne sektvesenet som fortsatt har denne kvinnediskriminerende teologien, og så jobbe aktivt mot denne. Jeg tenker da både på den karismatiske bevegelsen og den gammeldagse bedehuskulturen som

FORTSATT ENGASJERT: Så fremt han er i landet, deltar han på de månedlige støtte-markeringene for den fengslede bloggeren Raif Badawi, utenfor den saudiarabiske ambassaden i Oslo. Foto: Human-Etisk Forbund

er aktiv motstandere av at kvinner kan ha selvbestemmelse over sin reproduksjon. I tillegg er den katolske kirke undertrykkende i sin konstruksjon, sier han.

Og i tillegg islam.

– Det har vært vanskelig for forbundet å konfrontere islam fordi det har blitt sett på som en kritikk av annerledeshet og innvandrere. Men humanister må tenke på hvordan de kan bidra til å løse problemer som dreier seg om tusenvis av kvinner. Verdenshumanismen har gått løs på denne typen av problemer. Og det er bare humanismen som kan ta tak i dette, for disse andre er bundet opp av religion. Humanismen kan fremheve det etiske, det menneskerettslige og selvstendighetsprinsippet.

En slik aktivisme mener han trenger kunnskap, derav også behovet for tenketank. Han mener altfor mange bare hakker løs uten innsikt i hva de kritiserer, i ren refleks og av fremmedfrykt. Og en slik situasjon, der kritikken er kunnskapsløs, det er noe han frykter.

RETTE TIL EN VERDIG DØD

Noe han derimot ikke er redd for, er at hans mangeårige kamp for retten

til en verdig død, i form av avkriminalisering av dødshjelp, skal krones med annet enn hell. Han forstår at det både har vært, og er, motstand mot eutanasi, men fra hans ståsted finnes det ingen gode alternativ innenfor et humanistisk paradigme.

– Livet har høy status, ikke minst for meg som pasifist, så jeg forstår argumentene mot. Men menneskets egenrett til selvbestemmelse er et helt sentralt element i humanismen.

Fremoverlent i lenestolen han bruker for ryggen, fremfor den gule sofaen Fri tankes utsendte sitter i, utbryter han at den dagen Human-Etisk Forbund går inn for, i det minste den såkalte Oregon-modellen, og dødshjelp blir en kampsak for organisasjonen, da skal han sprette champagnen. Eller cavaen, siden han nok vil være i Spania da. Men, understreker han, glasset skal også heves i respekt for dem som har tappt kampen mot legalisert legeassistert livsavslutningshjelp.

Etter at Fri tanke gikk i trykken, på dagen før selve 80-årsdagen, arrangerte Human-Etisk Forbund mottagelse for Levi Fragell. Det kan du lese mer om på fritanke.no.

FAKTA OM LEVI FRAGELL

Født 1939

Født inn i en pinsepredikant-familie, reiste rundt som predikant i ung alder. Brøt med Pinsebevegelsen som 22-åring.

Har studert blant annet religionshistorie og sosiologi (cand. mag.-grad)

Som lærerstudent i Trondheim startet han Aksjon Mot Statskirke i 1970 – som førte til 8000 utmeldinger – og seinere Aksjon Ut av Statskirken i 1976.

Ble valgt til styreleder for Human-Etisk Forbund (1976–81) og bidro deretter til den prosentvis største medlemsøkningen i HEFs historie.

Yrkeskarriere oppsummert: Har vært journalist, PR- og reklamemann og informasjonssekretær i justisdepartementet.

Generalsekretær i Human-Etisk Forbund (1982–90), redaktør for tidsskriftet Humanist fra 1990–96 og spesialrådgiver med vekt på internasjonalt arbeid fram til han ble pensjonist i 2006.

Internasjonalt engasjement:

Har både vært formann i (1987–90, sammen med to andre) og president (1998–2003) i den internasjonale humanistunionen IHEU (som nå har skiftet navn til Humanists International)

Har vært sterkt engasjert i arbeidet mot undertrykking av religiøs og tradisjonell art i India og tok initiativet til HEFs samarbeid med indiske humanister.

Ble utnevnt til æresdoktor ved Periyar Maniammai-universitetet i Tamil Nadu, India i 2014

Han har også vært leder av Foreningen Retten til en verdig død (2006–10)

Ga i 2010 ut memoarboken *Vi som elsket Jesus* (Humanist forlag)

smått & STORT

FOTO: WILHELM JOHANSEN/NRK

Liz kjører fort og holder orden på HEF-regnskap

På starten av 2019 startet NRK-serien «Sjette gir», som skulle kåre landets råeste sjåfør. 20 deltagere fra hele landet og ulike bilmiljøer deltok – inntil det i finalerunden stod tre igjen. En av dem var rallycrosskjører Liz Wessel, som endte på andreplass. Hun har kjørt og konkurrert siden hun var 16 år. Men når hun ikke kjører rallycross eller mekker bil, finner du henne som fagansvarlig for lagsregnskap på Human-Etisk Forbunds hovedkontor i Oslo. Her hjelper hun alle forbundets lokal- og fylkeslag å holde orden i økonomien – og av og til må hun kombinere disse to virksomhetene.

– Jeg har hatt mange opplæringsøkter via Skype i servicebussen med kasserere i lokallagsstyrer. Jeg har til og med tatt telefonen fra en kasserer når jeg har sittet i løps bilen klar til start på test. Jeg har stor respekt for våre frivillige i Human-Etisk Forbund, så mitt mål er å være tilgjengelig når de trenger det, og dette innebærer en del kvelder og helger også, forteller hun, som ble kjent med forbundet da hun for mange år siden ble spurt om

å være kursleder for konfirmasjon i Hurum og Røyken.

– En spennende oppgave og en fin måte å bli bedre kjent med organisasjonen på, synes hun.

Wessel er en merittert rallycross-kjører – som blant annet har vunnet Norges idrettsforbunds vandrepokal for beste kvinnelige utøver i Norsk Motorklubb i 2015. Etter deltagelse i «Sjette gir» får hun nesten daglig henvendelser fra yngre jenter og kvinner gjennom sosiale medier.

– Jeg ser på meg selv som et forbilde, og det er viktig for meg å vise at jenter kan minst like godt som gutta. Jeg jobber hardt for bevis at jenter har noe på banen å gjøre!

Samtidig berømmer hun miljøet i bilsporten for å være mer inkluderende og aksepterende enn mange andre miljøer.

– Vi har ansvar for våre handlinger og valg både på banen under konkurranse og generelt. Vi har i tillegg stor respekt for hverandre og dette gir trygghet.

Landsmøte 2019

I juni er det landsmøte for Human-Etisk Forbund. Da skal forbundet blant annet ta stilling til hvordan organisasjonen forholder seg til de nye fylkesinndelingene. Skal man følge de offisielle grensene eller ha unntaksbestemmelser? Dette er det delte meninger om blant forbundets fylkeslag. I tillegg skal det velges nytt hovedstyre og ny leder, vedtas nytt prinsippprogram og arbeidsprogram. Alt dette kan du lese mer om fram mot landsmøtet 14. juni, ved å følge med på Fri tankes dekning på fritanke.no.

KJENDIS-VIGSLER

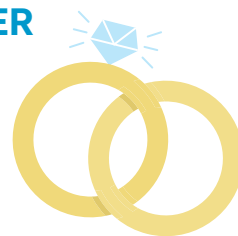
Odd-Magnus «Odda»

Williamson er en av årets nye vigslere i Human-Etisk Forbund. Komikeren og skuespilleren har dykket ned i kjærlighetsarbeidet i forbindelse med sitt nye show «What is love», og det var i den forbindelse han kontaktet Human-Etisk Forbund for et samarbeid.

– De var positive. De tok meg vel imot – med ett selvsagt krav: At jeg ville ta oppgaven hundre prosent på alvor.

Se filmen fra da «Odda» ble godkjent og les hvorfor forbundet sa ja til å sertifisere en komiker på fritanke.no/19.11073.

En annen kjendis med vigslere, er tidligere Miss Universe Mona Grudt.

Rekord-vår for konfirmasjon – igjen

Over 12 000 ungdommer har valgt å delta på Humanistisk konfirmasjon våren 2019. Det er rekord (igjen) – og utgjør nesten 20 prosent av årskullet. Den norske kirke hadde 56,2 prosent. Seremonisjef i Human-Etisk Forbund, Tale Pley, er svært fornøyd med økningen.

– Vi synes selvsagt det er fint at stadig flere velger vårt tilbud. Vi er også svært fornøyd med innsatsen som gjøres tillitsvalgte og frivillige slik at alle som ønsker det skal kunne velge Humanistisk konfirmasjon, sier hun.

Pley presiserer at det viktigste er at ungdommen har muligheten til å velge selv. Det er ikke et mål å «vinne markedsandeler» på bekostning av kirkelig konfirmasjon.

GISP – en muslim!

– Helt ærlig så visste jeg ikke hva Human-Etisk Forbund var, eller stod for, da jeg søkte. Jeg hadde ikke hørt om organisasjonen. Jeg syntes bare arbeidsoppgavene så interessante ut. Lønnskjøring og regnskapsarbeid er jo stort sett det samme på alle arbeidsplasser, så det falt meg ikke inn å sjekke hva arbeidsgiveren stod for, forteller Amna Mahmood (33), som i 14 måneder var fast ansatt som lønns- og regnskapsmedarbeider ved Human-Etisk Forbund hovedkontor i Oslo.

Mahmood har en bachelorgrad i økonomi og administrasjon og har jobbet med regnskap og lønnskjøring siden hun var ferdig utdannet i 2007. Og ja, hun er muslim.

Les mer om hvorfor hun fikk jobben og hvorfor hun sluttet i jobben på fritanke.no/19.10970

LANDSKONFERANSEN 2018

HEFs Bente Sandvig og Bioteknologirådets seniorrådgivere Sigrd Bratlie og Elisabeth Gråbøl-Undersrud, samt leder Kristin Halvorsen, på Landskonferansen 2018, der de tre sistnevnte innledet. De snakket om ulike typer genmodifisering, den nye genredigeringsteknikken Crispr og stamcelleteknologi, og de revolusjonerende mulighetene dette gir til å fjerne sykdom og endre biologisk liv. En uformell kahoot, spørreundersøkelse, rett etterpå avslørte at deltagerne på landskonferansen, stort sett HEF-medlemmer, hadde utpregede liberale holdninger og et positivt syn på bioteknologi. For en oversikt over resultatene – se fritanke.no/19.10927

Landskonferansen arrangeres annenhver høst i år uten landsmøte. I 2018 var hovedtemaene er populisme, bioteknologi, transhumanisme og internasjonale utfordringer for humanismen. En oppsummering finner du på fritanke.no/19.10928

FAKTA FAEN!

I Humanistisk Ungdoms kontorlokaler oppstod i fjor høst en superhelt – maskert og kappekledd trådte Faktafaen fram!

– Vi merket et

akutt behov for en superhelt som kunne påpeke faktafeil i samfunnet, og som kunne være kritisk tenkning og knallharde faktas høye beskytter, forteller Vilde Kjerkol, organisasjonssekretær i Humanistisk Ungdom (HU). Sammen med Astri Sjoner, som inntil nylig var generalsekretær i HU, var hun fadder for denne gul- og rødkledde heltten. At behovet er der, ble klart bare dager etter at Faktafaen ble lansert, da Aftenpostens Tegnehanne etterlyste en superhelt av denne typen.

Ifølge HU kan Faktafaen hjelpe lesere med å løfte fram bedre måter å tenke på, synliggjøre kunnskap om viktige tema og påpeke faktafeil i samfunnsdebatten. Ønsker du å slå alarm om faktafeil, kan du kontakte hen på faktafaen@human.no

ANNONSE

MEDLEMSTILBUD

«Mye godt oppdatert og presist formidlet informasjon om den historiske Jesus.

Ronnie Johanson forholder seg til et bredt og representativt utvalg av historisk Jesus-forskning, og han gjør mange fornuftige vurderinger både av kildene og av forskernes argumentasjon.» (Historiker Per Bjarne Ravnå)

Tror du at Jesus var et bedre menneske enn deg? Les og bli overrasket!

352 sider innbundet - kr. 390 For medlemmer av Human-Etisk Forbund: kr. 290 Portofritt tilsendt ved bestilling direkte fra forlaget religionskritisk.no bestilling@religionskritisk.no Merk bestillingen HEF-medlem

KVINNE FOR SINE MANG

– Det å skape mening for andre gir meg mening tilbake, sier Mona Annegretesdatter, som er konfirmasjonskursleder, gravferdstaler, vigslar og estetikkinstruktør – i tillegg til at hun er aktiv i utvalg og som seremoniarrangør.

Jeg meldte meg inn i Human-Etisk Forbund (HEF) allerede på slutten av 1970-tallet. Jeg vokste opp med en far som var veldig klar på hvor han stod i livssynsspørsmål. Han hadde lest hele bibelen og var allerede medlem av

HEF. Som eldst av fire søsken diskuterte jeg mye med ham – jeg fikk brynet mine meninger og ble nok påvirket av det. Jeg ble ikke redd for å stå for meningene mine i livssynsspørsmål.

Jeg valgte ikke å konfirmere meg. Hadde det vært et humanistisk konfirmasjonstilbud på Lillehammer, ville jeg helt klart ha valgt det.

Jeg er opptatt av meningen med livet og at vi må skape den selv. Jeg tror at dette livet er det eneste vi har, og da blir det ekstra viktig å gi det et godt innhold med mening.

I mange år var jeg ikke aktiv i annet enn studier, barna mine og jobb. Men for seks-sju år siden meldte jeg meg som kursleder for konfirmasjon i Akershus, første gang på Nes, seinere på Nedre Romerike og Oslo. Det var faren min som satte meg på tanken. Han mente jeg burde melde meg som gravferdstaler, men jeg tenkte at det var lurt bli konfirmasjonskursleder først.

På konfirmasjonskursene synes jeg det er viktig å få ungdommene

til å være aktive selv, gjennom ulike øvelser i viktige tema som kritisk tenkning, menneskerettigheter, etikk og moral, livssyn og humanisme, identitet og klima og miljø. Men kanskje særlig kritisk tenkning. Jeg tenker at det er viktig at de reflekterer rundt dette, i disse «fake news»-tider. 14-åringer tror de vet så mye, men de overrasket når de erfarer hvor lett det er å bli lurt.

Den første konfirmasjonsgruppa jeg hadde, ga meg også den fineste opplevelsen: En av ungdommene var en høytfungerende autist, men han hadde aldri fått muligheten for å være i en ordinær klasse-situasjon eller i en gruppe blant jevnaldrende. Det var veldig rørende å se at han fikk en likeverdig plass i gruppa. Under seremonien satt han så stolt blant alle de andre konfirmentene, og flere ganger fikk jeg øyekontakt med ham og et godt smil. Det er et øyeblikk jeg ikke glemmer.

I mange år har jeg hatt fire kurs årlig, men i år har jeg bare to. Det ene er et tilrettelagt kurs, som gir ungdom med særskilte utfordringer muligheten til å være i en konfirmasjonsgruppe som er tilpasset dem. Vi tar opp de samme temaene som de øvrige kursene, men på en noe annen måte og i en mye mindre gruppe. Når jeg etter

hvert trapper ned som kursleder, vil jeg fortsette å ha tilrettelagt kurs, for det synes jeg er så viktig.

De siste fire-fem årene har jeg også vært gravferdstaler. Jeg tror jeg har hatt omkring 100 gravferder. Jeg sier ofte ja – og har hatt oppdrag mange steder i landet. Som gravferdstaler forsøker jeg «å male fram» den avdøde – slik at vedkommende trer fram for de tilstedeværende. Det handler om å sy sammen en seremoni som blir høytidelig og verdig, og med stor grad av respekt for de pårørende.

Jeg har opplevd mange dårlige seremonilokaler, der det neste har gjort vondt å være. Hadde jeg vært pårørende, ville jeg ha protestert. Det er steder som er spekket med religiøs symbolikk. Jeg skulle ønske det hadde vært mange livssynsåpne seremonirom tilgjengelig – der alle kan bringe med seg sine symboler.

Det å være gravferdstaler er kanskje noe av det viktigste jeg kan bidra med. Jeg er ikke redd for å snakke om døden, og heller ikke for å gå inn i vanskelig samtaler. Det er så viktig at det finnes et annet alternativ enn kirken, som er i tråd med livssynet.

Hvilke andre engasjement jeg har? Jeg har nå vært vigslar i fire år, jeg sitter i konfirmasjonsutvalget i Akershus og jeg er med og

GE HATTER

arrangerer estetikk-kurs for lokallag i Akershus. Jeg er også med og arrangerer navnefester i Oslo – et tilbud jeg selv har benyttet. Jeg holder også gjerne tale ved navnefest og konfirmasjon.

Engasjementet i Human-Etisk Forbund er veldig viktig for meg. Jeg er en engasjert type som har mye å gi. Da jeg for en del år siden fikk kreft og i tillegg ble nakkeoperert to ganger, måtte jeg etter hvert akseptere å bli uføretrygdet. Å være aktiv i Human-Etisk Forbund er ideelt for meg, og det er derfor jeg ønsker å gjøre mye også. Jeg kan stå på i flere dager i strekk, og så ha tid til å hente meg inn igjen etterpå. Jeg får brukt veldig mange sider av meg selv.

Jeg kommer til å fortsette engasjementet mitt i Human-Etisk Forbund så lenge jeg kan, særlig som taler i ulike seremonier. Det å skape mening for andre gir meg mening tilbake.

FORBUNDETS GRUNNMUR

Human-Etisk Forbund har omkring 2000 aktive medlemmer. De tillitsvalgte og frivillige er selve ryggraden i forbundet. De bærer lokallagsarbeidet, sitter i utvalg, holder liv i konfirmasjonstilbudet, arrangerer seremonier, åpne møter, holder gravferder og vigsler brudepar. Noen av dem driver med nesten alt dette på en gang – de er forbundets grunnmur.

Navn: Mona Annegretesdatter (61)

Aktiv i Human-Etisk Forbund i Oslo og Akershus

FOTO: ARNFINN PETTERSEN

HAR SETT PÅ MEG SELV SOM HUMANIST SIDEN BARNESKOLEN

Marte Moberg Bergundhaugen kommer kanskje til å engasjere seg i HEF når hun blir stor – om hun ikke blir programleder for Newton da.

TEKST OG FOTO IVER DAALAND ÅSE

– Hva gjorde at du ble medlem i Humanistisk Ungdom (HU)?

– Det å dra på sommerleir i 2013. Jeg har sett på meg selv som humanist siden jeg gikk i 3. eller 4. klasse, og da assistenten på konfirmasjonskurset snakket varmt om HUs sommerleir, tenkte jeg at dit kunne jeg jo dra. Hjemme var det ikke noe lokallag å være med i, så jeg var stort sett bare med på sommerleir fram til jeg flyttet til Trondheim.

– Hva gjorde at du fortsatte?

– Det er alle folkene jeg møter her! Det er i tillegg veldig givende å holde på med på fritiden.

– Hva tenker du er poenget med HU?

– Det er å være en humanistisk organisasjon for ungdom som det er lettere å være aktiv i enn det Human-Etisk Forbund (HEF) er. Forbundet kan virke veldig formell, litt stor og skummel å skulle bli med i når man er 15 år og ikke brenner veldig aktivt for saken.

– Hvilke saker og oppgaver ønsker du at HU skal prioritere?

– Kanskje det å jobbe mer for å fremme organisasjonen.

– Hva tenker du er ungdomsorganisasjonens oppgave overfor HEF?

– Å skape en dør inn til humanismen. Her kan det være viktig for Humanistisk Ungdom å ta bedre vare på våre eldre medlemmer. HU har veldig lav gjennomsnittsalder. Når eldre medlemmer faller fra, mister man også den kompetansen erfaring gir. En erfaring HEF kan ha nytte av

– Hva er din beste HU-opplevelse?

– Det er nok den første sommerleiren. Det var en helt ny verden som åpnet seg. Det var litt den klisjeen om å møte folk som tenker likt en og det endelig å få en plattform hvor man kan diskutere samfunnsorienterte ting utenom skolesetting.

– Ser du for deg at du kommer til å engasjere deg i HEF når du blir for gammel for HU?

– Det er jo noen år til, jeg kan ikke vite hvordan livet mitt ser ut da. Men sånn det er nå, vil jeg tro det.

– Hva er det viktigste DU gjør for å redde verden?

– Jeg tar vare på dem rundt meg, slik at de har ressurser til å ta vare på andre rundt seg, og på den måten skape bølge-effekter utover. Gi meg noen år, kanskje jeg driver og lager legemidler – det er jo en av tingene man kan jobbe med under organisk kjemi.

– Hva vil du bli når du blir stor?

– Drømmen er å bo for meg selv i et koselig lite hus ved et tjern med en båt jeg kan ro i, kanskje med en katt eller noe. En drøm jeg har hatt siden jeg var liten, er å være programleder for Newton – vi får se hvordan det går.

HUMANISTISK UNGDOM

Humanistisk Ungdom er Human-Etisk Forbunds ungdomsorganisasjon og ble stiftet i 2006. HU er for ungdom mellom 15 og 25 år og har lokallag i alle fylker. E-post: ungdom@human.no

HVEM:

Navn: Marte Moberg
Bergundhaugen

Alder: 21 år

Verv: Lokallagsleder i
Humanistisk Ungdom,
Trondheim og Omegn (stiftet
2007, 78 medlemmer)

Gjør til vanlig: Studerer kjemi
ved NTNU

Gjør med HU: For eksempel
se filmen «Love Simon»
sammen (på førpremiere),
med etterfølgende samtale
om filmen etterpå.

**HUMAN-ETISK
FORBUND**

HOVEDKONTOR

Brugata 19,
Postboks 9076 Grønland
0133 Oslo
Tlf 23 15 60 00
human@human.no

For mer informasjon:
www.human.no
facebook.no/humanetiskforbund

FYLKESKONTORER

REGION NORD

Nordland - nordland@human.no
Troms - troms@human.no
Finnmark - finnmark@human.no

REGION MIDT

Tlf 73 80 64 80
Trøndelag - trondelag@human.no
Møre og Romsdal -
moreogromsdal@human.no
Hedmark - hedmark@human.no
Oppland - oppland@human.no

REGION VEST

Tlf 488 98 300
Rogaland - rogaland@human.no
Hordaland - hordaland@human.no
Sogn og Fjordane -
sognogfjordane@human.no

REGION ØST

Tlf 23156060
Akershus - akershus@human.no
Oslo - oslo@human.no
Østfold - ostfold@human.no

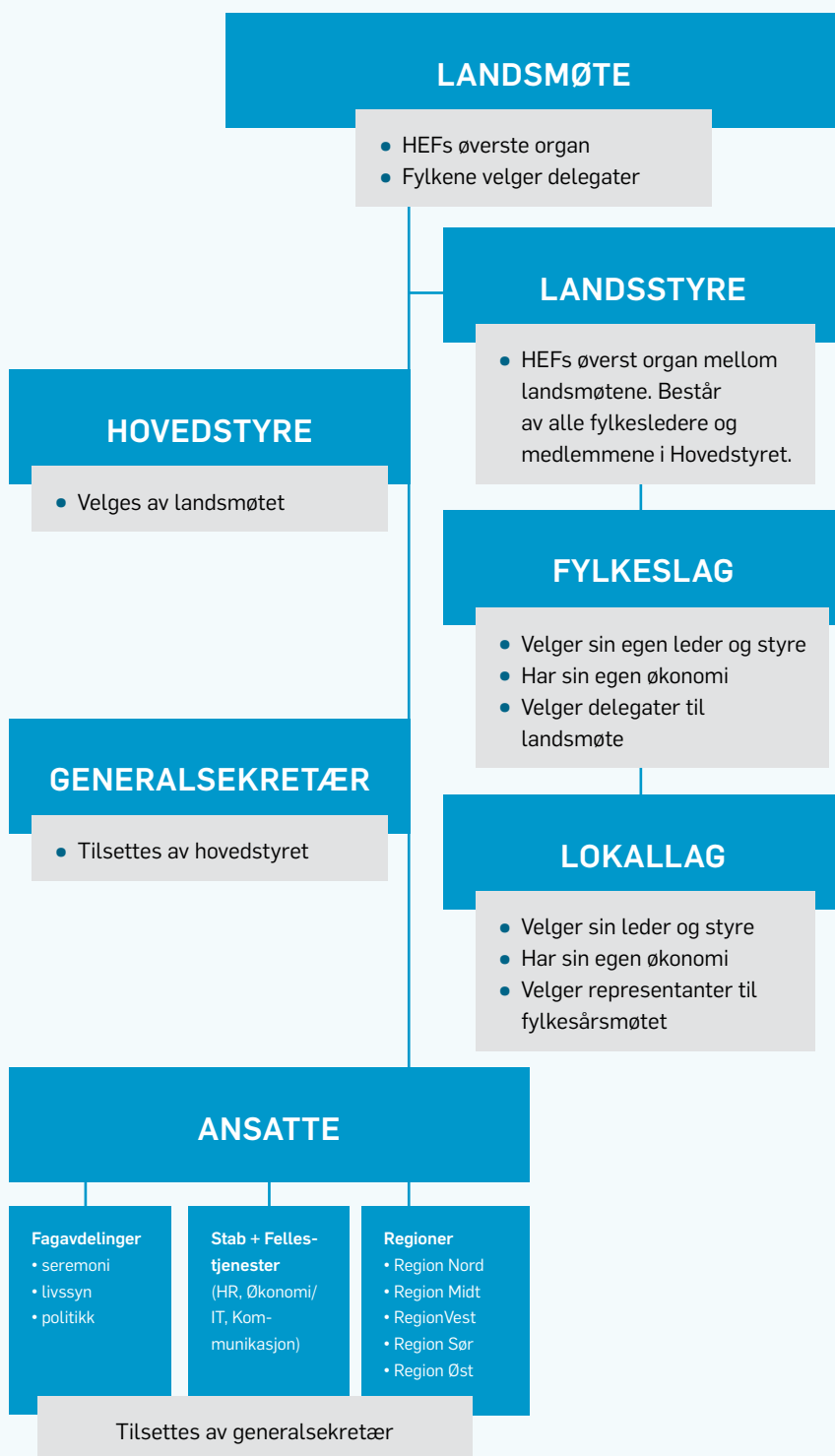
REGION SØR

Tlf 33 31 32 05
Buskerud - buskerud@human.no
Vestfold - vestfold@human.no
Telemark - telemark@human.no
Aust-Agder - aust-agder@human.no
Vest-Agder - vest-agder@human.no

For kontortider, besøksadresser m.m.
– se human.no.

SLIK ER HUMAN-ETISK FORBUND OPPBYGD

Hvordan forholder de ulike delene av Human-Etisk Forbund til hverandre organisatorisk?

VERV EN VENN

Human-Etisk Forbunds nye medlemssystem innebærer blant annet at det har blitt mye lettere å melde seg inn i forbundet! Nå kan du ganske enkelt logge deg inn med BankID, BankID på mobil eller sms. Da har vi sikker identifikasjon, og alt blir mye lettere.

Det har også blitt mye enklere å verve nye medlemmer. Bare logg deg inn på «Min side» og klikk «verv en venn». Fyll inn epostadresse, telefonnummer eller begge deler, og vi sender en oppfordring om å melde seg inn.

NYTT MEDLEMSSYSTEM

Human-Etisk Forbund har våren 2019 innført et nytt og forbedret medlemssystem.

Innføringen av dette har gjort at årets kontingentkrav sendes ut en del senere enn vanlig, men i de første ukene av april skal de fleste ha mottatt det.

MIN SIDE

Her kan du se all informasjon Human-Etisk Forbund har om deg. Logg deg inn med BankID, BankID på mobil eller sms. minside. human.no

PERSONVERNOMBUD

Det nye medlemssystemet som Human-Etisk Forbund har tatt i bruk våren 2019 gjør det enklere å følge EUs nye personvernforordning GDPR (General Data Protection Regulation).

Forbundet har også valgt å engasjere Bull & Co Advokatfirma som eksternt personvernombud.

Les mer om Human-Etisk Forbund og GDPR og personvernombud på våre nettsider:

hef.no/gdpr
hef.no/pvo

Påmelding til Humanistisk KONFIRMASJON VÅREN 2020

- Påmeldingen åpner i perioden 20.-24. mai 2019, hvilken dato den åpner for deg vil avhenge av om du er medlem og hvor i landet du bor. Følg med på nettet.
- Oversikt over kurs og seremonier er klar i begynnelsen av mai 2019.
- Påmeldingsfristen er 1. oktober 2019.

DERFOR BLE JEG MEDLEM I HUMAN-ETISK FORBUND

Over 4700 personer har meldt seg inn i Human-Etisk Forbund i løpet av det siste året. Per 19. mars er 91 130 medlemmer i forbundet. Her er fire av dem som har meldt seg inn de siste månedene – og deres svar på hvorfor de ble medlem.

– HEF JOBBER MED MINE HJERTESAKER

Linda Kvitvær (26), Jæren i Rogaland. Jobber på meieri, er gift og har en liten datter.

Hvorfor har du meldt deg inn i Human-Etisk Forbund?

Jeg har meldt meg inn fordi jeg ønsket å være del av et samfunn med livssynsfrihet. For meg er det viktigste mennesket i seg selv.

Hva mener du er det viktigste Human-Etisk Forbund jobber med?

Human-Etisk Forbund jobber for menneskerettighetene og at verden skal bli fri for religiøs og kulturell undertrykking. Dette er hjertesaker for meg.

– JEG VAR I EN HUMANISTISK BEGRAVELSE

Jon Ingve Liebich (65), Kolbotn i Akershus. Pensjonist, tar konsulentoppdrag på si.

Hvorfor har du meldt deg inn i Human-Etisk Forbund?

– Jeg var inne på tanken allerede i studietiden på 70-tallet, men det rant ut i sanden. Jeg var nylig i en humanistisk begravelse og synes dette var slik jeg ville ha det. Personen i sentrum. Sammen med tankene jeg allerede hadde på 70-tallet, gjorde dette utslaget.

Hva mener du er det viktigste Human-Etisk Forbund jobber med?

– Et human-etisk livssyn uten religiøs tilknytning.

– VI VIL HA BRYLLUPSSEREMONI TUFTET PÅ VERDIENE VI LEVER ETTER

Per Erik Buchanan Andersen (49), Porsgrunn, Telemark.

Bor og jobber sammen med Astrid, driver et mediebyrå. Har tre døtre.

Hvorfor har du meldt deg inn i Human-Etisk Forbund?

Jeg burde ha meldt meg inn i Human-Etisk Forbund for mange år siden. Alle mine døtre er konfirmert humanistisk, og familien har alltid levd med humanistisk livssyn. Grunnen til at jeg meldte meg inn nå, er at jeg vil gifte meg med Astrid og ha en fin seremoni rundt det, tuftet på de verdier vi lever etter.

Hva mener du er det viktigste Human-Etisk Forbund jobber med?

Noe av det viktige Human-Etisk Forbund gjør, er å vise en åpen og positiv mellommenneskelig holdning. Vise at alle har likeverd og lik verdi.

– GIR STEMME TIL DE MANGE IKKE-RELIGJØSE

Henriette Thune (45), Sandnes i Rogaland. Prodekan for forskning ved Det helsevitenskapelige fakultet, UiS.

Hvorfor har du meldt deg inn i Human-Etisk Forbund?

Da min far ble alvorlig syk i mars 2018, meldte han seg umiddelbart ut av kirken og inn i forbundet. Da han døde bistod Human-Etisk Forbunds folk familien på en kjærlig, tydelig og profesjonell måte og satte rammen for en ikke-religiøs minnestund på Apotekergaarden i Grimstad, akkurat slik pappa ville ha den.

Det var på høy tid at jeg fikk meldt meg inn, for slik å synliggjøre at jeg støtter arbeidet som legges ned til gode for mange flere enn meg og de som er medlemmer.

Hva mener du er det viktigste Human-Etisk Forbund jobber med?

– Å gi stemme i samfunnsdebatten til de mange som ikke identifiserer seg som religiøse, og samtidig å tilby alternativ opplæring og høytidsstemte seremonielle overgangsmarkeringer.

Lykke til som vigsler, Odd-Magnus!

Skuespiller og komiker Odd-Magnus Williamson er sertifisert som vigsler i Human-Etisk Forbund.

Nå gleder han seg til å vie sitt første humanistiske brudepar. Det skal skje til høsten på Oslo Nye Centralteatret, i forkant av det nye showet hans «What is love».

I likhet med våre 153 vigslere over hele landet skal Odd-Magnus bistå brudepar med å skape vakre minner – i en seremoni basert på kjærlighet, likeverd og gjensidig respekt.

Gratulerer til alle våre nysertifiserte vigslere!
Og til alle våre vigslere – lykke til med sommerens vielser!

human.no/vigsel

 Human-Etisk
Forbund

Returadresse:
Human-Etisk Forbund
Boks 9076, Grønland
0133 Oslo

HUMANIST FORLAG

NYHET

Døden nær

HUMANIST FORLAG

Vi vet at vi skal dø en dag, men hva vet vi om hvordan det vil foregå?

Hva kan vi lære av de som leier oss gjennom de aller siste dagene av livet? I denne boken deler de som har døden som arbeidshverdag sine utfordringer og erfaringer. Vi får være med leger og sykepleiere på jobb blant alvorlig syke og døende – inn i rommene der beslutninger tas og vonde beskjeder må gis. Boken gir også svar på mange av spørsmålene man kan få når døden nærmer seg.

Gjennom tekst og fotografier møter vi mennesker som snart skal dø, som forteller om sine håp, nederlag og måter å møte døden på.

Dersom «en god død» i det hele tatt finnes: Hva er det? En passelig dose dødsbevissthet mens vi lever, kan neppe være til skade.

June Westerveld, Miriam Lund Knapstad, Martin Slottemo Lyngstad

DØDEN NÆR

INNBUNDET. PRIS: 299,- FOR MEDLEMMER AV HUMAN-ETISK FORBUND (ORDINÆR PRIS 399,-)

FOR Å BESTILLE BOKEN SE KUPONGEN PÅ **SIDE 59** ELLER GÅ TIL www.humanistforlag.no